

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ЧУМХУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳлили
2023, № 4 (64)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно–аналитическое издание
2023, № 4 (64)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2023, № 4 (64)

Душанбе – 2023

ТДУ 37 точик+008+025+9 точик+792 точик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 точик)+63.3 (2 точик)+85.313 (2 точик)+78.34 (2 точик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ- тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / сармухаррир А. Аминов; мухаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2023. – № 4 (64). – 128 с.

Муассиси мачалла:

Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

САРМУҲАРРИР:

Аминов Абдулфаттоҳ

номзади илми филология, директори
ПИТФИ

Ҷӯраев Мирзоалий

ЧОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

номзади илми филология, муовини
директори ПИТФИ оид ба илм

Муродӣ Мурод

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:
доктори илми филология, профессори ДМТ

Рахимӣ Дилшод

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

номзади илми филология, мудири Маркази
мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ
доктори илмҳои санъатшиносӣ,
профессори кафедраи таъриҳ ва назарияи
музикӣ ДДФСТ ба номи М. Турсунзода
доктори илмҳои таъриҳ, сарҳодими
Институти таъриҳ, бостоншиносӣ ва
мардумшиносӣ ба номи Аҳмади Дониши
АМИТ

Ҷӯмасов Фирӯз

доктори илмҳои таъриҳ, профессори
кафедраи санъатшиносии Донишкадаи
давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн
номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба
номи А. Ҷӯраев

Камолов Ҳамзабон

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ходими
пешбари шӯъбаи фаъолияти китобдории
ПИТФИ

Иброҳимзода Муродалий

Мачалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Мачалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МЧ-97 аз 29 декабря соли 2022 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Мачалла ба Феҳристи мачаллаҳои (нашрияҳои) илмии тақризшаванди Комиссияи олии
аттестацонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид
гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2).
Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи мачалла: www.farhangnoma.tj; e-mail:
f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Мачалла мувофиқи шартномаи литеизионии №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013
дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар
системаи индексацонии мазкур дар бораи шумораҳои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмии мавод, саҳехии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Нуктаи
назари муаллифон метавонад бо назари идораи мачалла мувоғиқ набошад. Бознашри мавод
танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии мачалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж

ББК – 71.0+71.4 (2 тадж)+63.3 (2 тадж)+85.313 (2 тадж)+78.34 (2 тадж)

В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / гл. редактор А. Аминов; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 4 (64). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Аминов Абдулфаттох

кандидат филологических наук, директор
НИИКИ

Джураев Мирзоали

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

кандидат филологических наук,
заместитель директора НИИКИ по науке

Муроди Мурод

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор
ТНУ.

Рахими Дилшод

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

кандидат филологических наук,
заведующий Центра культурного
наследия таджиков НИИКИ

Камолов Хамзахон

доктор искусствоведения, профессор
кафедры истории и теории музыки ТГИКИ
имени М. Турсунзаде

Иброхимзода Муродали

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Рахимзода Кароматулло

доктор исторических наук, профессор
кафедры искусствоведения Таджикского
государственного института изобрази-
тельного искусства и дизайна

Комилзода Шариф

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии
Таджикистана им. А. Джураева

кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела
библиотечное дело НИИ культуры
и информации

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97 от 22 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов, опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются на официальном сайте журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2 Taj)+63.3 (2 Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2 Taj)
C H-11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / editor in Chief A.Aminov Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2023. – № 4 (64). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

EDITOR IN CHIEF :

Aminov Abdulfattoh

Candidate of philological sciences,
Director of the RICI

Juraev Mirzoali

DEPUTY EDITOR:

Murodi Murod

Candidate of philological sciences,
Deputy of the RICI

Rahimi Dilshod

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences,
Professor of the TNU

Ulmasov Firuz

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences,
Head of the Center for Cultural Heritage of Tajiks
of the RICI

Kamolov Hamzakhon

Doctor of art sciences, Professor of the Department
of history and theory of the TSICA named after
M. Tursunzoda

Ibrohimzoda Murodali

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow
of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, NAST

Rahimzoda Karomatullo

Doctor of historical sciences, Professor of the
department of Art Studies, Tajik State Institute of
Fine Arts and Design

Komilzoda Sharif

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after A. Juraev
Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading
researcher at the Department of Library issues of
the RICI

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 22, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;
Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

УДК: тадж9+008+39+930.26+37тадж+82:398(575.3)+719.5

Рахими Дишод

АТРИБУТЫ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ И ПРИРОДНЫХ СВЯЩЕННЫХ МЕСТ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Таджикистан располагает многочисленными культурными, историческими и природными объектами, такими как замки, крепости, мечети, медресе, минареты, мавзолеи великих мыслителей, поэтов и религиозных деятелей, а также родниками, природными бассейнами, необычными огромными камнями, пещерами, долголетними деревьями, высокими скалами и горами, которые тесно связаны с жизнью и бытом жителей страны. Каждый из этих культурных и природных объектов содержит множество устных преданий, рассказов и легенд, верований, ритуалов, этических правил паломничества и других традиционных знаний и практик.

Народные верования и убеждения, имеющие очень глубокие корни в истории мировоззрения и первобытного воображения, формировались на основе желаний и потребностей людей. Именно потребность в заботе о здоровье, рождении здорового ребенка, безбедной жизни, счастье, изобилии и продуктивности в сельском хозяйстве и ремеслах и тому подобное привели к формированию ряда ритуалов паломничества и поклонения природным объектам. Также на основе потребностей, верований и опыта людей созданы всевозможные истории, легенды и мифы, которые в целом дополняют институт паломничества.

Проведенное нами исследование показывает, что жители городов и районов сами заботятся о священных местах, продолжают паломничества, проводят ритуалы, рассказывают легенды о священных местах своей территории. Люди убирают вокруг объектов, ремонтируют дороги, строят инфраструктуру и так далее.

Мавзолеи и усыпальницы, которые искренне посещают люди, раньше в советские времена считались объектами суеверий, а сегодня они считаются памятниками материальной и духовной культуры, охраняемыми в рамках законов и программ.

Ключевые слова: регионы Таджикистана, историко-культурные памятники, святые места, священные камни, долголетние деревья, паломничество, предание, поверье, нематериальное культурное наследие.

В 2019 году сотрудниками Научно-исследовательского института культуры и информации был подготовлен научный проект «Изучение нематериального культурного наследия, связанного с культурно-историческими объектами и священными местами Таджикистана». Этот проект был подтвержден Министерством экономического и промышленного развития Республики Таджикистан в 2020 году. Проект на данный момент реализуется учеными Научно-исследовательского института культуры и информации (НИИКИ) в течение пяти лет (2021-2025).

Основной целью проекта является сбор, изучение и исследование нематериального культурного наследия, связанного с вышеупомянутыми объектами, и, таким образом, внесение вклада в сохранение нематериального культурного наследия, защиту экосистемы и содействие развитию туризма в

стране. Результаты проекта соответствуют Целям устойчивого развития (№ 6, 15).

За последние два с половиной года полевые работы исследователей НИИКИ были организованы в различных районах Таджикистана. Собранные материалы и результаты показывают, что жители сел и районов уважают и заботятся о священных местах, обычно по средам посещают их, проводят ритуалы.

Исследователи используют этнографические и частично археологические методы в своих полевых работах. Для каждого объекта заполняется инвентаризационная анкета, которая в дальнейшем будет использована для составления списка культурных, исторических и природных объектов Таджикистана, а также при составлении карты культурных, исторических и природных объектов страны.

В культуре таджикского народа для обозначения священных мест используется несколько терминов. Это слова *мазор*, *зиёратгоҳ*, *қадамҷо*, *остона*, *мақбара*, *лангар* и т.д. «Мазор» — арабское слово, означающее святыню, место и объект паломничества. Обычно таджики и другие народы Средней Азии подразумевают могилу и мавзолей известного религиозного деятеля, литератора или правителя. Мазаром сегодня таджики называют даже обычные деревенские кладбища, в этом есть определенная логика. Потому что накануне праздников и в другое время люди ходят на кладбища, чтобы посетить могилы умерших и прочитать аяты Корана и молитвы, чтобы угодить духам умерших. Но мазар означает святыня, у него есть и другие функции, такие как поиск исцеления, просьба о нуждах, успокоение сердца и душевного покоя.

Есть место, где ходил благословенный человек, святой или какой-то великий деятель религии и суфизма. В таких местах на скале или горе оставляли следы ноги великого человека или от его стопы тек родник. В некоторых местах в результате прибытия блаженного тела уважаемого человека выросло дерево, которое стоит до сих пор.

В Горной Автономной Области Бадахшана святыни называются «остон», который на таджикско-персидском языке означает порогу – входная дверь. Также буквально это означает резиденцию, дворец и двор. В народной речи «остон» в переносном смысле также употребляется и популярен в значении места прихода великого человека. Несомненно, слово «остон» родственно с таджикскими словами сутун (столбец), ист, истодан (стоп, стоять), устудон (оссуарий), устувор (устойчивый) и суффиксу «-истан», означающему место (туристан, сангистон, Гулистон, Бустон, Таджикистан).

Относительно мазаров на территории Республики Таджикистан и других стран Центральной Азии, исследователи уделили больше научного внимания с точки зрения археологии, истории и искусства архитектуры. Само собой разумеется, что в некоторых статьях и книгах времен Советского Союза мазары территории Республики Таджикистан подвергались атеистическому анализу и обзорам. Однако с точки зрения этнографии и фольклорных традиций, связанным с мавзолеям, уделялось очень мало внимания. В сфере изучение мазаров, их истории и социальной сущности написан ряд научных работ. Например, книги таких авторов, как Мухтарова А. «Тайны гробниц» (1964), Сафаров А. «Правда о святых местах» (1964), Абдулазизов С. «Правда о могилах» (1970), Кисляков Н.А. «Вотивные предметы горных таджиков» (1970), Муродов О. «Происхождение гробниц и их реликты в наше время» (1977), Кушматов А. «Происхождение и сущность

гробниц» (1985), Мамаджонова С., Мукимов Р. «Святыни Таджикистана» (1994), «Четырнадцать святынь» (сборник статей, 2001), Камал Х. «История гробниц Северного Таджикистана» (2005), Шакармамадов Н. «Остоны – следы истории и культуры народа Бадахшана» (2015) и другие. Информацию о той или иной гробнице можно также найти в трудах по археологии, истории, архитектуре, энциклопедиях и справочниках.

Исследователи, занимающиеся изучением и исследованием святынь, мест и священных объектов народов Средней Азии, заметили и отметили, что исламская религия таджикского, узбекского, кыргызского, казахского народов и их соседей имеет синкретический характер и является смешанной с местными доисламскими верованиями и обычаями. Если, с одной стороны, такое соединение имело место в начале периода перехода к исламу, путем взаимной веры как в свои древние верования, так и в новую религию, то с другой стороны, они охватывали свои верования, обряды и предметы поклонения с «исламским покрывалом», чтобы избежать опасности исчезновения.

Места, среда и объекты паломничества и поклонения таджиков имеют разные формы. Например, мавзолеи известных людей, могилы шахидов, места, где побывал святой человек, родники, деревья, камни, пики и горы, пещеры и такие древние постройки, как медресе, башни и мечети. В каждом священном месте есть предметы и особенности, которые представляют это место в виде символов.

Рядом со многими святынями Таджикистана находятся источники с минеральной и целебной водой. В некоторых родниках есть пресная питьевая вода, они считаются святой водой и люди ими часто пользуются. Высоко также количество воды из таких источников, которая течет и вливается в пруды. Например, пруд Ходжа Кайнар в Восейском районе, пруд Кайнар-ато и Чашмаи биринчи (Бронзовый источник) в городе Пенджикент, Чилучорчашма в Шахритузском районе и др.

В некоторых прудах и источниках водится рыба, которая тоже священна, ее никто не ловит и не употребляет в пищу. Любой, кто её съест, заболеет и даже умрет. Люди называли поедание её «куболом», то есть грехом.

Источники являются одними из важнейших элементов, привлекающих паломников. Минеральную воду источников люди употребляют для питья, благотворно влияющую на органы пищеварения, для мытья тела, нанесения ее на бородовок и болезненные места тела и для других целей. Возле множества источников расставлены чашки для питья святой воды.

Среди жителей села Поршинев Шугнанского района бытует поверье, что если кто-то заболеет, то быстро выздоровеет, если выпьет из источника Шах Насыр. По представлениям людей, это лекарство от всех недугов человека, и особенно от нервных и психических болезней.

Между селами Шамтуч Айнского района и Оббурдон Матчинского района находится родник под названием «Чашмаи озах». К этому источнику приходят люди, страдающие заболеваниями кожи рук, ног и других частей тела, покрытых язвами, и прикладывают к ним глину из источника [1, с. 137].

В Хорасанском районе из почвы возле мавзолея Гульчечак с помощью родниковой воды замешивают глину и изготавливают 7 штук шариков наподобие курута. Затем их прикладывают к болезненному участку тела больного и помещают на солнце для высыхания. Особенно это делают те, у кого на руках и теле есть бородавки. Паломники верят, что как только шарик высохнет, высыхает бородавка. То есть здесь, по теории Джеймса Фрейзера,

можно увидеть своего рода имитационную магию, в основе которой лежит «подобное вызывает подобное».

Паломники также гадают на источниках. Берут горсть песка из родников, в которых есть камни, песок или глина, если находят в нем монету, пуговицу, бусы, разноцветный камень или насекомое, они считают это добрым предзнаменованием и говорят, что их желание сбудется. Если нет обнадеживающего знака, они считают судьбу своего больного неизвестной и говорят, что Бог мудр и целитель, он обязательно исцелит.

Сегодня появился новый обычай, связанный со святыми источниками, паломники бросают в источник монеты в знак уважения и с намерением исцелиться или решить проблемы [1, с. 136].

Во дворе большинства святынь находятся камни различной формы, ставшие на протяжении веков объектами почитания и веры. Камни бывают двух типов в зависимости от их размера — крупные камни и мелкие камни. Камни характерны для горных святынь. В названии многих святынь есть слово санг или тош (узб.) — камень. Например, Санги Кабутак (Гиссарский район), Ходжай Санг (район Айни), Санги Джумбон (г. Пенджикент), Ходжа Сангу Хок (район Рудаки), Тош Мазари Вали (г. Истаравшан), Тешуктош (район Ашт) и ряд других. В Бадахшане Таджикистана много священных места, в которых основным элементом являются плоские камни необычной формы.

Один тип камней в Северном Таджикистане называется кайрок или кайроксанг, они плоские, и на некоторых из них есть надписи. Их приносили паломники или богомольцы. Есть еще лечебные камни. Например, во дворе подземной мечети села Чашма Хорасанского района находятся два плоских камня диаметром 25-30 см. По рассказу жителя того же села Куганова Гурбанали, к этому камню подводят детей, больных кохлюшем, и трогают его. Они верят, что после этого ребенок выздоровеет. Вообще такие необычные камни в народе считаются священными камнями, и принести их в могилу — награда, а унести — грех. Паломничество к камням происходит в форме прикосновений, поцелуев, очищения руками, прикосновения к бровям, хождения вокруг камня и произнесение молитвы возле него.

Хамза Камол рассказывает, что «в двух километрах от села Шамтучи Фалгар есть место под названием Тавриндж, посреди дороги стоит плоский черный камень, который под воздействием солнечных лучей становится красноватым. Когда жители деревни возвращались домой с полевых работ, каждый из них чистил ладонью верхнюю часть камня и целовал ее. Этот обычай передавался из поколения в поколение, пока бульдозер не спрятал его под землей во время строительства дороги» [1, с. 141].

Рог горного козла является также одним из атрибутов святилищ или мазаров. Когда люди издалека видят рог горного козла на вершине мавзолея, ворот или камня, они предполагают, что там находится святыня. Другое распространенное мнение — охотник подносит рог 100-ого горного козла к святыне (ступеньке или могиле) и оставляет знак. И это действие является признаком завершения его охотничьей деятельности. По мнению Н.А. Кислякова, «приношение на мазары рогов в назр было — по крайней мере первоначально — связано со стремлением обеспечить удачу на охоте; и с такой просьбой обращались к мазару» [2, с. 12].

Зажигание свечей в гробницах — один из древнейших обычаяев таджиков. Среди жителей Согдийской области и Гиссарской долины чаще встречается «нукчамони» — зажигание фитиля. Нукча — фитиль представляет

собой палку длиной 15-20 см, на верхнюю часть которой наматывают вату или хлопчатобумажную ткань, обмакивают в масло и поджигают. Их кладут сверху и по бокам надгробий, в специальную печь или камин, предназначенные для наведения, и зажигают пламя, и он горит, пока не погаснет [4, с. 128].

Деревья – один из важнейших элементов верований и обрядов таджиков. Деревья, поскольку они имеют корни в земле, их стволы находятся над землей, а кончики находятся на высоте над уровнем земли, стали причиной возникновения множества мифов и легенд. Среди них в легендах великие и старые деревья описываются как связующее звено между тремя частями света: подземным миром, поверхностью земли и небом. Наличие священных деревьев возле источников – обычный и широко распространенный атрибут гробниц. Из видов деревьев больше всего платана, шелковицы, реже тополя и ивы.

Еще одним признаком гробниц и святых мест, распространённым по всей республике и странам региона в целом, является роспись лоскутов на ветвях священных деревьев. Паломники берут кусок ткани от одежды больного человека, или человека, находящегося в нужде и беде, и привязывают его к ветке святого дерева. Во время этнографических экспедиций мы заметили, что, помимо ветвей деревьев, в других местах, близких к могиле, к веткам были привязаны также цветы и кусты. В южном направлении от мавзолея Ходжи Мухаммади Башоро, на расстоянии 180-200 метров над холмом, находится родник и большое тутовое дерево. Некоторые паломники привязывают к ветвям этого дерева лоскуты ткани с намерением исцелиться, завести детей и обрести удачу.

В древние времена, до Октябрьской революции, святыни, мечети, медресе и другие религиозно-социальные объекты наделялись благотворительностью, а за счет доходов эти объекты ремонтировались и обновлялись [3, с. 7-11]. В советское время это правило исчезло, и часть историко-культурных и природных объектов поступила на баланс государственных учреждений, а другая часть оказалась в собственности общественности без конкретного собственника.

Древние мавзолеи и усыпальницы, которые искренне посещают люди, раньше в советские времена считались источником суеверий, а сегодня они считаются памятниками материальной и духовной культуры, охраняемыми в рамках законов и программ. Они в качестве историко-культурных и природных объектов используются для уважения верований людей, развития туризма и пропаганды национального самосознания.

Религия ислам, которая была распространена среди таджиков и других народов региона на протяжении более 1300 лет, в некоторых случаях смешивалась с местными ритуалами духовными представлениями. В настоящее время в манерах и обычаях посещения святынь и других священных объектов мы еще видим остатки ранних форм религий (вера в камни, связывание рогов деревьев, принесение в жертву животных), благочестия (поклоны, зажигание свечей), зороастризма (зажигание фитилей и свечей), ислама (чтение аятов Корана, совершение намаза) и другие древние верования. Для паломника не важно, откуда взялась та или иная идея или действие, а его цель – избавиться от нужды. Паломники обращаются к Богу и рассматривают святыни, могилы, камни, деревья, источники и тому подобные объекты как посредников между ними и Богом и доверяют им свои желания.

Литература

1. Камол, Х. История мазаров Северного Таджикистана / Х. Камол; отв. редактор Р. Мукимов. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 208 с.
2. Кисляков, Н. А. Вотивные предметы горных таджиков (по коллекциям МАЭ) / Н. А. Кисляков // Сборник Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого РАН. Т. XXVI. – М., 1970. – С. 5-15.
3. Кушматов, А. Происхождение и сущность гробниц / А. Кушматов. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 40 с. (на тадж. яз.).
4. Мардонова, А. Традиционные похоронно-поминальные обряды таджиков Гиссарской долины (конца XIX – начала XX вв.) / А. Мардонова; отв. редактор Л. А. Чвырь. – Душанбе: Дониш, 1998. – 236 с.
5. Массон, М. Е. Среднеазиатские намогильные кайраки // Эпиграфика Востока. Т. XI [Текст]: сб. статей / под редакцией проф. В. А. Крачковской. – Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1956. – С. 3-13.
6. Рахими, Д. Приметы и другие верования таджиков / Д. Рахими. – Душанбе: Озар, 2004. – 144 с.
7. Сухарева, О. А. К вопросу о культе мусульманских святых в Средней Азии / О. А. Сухарева // Труды Института истории и археологии. Том II: материалы по археологии и этнографии Узбекистана. – Ташкент: Издательство АН Уз ССР, 1950. – С. 159-178.
8. Таджики Каратегина и Дарваза / под ред. Н.А. Кислякова, А.К. Писарчик. – Душанбе: Дониш, 1976. – Выпуск 3. – 240 с.
9. Терелецкий, Н. С. Некоторые аспекты почитания деревьев у оседлого населения Центральной Азии / Н. С. Терелецкий // Центральная Азия. Традиция в условиях перемен. – СПб: МАЭ РАН, 2012. – Выпуск 3. – 446 с.
10. Чаҳордаҳ мазор [Текст]: сборник статей / составитель Хамза Камол. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 172 с.
11. Шакармамадов, Н. Фольклор Памира: Остоны – следы истории и культуры народа Бадахшана. Том 4 / Н. Шакармамадов; отв. редактор Ш. Юсуфбеков. – Душанбе: Империал-групп, 2015. – 269 с.

Рахимӣ Дишиод

ХУСУСИЁТИ ЁДГОРИҲОИ ТАҶРИҲӢ-ФАРҲАНГӢ ВА МАВЗЕҲОИ МУҚАДДАСИ ТОҶИКИСТОН

Чумхурии Тоҷикистон дорои ёдгориҳои зиёди таъриҳӣ, фарҳангӣ ва табии мебошад, ки аз сарзамини бостонию соҳибтамаддун будани он гувоҳӣ медиҳанд. Аз он ҷумла, қалъаву кушкҳо, масҷиду мадраса, манора, мақбараҳои шаҳсиятҳои бонуғуз, инчунин гӯристонҳо, остонаҳо, қадамҷойҳо, горҳо, кӯҳу қуллаҳо, дарёву ҷашмаҳо, харсангҳо, катибаҳо, дараҳтони куҳансолу азимҷусса ва объектҳои дигари фарҳанггио табии дар кишвари мо бисёранд, ки ҳар қадом фарогири таърихи шифоҳӣ, нақлу ривоятҳо, бовару эътиқод, одобу русум ва дигар анъанаҳо буда, натанҳо барои мардуми он мавзеҳо, балки барои сайёҳону олимон низ ҷолиби таваҷҷуҳ мебошанд.

Бовару эътиқоди мардум, ки решоҳои амиқ дар тасаввуроти бостонӣ ва ҷаҳонбинии ибтидой доранд, дар асоси орзуву омол ва хостору ниёзи мардум

ба вуҷуд омадаанд. Маҳз ниёз ба беҳбудию тандурустӣ, талаби фарзанди солим, раҳой аз қашшоқӣ, баракату фаровонии ҳосилот, талаби баҳти ҷавонон ва амсоли инҳо сабаби ташаккули як қатор расму ойинҳои зиёратӣ гаштаанд.

Ҳамчунин дар асоси талабу ниёз ва эътиқоди мардуми зоир нақлу ривоятҳо, таърихи шифоҳӣ ва қиссаву устураҳо эҷод шудаанд, ки як қисми онҳо ба рӯзгори мо низ расидаанд.

Пажуҳиши анҷомдодаи мо нишон медиҳад, ки ҳанӯз ҳам мардум ба ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва объекту мавзеъҳои муқаддас бовару эътиқод доранд, онҳоро зиёрату тавоф менамоянд, қиссаву ривоятҳо нақл мекунанд, дар баробари ин бо мақсади дарёфти савоби бештар ба тозагиу ободии маконҳои муқаддас машғул мешаванд.

Мақбараву оромгоҳҳои бузургон, ки сокинони кишвар онҳоро бо хисси иҳлосу эҳтиром зиёрат мекунанд, дар замони Шуравӣ объектҳои хурофотӣ муаррифӣ мешуданд, аммо имрӯз онҳо ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва маънавӣ ба шумор рафта, дар чорҷӯбай қонун ва барномаҳои давлатӣ хифз карда мешаванд.

Калидвожаҳо: минтақаҳои Тоҷикистон, ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ, ҷойҳои муқаддас, сангҳои ғайриодӣ, дараҳтони кӯҳансол, зиёрат, таърихи шифоҳӣ, ривоят, бовару эътиқод.

Rahimi Dilshod

ATTRIBUTES OF HISTORICAL-CULTURAL AND NATURAL SACRED SITES IN TAJIKISTAN

Tajikistan has numerous cultural, historical and natural sites, such as castles, fortresses, mosques, madrassas, minarets, mausoleums of great thinkers, poets and religious figures, as well as springs, natural pools, unusual huge stones, caves, long-standing trees, high cliffs and mountains, which are closely connected with the life and culture of the country's inhabitants. Each of these cultural and natural sites contains a wealth of oral traditions, stories and legends, beliefs, rituals, ethical rules of pilgrimage and other traditional knowledge and practices.

Folk beliefs and convictions, which have very deep roots in the history of worldview and primitive imagination, were formed on the basis of the desires and needs of people. It was the need to take care of health, the birth of a healthy child, a comfortable life, happiness, abundance and productivity in agriculture and crafts, and the like that led to the formation of a number of rituals of pilgrimage and worship of natural objects. Also, based on the needs, beliefs and experiences of people, all kinds of stories, legends and myths have been created, which generally complement the institution of pilgrimage.

Our research shows that residents of cities and regions themselves take care of sacred places, continue pilgrimages, conduct rituals, and tell legends about the sacred places of their territory. People clean up around objects, repair roads, build infrastructure, and so on.

Mausoleums and tombs, which people sincerely visit, were previously considered objects of superstition in Soviet times, but today they are considered monuments of material and spiritual culture, protected under laws and programs.

Keywords: regions of Tajikistan, historical and cultural monuments, holy places, sacred stones, long-standing trees, pilgrimage, legend, belief, intangible cultural heritage

ТДУ: 9точик+008+649.5+674.56+372.213+39 точик

**Якубов Юсуфшо,
Салимзода Фатхиддин**

МУЛОХИЗАҲО ДОИР БА БОЗИҲОИ БАЧАГОНАИ НОҲИЯИ ДАНГАРА

Мавзуе, ки дар ин мақола мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, ба фарҳанги анъанавии мардумӣ алоқаманд мебошад. Ҳануз аз замонҳои қадим инсонҳо бинобар зарурати иҷтимоӣ баробари анъанаҳои гуногун бозию мусобиқаҳоро эҷод кардаанд. Бозиҳо вобаста ба муҳити ҷуғрофӣ ва ҳаёти иқтисодии иҷтимоии мардум дар минтақаҳои муҳталифи ҷаҳон гуногун сурат мегиранд. Бозиҳои мардумӣ ифодагари орзуву ормони ҳалқ мебошанд, ки ба воситаи онҳо камолоти инсон ташвиқ мешавад.

Бозиҳои мардумӣ, ки ҳамчун воситаи саргармӣ, дилхушиӣ дар зиндагии мардум мақоми хосса доранд, дар тӯли таъриҳ дар такомул баҳишидани сиришии инсон: табиат, хулқу атвор, андеша, гуфтор, хислат ва иайра нақши муҳим бозида, худшиностӣ ва худогоҳии мардумро бедор месозад. Дар тӯли таъриҳ мардум бозиҳоро аз ҳаёт гирифта, баҳри вақтҳушии худ ихтирову эҷод намуда, ба ин васила дар бозиҳо тарбияи ахлоқӣ, зеҳниӣ ва камолёбиро ривоҷ додааст. Бозигар аз бозӣ маъни дарёфта, хислатҳои мусбатро дар худ парварии медиҳад.

Дар баробари ин ба бозии онҳо дигарон мароқи том зоҳир намуда, аз ҳаракатҳо ва ҳунари волои бозингар ба шавқ омада, лаззат мебаранд. Дар мақола маҳз ҳамин ҷиҳатҳои тарбиявии бозиҳои мардумии ноҳияи Дангара баррасӣ шудааст.

Бозиҳои бачагони нисбатан маъруфу маъмули ноҳияи Дангараро ба ҷор гурӯҳ тасниф намудан мумкин аст: 1) бозиҳои саргармқунандай қӯдакони ғурдсол; 2) бозиҳои мавсимиӣ; 3) бозиҳои серҳарракати бачагону наврасон; 4) намудҳои варзиши мусобиқаҳои анъанавӣ.

Калидвоҗсаҳо: бозиҳо, мардум, қӯдак, ҷавонон, Дангара, дехот, вақтҳушиӣ, шавқ, ҷолоқӣ, варзиши, идҳо, машғулият.

Бозиҳои бачагона ва варзиши миллӣ таърихи хеле қадимӣ дошта, решоҳои он ба тасаввуроти асотирий, эътиқодӣ ва маданияти одамони давраи ибтидой рафта мерасад. Бостоншиносон дар танаи шаҳу болои санг, даруни ғорҳо, зарфҳо ва баъзе нигораҳо расму суратҳои қадимае ёфтаанд, ки бозиҳои мардумӣ дар онҳо тасвир ёфтаанд. Дар онҳо ҳолатҳои ҷаҳидану давидан, найзаандозӣ, камонкашӣ, расми қӯдаконе, ки дар дасташон санг, бучул, камонғулак бозӣ карда истодаанд, нақш ёфтааст.

Омӯзиши таърихи бозиҳои мардумӣ ба мо имкон медиҳад, ки маданият ва зиндагии мардумро дар давраҳои гуногун муайян намоем. «Ҳануз дар аҳди ҳахоманишиён, сосониён ва сомониён бозиҳои миллӣ аз қабили

пахлавонӣ, гӯштингирӣ, найзаандозӣ, шамшербозӣ, гурзандозӣ, камандандозӣ, аспсаворӣ, камонварии пиёда, камонварии савори асп, шиноварӣ, вазнбардорӣ, давандагӣ: пойгаи пиёда ва пойгаи савора ва ғайра ривоҷ ёфта буд» [19, с. 221], ки аксари ин бозихо то даврони мо расида дар байни мардуми тоҷик, аз ҷумла дар ноҳияи Данғара маълуму машхуранд.

Ҳокимони гузашта шиоре доштаанд, ки: «Ба Ватан одамони бокувват лозим» [9, с. 3]. Бинобар бозихои аспдавонӣ, найзапартой, тирандозии пиёда ва савора, гуштингирӣ ва ҷандин намуди дигарро, ки ба обутоби бадан мусоидат мекунанд, барои тайёрӣ ба ҷанг дастгирий менамуданд. Ин дар навбати худ дар ривоҷи варзиши бозихои миллӣ нақши муҳим мебозид.

«Ба бозихои анъанавии бачагонаи тоҷик бори аввал дар охирҳои асри XIX мардумшиносон, шарқшиносон ва низомиёни рус, ки бо мақсадҳои ғуногун ба Осиёи Миёна сафар мекарданд, таваҷҷӯҳ намуда, дар мақолаву рисолаҳои худ намунаи бозихоро тасвир ва нашр кардаанд» [13, с. 9]. Мардумшиносон М. С. Андреев ва А. А. Половтсов дар асарапон «Мавод доир ба этнографии ақвоми эронии Осиёи Миёна: Ишкошим ва Вахон» (1911) баъзе бозихои маҳаллӣ, аз ҷумла, гургакбозӣ, лашбозӣ (чиликбозӣ) лапарбозӣ, бучулбозӣ ва туббозиро ба таври муҳтасар тасвир кардаанд [ниг. 13, с. 9; 2, с. 48]. Баъдтар М. С. Андреев дар рисолаи «Тоҷикони водии Ҳуф» баъзе бозихоро аз сокинони водии Ҳуф ва бошандагони деҳоти Рушон навишта шарҳу тавсиф кардааст [ниг. 4, с. 252].

Муҳаққики рус Е. М. Пешерова дар рисолаи «Бозичаҳо ва бозихои бачагонаи тоҷикону узбекон» (1957) дар бораи бозихои мардумии водиҳои Яғнобу Зарабшон, Рушону Язгулом ва Қаротегин муҳтасар маълумот додааст [ниг. 11, с. 22-94], ки ба қавли мардумшиноси тоҷик Д. Раҳимӣ ин асар «яке аз манбаъҳои муҳими бозихои бачагонаи тоҷик ба шумор меравад» [13, с. 9].

Вазъи бозихои миллӣ дар замони Шуравӣ беҳтару хубтару гашт. Рӯзномаи «Комсомольская правда» солҳои сиёми асри гузашта назди ҷавонон масъала гузашта, пешниҳод кард, ки: «мушакҳои бокувват, ҷашмони тез, барои ҳар меҳнаткаш лозим аст» [18, с. 222]. Дар алоқамандӣ ба ин дар тамоми қаламрави Шуравӣ, аз ҷумла, дар Тоҷикистон вазъи бозихои миллӣ беҳтар гардид.

Оид ба бозихои мардумии тоҷикон пажуҳишҳо кам сурат гирифтаанд, он чизе ки нашр шудааст, дар якҷо бо дигар мавзуъҳо мебошад. Дар бораи гуштини миллии тоҷикӣ, футбол, волейбол ва дигар намуди бозихои маъмули варзишӣ маълумотҳо нисбатан зиёданд, аммо дар бораи бозихои мардумӣ, ки ҳамеша фаъол буданду дар тарбияи ҷисмонӣ ва рӯҳии мардум нақши муҳим гузаштаанд, маълумот камтар аст.

Аксари бозихои ҳалқие, ки дар байни мардуми Данғара паҳн шудаанд, эҷоди мардуми Данғара буда, тафаккур ва завқи бадеии мардуми ин диёр дар онҳо дарҷ гаштааст. Бо вучуди ин қисме аз онҳо бо бозихои мардумии ноҳияҳои Темурмалиқ, Балҷувон, Восеъ, Фарҳор, Норак ва ноҳияҳои ба Данғара наздик монанд буда, ба бозихои ҳалқии баъзе мамлакатҳои ҳамсоя низ қаробат доранд.

Аз сарчашмаҳои таъриҳӣ маълум аст, ки баъзе бозихои мардумӣ аз қабили нарdbозӣ, аргунчакбозӣ, санҷилбозӣ, лиқакбозӣ, бучулбозӣ, камонбозӣ, пойгаи савора, пиёдапойга ва ҷанде дигар таърихи ниҳоят қадима дошта, байни тамоми минтақаҳои Тоҷикистон ва берун аз он машҳур мебошанд. Дар ноҳияи Данғара аз нақли қалонсолон мо дар бораи бисёр

бозихо қадима маълумот ба даст овардем, ки имрӯз хам бо хамон ном дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон машҳур мебошанд. Аммо, ҳангоми пурсишҳо бо одамони солхӯрда маълум гашт, ки бо гузашти вақт тарзи ичро ва номи баъзе бозихо тағиیر ёфтаанд. Бо мурури замон баъзе бозихо аз ёд рафтаю ҷои онҳоро бозихо дигар гирифтаанд. Масалан, дар солҳои 30-50-уми асри XX байни мардум бозии «давра» бо бучул машҳур буд, дар солҳои 60-70-ум бештар бозии «нахшак» бо бучул маъмул мешавад ва дар солҳои 80-90-ум бошад, бачаҳо бозихо «бологузарак» ва «гулҷӣ» бо бучулро бештар ичро мекунанд.

Бозии «замрӣ»-ро, ки солҳои 50-80-уми асри гузашта дар деҳаҳо маъмул будааст, ба омадани мардуми русҳо нисбат медиҳанд.. Онро мактаббачагони маркази ноҳия дар солҳои 90-ум бо номи нав «точка, вергул» бозӣ мекарданд. Чи хеле ки мебинем, баъзе бозихо аз байн рафта, ҷои онҳоро бозихо дигар иваз кардаанд, ё номашон тағиир ёфтаанд.

Бозихо нисбатан маъруфу маъмули бачагони ноҳияи Данғараро ба чор гурӯҳ тасниф намудан мумкин аст: 1) бозихои саргармкунандай кӯдакони хурдсол; 2) бозихои мавсимӣ; 3) бозихои серҳаракати бачагону наврасон; 4) намудҳои варзиш ва мусобиқаҳои анъанавӣ.

Ба бозихои саргармкунандай кӯдакони хурдсол бозихои «Тути тал», «кулчапазӣ», ҳоначабозӣ, мошинбозӣ, глакбозӣ; ба бозихои мавсимӣ: барфбозӣ, чанабозӣ, лағжонакбозӣ, тухмбозӣ чормағзбозӣ; ба бозихои серҳаракати бачагону наврасон: рустшавакон, тоқипартояк, «зоғ парид», аргамчинбандон, «тарзанбозӣ» (аз дараҳт ба дараҳти дигар гузаштан), ҷашмбандӣ, аргунчакбозӣ, дастхобонак, бучулбозӣ, сақобозӣ, подшоҳбозӣ, дуррадармех, лиқакбозӣ, аскарбозӣ, сарҳадгузарӣ, макмакбозӣ, миёнадарояк, «саворон савор ё пиёдаҳо», ҷанҷулабозӣ, адмирно; ба намудҳои варзиш ё мусобиқаҳои анъанавӣ: бузкашӣ, аспдавонӣ (пойға), гуштин, бандкашӣ, бандкашӣ бо гардан, баландпарак бо аргамчин, байракгирак ва ғайраро доҳил кардан мумкин аст.

Бозии «тути тал»-ро то солҳои 80-уми асри гузашта дар ҳама минтақаҳои Тоҷикистон, аз ҷумла, дар ноҳияи Данғара атфол бо иштироқи як нафар аз қалонсолон (ба ҷои довар) бозӣ мекарданд [11, с. 62- 63]. Дар водии Рашт онро «тути қал» ном гирифта порчаи шеъриаш нисбатан фарқ мекунад [19, с. 113-114].

«Ҳоначабозӣ»-ро кӯдакон чун бозии «тути тал» дар доҳили ҳона машғул шуда, он дар фасли зимистон як навъ саргармии кӯдакон буд.

Дар ин бозӣ кӯдакон бо ёрии модару бибиҳо ҳар гуна луҳтакҳои аз ҷӯбу латтапора ва риштаҳои ранга омода намудаашонро [11, с. 22-94] дар гӯшае ҷо мекунанд. Баъди омода кардани ҳона онҳо ба ҳонаи яқдигар «рафту омад» мекунанд. Ҳангоми ин бозӣ кӯдакон модарони худро тақлид карда, кӯшиш мекунанд, ки зиндагии оилаашонро нишон диханд.

Бозии «кулчапазӣ» ҳоси духтарақон буда, онҳо дар ин бозӣ низ модарони худро тақлид мекунанд. Аз лой ҳамир мекунанд, вале, гӯё, ҳамиртурӯш камӣ мекунад, ё намак намерасад, ба ҳонаи «ҳамсоя» барои овардани «намак», «муҳпар», «рафида» ва ҳоказо мераванд, ё дар рафти ҳочатбарории «ҳамсояш» он суханоне, ки модарашон мегӯянд, такрор мекунанд. Ин бозӣ дар дили кӯдакон меҳри дар оянда модар ва зани қадбону шуданро ҷои медиҳад.

Тухмбозӣ саргармии идона буда, онро дар идҳои динии Қурбону Рамазон ва Сари сол – Наврӯз ҳам хурдсолон ва ҳам калонсолон бозӣ мекунанд. Дар ин бозӣ тухмро яке сар ба боло медорад ва дигаре бо тухми худ онро мезананд, тухми касе, ки шиканад, бозиро бой медиҳад. Ин бозӣ ду тарзи ичро дорад: «Баракутирак» [18, с. 454], яъне ғолиб тухми бурдаашро мегирад ва «Ҳазлонак»— шӯхиомез, яъне тухми кӣ зӯр аст, барои саргармӣ бозӣ карда, ғолиб тухми ҳарифро намегирад. «Баъзеҳо дар арафаи идҳо ба мурғояшон бештар оҳаку пӯстлохи тухм меҳӯронданд, ки тухми навбатии он мурғро пӯстлоҳаш саҳт шавад» [13, с. 160].

Аз бозихои серҳаракати бачагону наврасон маҳсусан бозии *рустишавакон* машҳур буда, байни иштирокчиёни ҳамаи синну сол, духтару писар якранг гузаронида мешавад. Дар он қӯдакону наврасон ва ҷавонон аз 3 то 20 нафар метавонанд иштирок кунанд. Ҳамагон *бачо* (пинҳон) мешаванд ва як қас ҳамаро мекобад. Вақте ки ў бозингареро аз пинҳоншудагон дарёбад, ҳамаро даъват мекунад, ки фалониро ёфтам. Баъдан бозӣ аз нав шурӯз шуда, акнун шахсе, ки нахуст «ба даст афтид», яъне ёфт шуда буд, дар навбати дигар ў ҷашм мепӯшад.

Дар ин бозӣ духтаракон метавонанд, ҳамроҳи писарбачаҳо бозӣ кунанд. Ин бозӣ бо ному тарзҳои гуногун байни сокинони Иттиҳоди Шуравӣ, аз ҷумла, дар байни русҳо бо номи «игра в прятки» маъруф аст [7, с. 55]. Дар деҳаи Ҷартеппа (Хуррамзамин) ва Себистони ноҳияи Данғара онро «бачошавак» мегӯянд, дар водии Ҳуф бо номи «Ҷой-ҷояқ базай» машҳур буда, бозии дӯстдоштаи писару духтаракони 10 - 12-сола мебошад [5, с. 104]. Дар Тавилдараю Қалъаи Ҳумб бошад, он бо номҳои «суросуркунак», «даводавак», «суркуно», «суркунак» машҳур аст [19, с. 103-104]. Ин бозӣ аз қӯдакон ҷолоқиу зиракиро талаб карда, дар солимии онҳо нақши муҳим мебозад.

Дар давраи Шуравӣ аксарияти бачаҳои деҳот ва як қисми бачагони маркази ноҳия дар сар токии чакани «кӯлобӣ» мемонданд. Ҳангоми ба мактаб, ба ягон маърака ё меҳмонӣ рафтан онҳо токии нав мепӯшиданд. Дар ҳонаву кӯча тоқиҳои куҳнаро ба сар мемонданд. Ана ҳамин тоқиҳои куҳна барои бозии «тоқипартояқ» истифода мешуданд [19, с. 110].

Барои ташкил кардани ин бозӣ як гурӯҳ бачаҳои 7-12-сола дар як ҷо ҷамъ меомаданд. Бачаи аз ҳама калонсол тоқии худро ба ҳаво мепартофт ва дар вақти аз ҳаво афтодани тоқӣ, онро медошт. Шарти бозӣ чунин буд, ки дигарон низ ин амалро бояд бо навбат ичро намоянд.

Бо тоқӣ бозӣ кардан дар байни мардуми Тоҷикистону Ӯзбекистон аз қадим маъмул будааст. Намунаи он *ғирғирбозӣ* [16, с. 187], «тоқибачоқунак», «тоқи ойдиҳақ», «манғирша» ва «ғир-ғири майдун» дар байни мардуми Қаротегину Дарвоз [19, с. 110-113], «Тоқигурез», «Тоқизанак-гурехтанак» дар ноҳияи Мӯъминобод ва «Тоқинакбозӣ» дар байни тоҷикони Ӯзбекистон маъмул мебошад [13, с. 149-150]. «Тоқипартояқ» солҳои пеш байни бачаҳо маъмул буд ва ба қӯдакон хушҳолию болидаруҳӣ мебахшид.

Дар бозии «зоғ парид» писарон ва духтаракони то 10-сола якҷоя бозӣ мекунанд. Баъзан дар ҳонавода низ падару модарон барои хушҳолии фарзандонашон бо онҳо бозӣ карда, нақши доварро мебозанд. Ин бозии машҳур буда, дар бисёр минтақаҳои Тоҷикистон бо номҳои муҳталиф бозӣ истифода мешавад. Аз ҷумла дар водии Раҷиш он бо номи «буданапринг» ва «зоғпринг» [19, с. 103] ва дар водии Ҳисору Зарафшон бошад, бо номи

«будана парид» ва «пар-пар» [13, с. 42-43] маъруф мебошад. Рафти бозӣ қариб дар ҳама ҷо як аст, фарқ танҳо дар он аст, ки дар водии Рашт бачаҳо ба қаси бозиро бохта ҷазо пешбинӣ мекунанд, дар Данғара бошад, ҷазо дода намешавад.

Чашмбандак бозии қадима буда, дар байни ҳама миллатҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, аз ҷумла, тоҷикон дида мешавад. Онро ба забони русӣ «жмурки» [8, с.16] меноманд. Дар баъзе минтақаҳои Тоҷикистон бо номҳои «чашмпӯшак» ва «чашмпӯшакон» низ машҳур аст [13, с.181]. Бачаҳои бисёр (як гурӯҳи тифлони боғчай бачаҳо, ё ҳайати як синф) аз 4 то 25 нафар гирд омада, ҷашми як нафарро бо латта мебанданд. Баъд нафаре бачаи ҷашмонаш бастаро ҳихта мекунад. Ӯ бояд бо ҷашмони баста он қасро бо ҳаракати тез дастгир қунад. Дар ҳолати доштан ҷои ӯро бозингари бадастафтода мегирад ва бозӣ давом мейбад.

Ин бозӣ намудҳои гуногун дорад, ки се намудаш дар Данғара паҳн гаштааст: ҷашмбандаки қӯдакони атфол, «шапак» ва ҷашмбандӣ бо истифодаи банд, ки дар он нафари ҷашмаш бастаро аз миёнаш низ бо банд мебанданд, ки ӯ дар чунин ҳолат аз доираи муайян баромада наметавонад.

Як намуди ҷашмбандакро дар Доғистон «Ҷашмбандӣ дар давра» [8, с. 44] меноманд, ки бозӣ дохили давраи қашида, сурат мегирад. Ин бозӣ дар тарбияти тифлон нақши муҳим дорад.

Аргунҷакбозӣ-ро духтарони қадрас дар рӯзҳои наврӯзӣ ва қӯдакон дар ҳамаи фаслҳои гарми сол бозӣ мекунанд. Онро дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон *бодпеч, ҳойбозӣ* ва *ҳойбод* низ меноманд [13, с. 32]. Дар шоҳи дарахти ҷанор, тут, болочӯби дарвоза ва ғайра ресмони мустаҳкамро меовезанд ва онро гирех карда, ҷои нишаст дуруст мекунанд. Баъд бозигарон бо навбат яке ба аргунҷак нишаста, дигаре ӯро алвонҷ медиҳанд. Байни минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон бо номҳои гуногун машҳур аст [19, с. 448], лекин дар аксари минтақаҳои ноҳияи Данғара, масалан дар деҳаҳои Ҳурамзамин, Булёни Боло, Булёни Поён онро *ҳойбозӣ*, ё *ҳой рафтан* мегӯянд. Ин бозии миллӣ буда, дар иди Наврӯз ҳусусияти рамзи дорад. Дар баъзе оилаҳо падару модарон барои фароғати фарзандонашон ҳайро дар ҳавлии хонаашон месозанд, ки қӯдакони ҳамсоя низ аз он истифода мекунанд.

Санҷилбозӣ (*санҷакбозӣ*) бозии маъмулии мардуми тоҷик буда, дар ҳама минтақаҳои Тоҷикистон дар фасли зимистон ва маҳсусан айёми Наврӯз бозӣ мекунанд. Онро дар води Ҳуф «жилбок-бехт», дар Шуғнон «санҷак- бехт» дар Рушон «чиљбок-бехт» [5, с. 112-113], дар баъзе минтақаҳо «санҷабозӣ» [18, с. 474] инҷунин, *санҷил, санҷиликбозӣ, ҳаппакбозӣ* ва *панҷабозӣ* [13, с. 139] меноманд. Ин бозиро духтаракон бо се, ҷор ва панҷ «санҷил» (*санҷча*) иҷро мекунанд.

Дар деҳаҳои Пушинг, Аличон, ва Ғарғараи ноҳияи Данғара бозии санҷилро аз *ягак, дугаг, сегаг* оғоз намуда, сипас: *шапак, қарҷак, резвон* ва дар охир бо *таҳчилик* камон мекунанд. Дар баъзе минтақаҳои Тоҷикистон ҳар санҷчаро ном мегузоранд: Асо, Нисо, Ҳайрӣ ва Зебо. Ривояте аст, ки гӯё баъди ин бозӣ дар осмон тиru камон пайдо гашта, борон меборида бошад. Қӯдакон дар рӯзҳои наврӯзӣ бо умеди дидани тиru камон ба бозӣ мепардозанд ва бошавқ суруд меконанд.

Дастхобонӣ яке аз бозихои қадимаи тоҷик ва дар байни дигар мардумони ҷаҳон паҳнгашта буда [18, с. 461], мардуми Данғара ба он шавқӣ

калон доранд. Он дар чорабиниҳои ҷашни Наврӯз ва тӯю маъракаҳои ифтихорӣ гузаронида мешавад. Муҳаққиқ Д. Раҳимӣ истилоҳи қадимаи онро аз «Бадоеъ-ул-вақоеъ»-и Зайниддин Маҳмуди Восифӣ пайдо кардааст, ки дар асри XV ниёғони мо онро «панҷатобӣ» мегӯфтаанд [14, с. 190].

Бучулбозӣ яке аз бозиҳои қадимтарин буда, дар бисёр мамлакатҳои Осиё бачаҳо бозӣ мекунанд. «Ҳанӯз дар Мисри Қадим ва Бобул дар асри IV пеш аз мелод бучулҳоро барои фол ва пешгӯйӣ истифода мебурданд» [13, с. 52]. Дар Гурҷистон низ «бучулбозӣ» васеъ паҳн гашта, он ҷо намудҳои муҳталифи ин бозӣ диде мешавад. Дар Аҷаристон як намудаш бо номи «кочаоба» байни қӯдакон машҳур аст» [8, с. 165]. Бучулбозӣ солҳои пеш дар дехот ва шаҳраки Данғара бозии маъмулӣ буд. Бо бучул асосан писарбачагон бозӣ мекунанд. Он дар байни ҳамаи минтақаҳои Осиёи Марказӣ ва берун аз он паҳн гаштааст [ниг. 19, с. 108-109; 11, с. 66-67, 82].

Бучул дорои ҷорӣ тараф буда, ҳар тарафаши номи хос дорад. Тарафи жарғтари бучулро дар Данғара «асп», муқобили онро «ҳар» ном мегиранд. Паҳлуи барҷастагияшро «пук» ва жарғияшро «чик» меноманд. Дар китоби муҳаққики бозиҳои миллӣ Ш.А. Сафаров, «Таърихи бозиҳои миллии ҳалқи тоҷик», омадааст, ки: бучулро дар лаҳҷаи ҳалқӣ тарафи қирадораш – асп (-ак), тарафи ҳамвораш ҳар (-ак), тарафи шикамаш – (ҷуқурчааш) «чика» ва пушташро «пика» мегӯянд [18, с. 471]. Аз ин бармеояд, ки дар аксари минтақаҳои Тоҷикистон тарафҳои бучул як хел ном доштааст.

Дар Аҷаристон пукро баръакс ҷук, тарафи чуқро *tati*, ҳарро *алҷу* ва тарафи аспи бучулро *тоҳани* мегӯянд [18, с. 471]. Қоиди бозии онҳо ба бозиҳои мардуми Данғара монанд аст. Масалан, «барои рӯҳ надодани шавқӣ аз ҳад зиёд, баъзан бозигаре, ки бучулҳои дигаронро пурра мебарад, ба онҳо боз бармегардонад» [18, с. 471]. Чунин иқдом байни бачаҳои Данғара низ диде мешавад, ки онро «бозии ҳазлонак» мегӯянд.

Бозиҳое, ки дар Данғара писарбачаҳо бо бучул анҷом медиғанд, шаш хел мешавад, «бологузарак», «нахшак», «даврабозӣ», «ҳарқуш», «арралаш» ва «гулҷӣ». Солҳои пеш ҷавонон ва калонсолон низ фориҷ аз кор бучулбозӣ мекарданд, ки ин ба онҳо фориҷбοй мебахшид.

Бо санг бозӣ кардани қӯдакон дар байни минтақаҳои гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумла дар водии Ҳуф [5, с. 102] ва байни дигар миллатҳои минтақаҳои гуногуни собиқ Иттиҳоди Шуравӣ низ диде мешавад. Мисоли он бозии «Мозодаш» ва «Мураба-Мураба»-и озарбойҷониҳо мебошад [8, с. 177]. Ачибаш ин, ки онҳо низ сангӣ, ки мезананд «Саққа» меноманд, ки дар бозиҳои қӯдакони Данғара низ чунин ном мегиранд. Дар Доғистон низ *сақобозӣ* диде мешавад. Он «Гатсбур» (ба санг бирасон) ном дорад. Ин бозиро онҳо тобистон иҷро мекунанд. Баҳору тирамоҳ бошад, ҷои сангро бучул мегирад [8, с. 52]. Мардумшинос Диլшод Раҳимӣ дар китоби «Бозиҳои анъанавии бачагонаи тоҷикон» ба ин монанд дар бораи «долбозӣ», ки қоғази қандро истифода мекардаанд, маълумот дода қайд намудааст, ки дар байни бачаҳои Деваштич (Фонҷӣ) ҳам чунин бозӣ бо номҳои «гулабозӣ» ва «ширбом» маъмул аст [13, с. 75].

Почобозӣ (Подшоҳбозӣ) асосан бозии наврасони то 16-сола буда, баъзан калонсолон низ ба шавқ омада, дар бозӣ иштирок мекунанд. «Он дар аксари ноҳияҳои Тоҷикистон паҳн гаштааст» [19, с. 108]. Дар «подшоҳбозӣ» зиёда аз ҷорӣ кас иштирок мекунанд. Бозигарон ба шакли давра нишаста, кутии гӯғирди нави пури донаро чун асбоби бозӣ гирифта, бо навбат мепартоянд

(хир мекунанд). Агар гӯгирид бо баландиаш рост истад, шахси партофта «подшоҳ» эълон мешавад, агар ба бараш истад, шахси партофта «вазири подшоҳ» эълон мешавад. Агар ба пахлуи суратдораш афтад, аз тарафи вазир шахси партофта, «халифа» [6, с. 136; 19, с. 136] эълон мегардад ва агар гӯгирид ба пахлуи бесурат афтад, шахси партофта «дузд» эълон карда мешавад.

Ҳангоми интихоб шудани «подшоҳ» ва «вазир», дигар онҳо ҳарду то пайдо шудани «подшоҳ»-у «вазир»-и нав, қуръа намепартоянд. Дигарон бо навбат қуръапартоӣ мекунанд. «Халифа» аз ҷазо озод аст, аммо, вақте ки бозигари навбатӣ ҳангоми қуръапартоӣ, «дузд» шавад, дарҳол «вазир» ба «подшоҳ» ҳабар мерасонад, ки «подшоҳ»-и аъзам дар мулк «дузд» ёфт шуд ва «подшоҳ» амри худро нисбати «дузд» мебарорад.

Фармонҳои «подшоҳ» вобаста ба таҳайюли ў гуногун мешавад. Бозӣ шавқовар буда, барои оромии руҳу асаби қӯдакон таъсири мусбат дорад. Қӯдакон дар ин бозӣ бисёр меҳанданд, хурсандӣ мекунанд ва аз бозии бомаҳорати баязе бозигарон ба ваҷд меоянд. Бозигарони фаъол маҳорати худро нишон медиҳанд, дигаронро ба ваҷд оварда, ҳуд низ хурсанд мешаванд. Ҳатто бисёр камбудиҳо, ки дар маҳал мешавад, ба дигарон ба воситай бозиашон мефаҳмонанд.

«Подшоҳбозӣ» дар бисёр ноҳияҳои Тоҷикистон маъмул аст. Подшоҳбозӣ бо ҳамин ном дар китоби Ш.А. Сафаров, «Таърихи бозиҳои миллии ҳалқи тоҷик» ёд мешавад. Лекин мувофиқи маълумоти ин муаллиф дар бозӣ на қутии гӯгирид, балки буҷуло истифода мебаранд [ниг. 18, с. 471]. Дар баязе минтақаҳои Тоҷикистон подшоҳбозиро «Дуррабозӣ» [13, с. 77] мегӯянд. Дар «Ёддоштҳо»-и устод С. Айнӣ ин бозӣ бо таври муфассал тасвир ёфтааст [ниг. 1, с. 131-132].

Ҳамин тарик, бозиҳои мардумӣ, ки ҳамчун воситай саргармӣ, дилхушӣ дар зиндагии мардум мавқеи муайян дошта, дар тарбияи ҷисмонию маънавии мардум, парвариши ҳулқу атвор, андеша ва гуфтору рафтори нек нақши муҳим бозидаанд. Бозиҳои мардумӣ ифодагари орзуви ормони ҳалқ низ мебошанд.

Адабиёт

1. Айнӣ, С. Ёддоштҳо. – Қисми III. / С. Айнӣ. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1950. – 322 с.
2. Андреев, М. Материалы по этнографии иранских племен Средней Азии (Ишкашим и Вахон) / М. С. Андреев, А. А. Половцов. – Санкт Петербург, 1911. – 48 с.
3. Андреев, М.С. Вещие сны, несколько примет и детская игра «сорока-ворона» среди некоторых народов, главным образом Средней Азии. Изв. Главного среднеазиатского музея. Вып. 2 / М. С. Андреев. – Ташкент: 1923. – 34 с.
4. Андреев, М. С. Таджики долины Хуф. – Вып. 1 / М. С. Андреев. – Сталинабад, 1953. – 252 с.
5. Андреев, М. С. Таджики долны Хуф / Под ред. Э Кочомкуловой Вып. I-II / М. С. Андреев. – Бишкек, 2020. – 521 с.
6. Додхудоева, Л. Таджикистан: верховья Зеравшана, полевые этнографические исследования 2014 года / Л. Додхудоева, З. Юсуфбекова, З. Шовалиева, Н. Собиров. – Душанбе, 2017. – 198 с.

7. Игры народов СССР / Сост.. Бильеева Л.В. – Москва, 1954. – 231 с.
8. Игры народов СССР / Сост. Былеева, Л.В., Григорьев, В. М. – Москва: Физкультура и спорт, 1985. – 269 с.
9. Ксенофонт. Часть II. Киропедия. Пер. В.Г. Боруховича, Э.Д. Фролова. – М., 1976. – 334 с.
10. Лыкошин, Н.С. Пол жизни в Туркестане. Игры / Н.С. Лыкошин. – Санкт-Петербург, 1916. – 331 с.
11. Пещерова, Е.М. Игрушки и детские игры у таджиков и узбеков (по материалам 1924-1935 гг.). Сб. Музея антропологии и этнографии. Т. XVII / Е.М. Пещерова. – М.-Л., 1957. – 104 с.
12. Пещерева, Е. М. Некоторые игры среди оседлого поселения Туркестана // Бюллетень Среднеазиатского государственного, университета. / Е. М. Пещерева. – Ташкент: Вып. 2, 1925. – С. 81-98.
13. Раҳимӣ, Д. Бозиҳои анъанавии бачагонаи тоҷикон / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Истъядод, 2021. – 222 с.
14. Раҳимӣ, Д. Панҷатобӣ // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик. Ч.9 / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: СИЭМТ, 2023. – С. 190.
15. Розенфельд, А.З. Намунаҳои фолклори Дарваз / А.З. Розенфельд. – Сталинобод, 1955. – 168 с.
16. Саидов, С. Шарҳи чанд бозӣ аз Дарваз / С. Саидов // Фарҳанги ғайримодии ҳалқи тоҷик. Шумораи 10. – Душанбе: Арҷанг, 2020. – 155-160 с.
17. Салимзода, Ф. Водии Данғара / Ф. Салимзода. – Душанбе: Бебок, 2021. – 431 с.
18. Сафаров, Ш. А. Таърихи бозиҳои миллии ҳалқи тоҷик / Ш. А. Сафаров. – Душанбе: Мубориз, 2015. – 525 с.
19. Таджики Каратегина и Дарваза. Выпуск 2 / Под ред. Н.А. Кислярова и А.К. Писарчик. – Душанбе: Дошиш, 1976. – 239 с.

**Якубов Юсуфшо,
Салимзода Фатхиддин**

НЕСКОЛЬКО СЛОВ О ДЕТСКИХ ИГРАХ ДАНГАРИНСКОГО РАЙОНА

Тема, обсуждаемая в этой статье, связана с традиционной культурой таджикского народа. С древних времен люди создавали игры и соревнования из-за социальной необходимости, а также из-за различных традиций. В зависимости от географической среды, экономической и социальной жизни людей в разных регионах мира игры проводятся по-разному. Народные игры олицетворяют мечты и стремления людей, посредством которых поощряется человеческое совершенство.

Народные игры, имеющие особый статус как средство развлечения и веселья в жизни людей, на протяжении всей истории играли важную роль в совершенствовании природы человека: характера, мысли, речи и т.д. На протяжении всей истории люди брали игры из жизни, и создавали их для своих развлечений. Таким образом человек развивал моральное, интеллектуальное и зрелое воспитание в играх. Игрок находит смысл в игре и воспитывает в себе положительные качества. При этом другие проявляют полный интерес к своей игре, интересуются и получают удовольствие от движений и высокого мастерства игрока. Эти воспитательные особенности

игр автор нашел в некоторых играх Дангаринского района и представил их читателю.

Сравнительно популярные игры детей Дангаринского района можно разделить на четыре группы: 1) занимательные игры для детей раннего возраста; 2) сезонные игры; 3) подвижные игры для детей и подростков; 4) традиционные виды спорта и соревнования.

Ключевые слова: игры, люди, дети, молодежь, Дангара, село, развлечение, интерес, ловкость, выносливость, спорт, праздники, активность.

**Yakubov Yusufsho,
Salimzoda Fathiddin**

SOME WORDS ABOUT FOLK GAMES OF THE PEOPLE OF DANGHARA DISTRICT

The topic discussed in this article is related to the traditional culture of the Tajik people. Since ancient times, people have created games and competitions due to social necessity as well as various traditions. Depending on the geographical environment, economic and social life of people in different regions of the world, games are played differently. Folk games represent the dreams and aspirations of people through which human excellence is encouraged.

Folk games, which have a special status as a means of entertainment and recreation in people's lives, throughout history have played an important role in improving human nature: character, thought, speech, character, etc. Throughout history, people have taken games from life and created them for their own entertainment. And thus he developed moral, intellectual and mature education through games. The player finds meaning in the game and develops positive qualities in himself. At the same time, others take full interest in their game, interested in and enjoying the movements and high skill of the player. The author found these educational features in some games of the Danghara region and presented them to the reader.

Relatively popular games for children in the Danghara region can be divided into four groups: 1) entertaining games for young children; 2) seasonal games; 3) outdoor games for children and adolescents and 4) traditional sports and competitions.

Keywords: games, people, children, youth, Danghara, village, entertainment, interest, dexterity, endurance, sports, holidays, activity.

ТДУ: 9точик+008+39точик+393.99+398+37точик+719.5

Абдуллоев Шамсуддин

ОДОБУ ЗИЁРАТИ МАЗОРХО ДАР НАВОҲИИ ТОЧИКОБОД, ЁВОН ВА ФАРХОР

Дар фарҳанги ҳар ҳалқу миллат объектҳои фарҳангӣ-тавриҳӣ, ҷойҳои муқаддас ва қадамҷои бузургон, якҷоя бо расму одоб ва тартибу равиии зиёрати онҳо мавқеи хос доранд. Аз ҷумла, дар минтақаи Осиёи Марказӣ, маҳсусан, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойҳои муқаддас, қалъаву мадрасаҳо ва масҷидҳо хеле зиёд ба назар мерасанд, ки дар гузашта барои мардум ҳамчун

макони таълим, парварии, тарбияи ахлоқ ва риояи меъёрҳои ахлоқӣ ҳисобида мешуданд. Бинобар ин мардумони Осиёи Марказӣ ба ин ҷойҳои муқаддас бо эҳтиром ва эҳтиёт муносибат намуда, ёдгориҳоро ҳифз мекарданд. Масҷид, мадраса, мазорҳо ва ҷойҳои муқаддас, горҳо, чиллахонаҳо ва амволи онҳо ба зиндагии мардумон, гӯиё таъсир мекарданд. Аъмоли онҳо дар зери назорати шаҳсиятҳои асотири қарор дошта, одамон аз зиёрати ҷойҳои муқаддас оромии пайдо менамуданд ва умедвор буданд, ки мушиклиашон осон мегардад.

Ҳамин гуна рисолати таъриҳӣ ва расму одоб боиси эҳтиром ва маҳфуз мондани объектҳои фарҳангӣ-таъриҳӣ шуда, масъулияти ҳар соҳибмулкро дар назди таъриҳу тамаддун ва дину эътиқод зиёд мекунад.

Мавзуи таҳқиқи ин мақола одобу қавоиди зиёрати мазорҳо ва ҷойҳои муқаддас аз нигоҳи мардумшиносӣ ба ҳисоб меравад. Омӯзишиҳо ниишон доданд, ки риояи расму одоб ва зиёрати ҷойҳои муқаддас аз ҷумлаи суннатҳои фарҳангии мардумӣ буда, одамон дар натиҷаи очиз мондан дар назди ҳодисаҳои табиат, мушиклиоти рӯзгор, бад шудани саломатӣ ва сабабҳои дигар ба ин мавзузъҳо меоянд ва тавассути зиёрат аз парвардигор шифою осонии мушиклиоти корҳои худро металабанд.

Калидвожсаҳо: ёдгориҳои таъриҳӣ-фарҳангӣ, расму одоб, зиёрат, ҷойҳои муқаддас, эътиқод, чиллахона, фарҳанг, мардум, табиат.

Дар замони соҳибистиқлолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳқиқи арзишҳои миллӣ ва фарҳангӣ шароити мусоид фароҳам омад. Аз ҷумла, дар робита ба шинохти фарҳангии мардумӣ ҷустуҷӯҳо илмӣ оид ба ёдгориҳои таъриҳӣ-фарҳангӣ ва табиӣ, ҷойҳои муқаддас аз одоби зиёрати онҳо баъзе таҳқиқотҳо сурат гирифта, мақолаву китобҳо ба табъ расиданд.

Масъалаи омӯзиши ёдгориҳои таъриҳӣ-фарҳангӣ ва табиӣ ҳанӯз дар давраи пешазинқилобӣ муҳаққиқон – шарқшиносони рус К. Г. Залеман, В. А. Гордлевский, В. А. Жуковский, А. А. Семенов ва дигаронро ба худ ҷалб намуда, онҳо дар таълифоти худ дар бораи ҷойҳои муқаддаси Осиёи Миёна маълумот додаанд. Дар замони Шуравӣ олимон Н. А. Кисляков, В. Г. Петров, Г. П. Снесарев, О. А. Сухарева, дар асри XXI муҳаққиқони тоҷику рус Р. Раҳимов, Ж. Исомиддинов, Н. Терлетский, Ҳ. Камол, О. Муродов, А. Қушматов, Р. Муқимов ва дигарон ба ба пажуҳиши ёдгориҳои таъриҳӣ-фарҳангии Осиёи Марказӣ машғул шудаанд.

Дар баъзе сарчашмаҳо омадааст, ки ҳалқҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла тоҷикон, аз давраҳои қадим ба зиёрату парастиши «ҷойҳои муқаддас» эътибор медодаанд. Муносибатҳои эътиқодии онҳо бо зуҳороти табиат, парастиши замин, кӯҳ, ҳарсангу дараҳтон, ҷашмаву рӯдҳо, оташ ва ғайра вобастагӣ доштааст.

Исомиддинов Ҷ. дар мақолаи худ қайд менамояд, ки зиёрати мазорҳо яке аз намудҳои маросими шодмонӣ маҳсуб меёбад. Ҳуд қалимаи «мазор» арабӣ буда, маъни «зиёратгоҳ, маҳалли зиёрат»-ро дорад. Дар мазорҳо одатан турбати авлиё, дараҳт, санг, гор ва ё дигар объектҳои парастиши мавҷуд буда, мардум дар вакъҳои муайянни сол, айёми ҷашнҳо онҳоро зиёрат мекунанд. Бо чунин ақида Исомиддинов Ҷ. исбот менамояд, ки чунин амалҳо марбут ба дини ислом ва пеш аз исломанд [1, с.15].

Мардумшинос Д. Раҳимӣ дар китобаш «Наврӯз – ҷашни замину оғариниш» оид ба сайрҳои мардумӣ изҳори мулоҳиза карда, пайванди ҷашнӯ сайрҳоро бо мазору ҷойҳои муқаддас таъкид кардааст. Аз ҷумла, ў навиштааст: «Навъи дигари сайрҳо ҷанбаи зиёратӣ дошта, дар наздикии ягон

мазору мақбара ё зиёратгоҳ ташкил мешуданд. Сайрҳои зиёратӣ, асосан, рӯзҳои чоршанбе сурат мегирифтанд. Зоро дар фарҳанги суннатии тоҷикон чоршанбе рӯзи ичрои расму ойинҳои эътиқодӣ ба шумор меравад ва ба таъбири мардум онро «чоршанбеи муродбахш» меноманд. Масалан, то ба имрӯз дар дехаи Хуҷии ноҳияи Шаҳринав дар аввалҳои фасли баҳор се рӯзи чоршанбе пайихам дар назди мазори Хоча Гули Бодом сайр баргузор мешавад» [7, с. 156].

Муҳаққики номбурда, поёнтар сабаби иртиботи сайрҳоро бо мазорҳо шарҳ дода, қайд кардааст: «Мардум сайри мазорҳоро бо нияте баргузор мекарданд, ки ҳамасола кишти дехқониашон фаровон гардад, рӯзгорашон осуда бошад, хайру баракат аз хонадонашон канда нашавад ва молу ҳолашон бегазанд бошанд ва худованд онҳоро аз балоҳо нигаҳбон бошад» [7, с. 157].

Воқеан, мазору объектҳои муқаддас ва дигар ёдгориҳои дорои ҳусусияти фарҳангӣ дар рӯзгори мардуми тоҷик арзиши маънавӣ ва аҳамияти қалони амалӣ дорад. Ҳамин аст, ки чунин ёдгориҳо аз даврони хеле қадим то қунун макони зиёрати мардум мебошанд.

Дар Пажуҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот як зумра ходимони илмӣ аз рӯйи лоиҳаи «Гирдоварӣ ва таҳқиқи анъанаҳои шифоҳии марбут ба ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣ» (барои солҳои 2021-2025) ба пажуҳиши ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва табии машғул буда, то ин замон ба дастовардҳои назаррас ноил шудаанд. Онҳо тавассути сафарҳои хидматӣ дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ёдгориҳои мазкурро мавриди омӯзиш қарор дода, онҳоро бо саволномаҳои маҳсус ба қайд мегиранд.

Омӯзишҳо, таҳқиқ ва гирдоварии мавод, ки тавассути сафарҳои хидматӣ ба ноҳияҳои Фарҳор, Тоҷикобод ва Ёвон сурат гирифтанд, нишон доданд, ки худи мардум ба ёдгориҳои табии вадавзехои муқаддас таваҷҷӯҳи зиёд доранд. Ҳамеша онҳоро нигоҳубин ва обод мекунанд. Соҳибкорон ва шахсони савобҷӯй ёдгориҳо ва қисман роҳи онҳоро таъмир кардаанд.

Мазор ва зиёратгоҳҳои ноҳияи Тоҷикобод, Ёвон ва Фарҳор аз қабили ҳамон ҷойҳои муқаддаси кишвар ҳастанд, ки мардум ҳамарӯза аз он ҷойҳо дидан ва зиёрат мекунанд. Ҷашмаи Гӯғирдун, мазори Шинг, Масциди қадимӣ дар қишлоғи Фатҳобод, Мазори шайх Абдуллоҳ ва қадамҷои ў дар дехаи Нушори боло, мазори Озах дар маркази ноҳияи Ёвон, «Чилтанбобо», Афғоншоҳид, шаҳиди Бедо (бедҳо) дар ноҳияи Фарҳор дар байни мардум хеле маъмул буда, рафтани ба ин мавзеот барои мардуми мұътакид хеле муҳим маҳсуб меёбад.

Дар ривоятҳои мардумӣ зиёратгоҳ ва ҷойҳои муқаддас давраи муайяни таърихӣ, фаъолияти шаҳсиятҳои таърихию асотирӣ ба таври рамзнома ифода гардида, моҳияти ихлосу эътиқоди зиндагии мардумро ифода менамоянд. Таҳаввул ва ташаккули одобу русуми суннатии зиёратӣ, фарогири маърифати динии мардум буда, дар тафаккури мардум ҳамчун амали арзишманд ва ибратпазир арзиши худро зиёд кардааст. Аз ин рӯ, омӯзиши онҳо аз нигоҳи фарҳангшиносӣ ва мардумшиносӣ муҳим мебошад.

Мазорҳо на танҳо объекти парастишу ибодати аҳолии маҳаллӣ ва меҳмонон, инчунин воситаи табобати бемориҳои безуриётӣ, рӯҳӣ, ҳатто қушоиши корҳо ва ғайра ба шумор мераванд. Баъзе мазорҳо маҳсус барои табобати касалиҳои алоҳида истифода мешаванд. Масалан, дар шаҳри Ҳуҷанд мазори Озах вучуд дорад. Чи тавре ки мардумшинос О. А. Сухарева таъқид мекунад барҳе аз мазорҳои қалони Фарғона ва Бухоро барои табобати касалиҳои сулфа, кабутак, дарди сар, забонгирӣ истифода

мегаштанд. Бинобар маълумоти Н. А. Кисляков, «мазори харсангии дехаи Оби Мазори болооби Хингов барои пешгирии пешобкунии кӯдакон дар хоб кумак мекардааст» [2, с.117].

Яке аз чунин ёдгории фарҳангӣ ва мавзеи муқаддас бо номи мақбараи «Шоҳбача» дар ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон вучуд дорад. Мақбара на он қадар дурттар, дар масофаи 1-1,5 километр аз маркази ноҳияи Ёвон, дар ҷамоати дехоти Даҳана, кӯчаи Асадулло Гуломов ҷойгир аст. Ин мавзеи муқаддас яке аз ёдгориҳои таърихии охири асри XIX ва аввали асри XX ҳисобида мешавад. Мақбара ду хона дошта, дар ҳар қадом якнафарӣ гӯр карда шудаанд. Мардуми маҳал ва гирду атроф шахсони гӯронидашударо ҳамчун одамони «шахид» мешуморанд ва барои зиёрату талаби шифо меоянд, дуо меҳонанд. Бештар шахсоне меоянд, ки ба қасалии озах мубтало шудаанд, аз ҳоки ин қабрҳо муште гирифта, ба озахашон мемоланд. Дар дохили мақбара кулулачаҳои лойин ба назар мерасанд, ки аз ҳоки мақбара гирифта шудаанд ва онҳо нишони онанд, ки мардуми дуру наздик бо мақсади талаби шифо ба ин манзил меоянд. Алалхусус мардуми маҳаллии ноҳияи Ёвон ба ин мавзеи муқаддас эътиқод дошта, фарзандон, беморони худро оварда, аз ин мазорҳо талаби шифо менамоянд. Яке аз чунин бемориҳо ин бемориҳои озахи даст аст, ки дар пушти даст ва панҷаи одамон ба микдори зиёд мебарояд.

Дар ноҳияи Ёвон дар маркази ноҳия мазори Озах ҷойгир шудааст, ки мардуми маҳал ва сокинон аз дуру наздик омада, ҳоки онро мегиранду ба дастонашон мемоланд, кулула мекунанду мегузоранд. Шахсони аз ин мазор истифодакунанда бар онанд, ки бо молиш додани ҳоки мазор аз қасалии озах эмин мемонанд, агар озах доранд, пас нест мешавад. Вобаста ба ин мардум ба чунин ҷойҳо эътиқод пайдо мекунанд. Шахсе, ки ба ин ҷой меояд, қариб тамоми рӯз дар мазор мемонад.

Аз асрҳои қадим то ба имрӯз одобу русум ва зиёрати ҷойҳои муқаддас вучуд дошта, мутахассисони аҳли таҳқиқии соҳа ҳамаи инро ба ду давраи асосӣ: то ислом ва марбут ба ислом медонанд. Аз гуфтаи мутахассисон бармеояд, ки бештар мардуми маҳал дар вақтҳои таҷлили иду ҷашиҳо баҳри эҳтиром гузоштан меоянд, дуо меҳонанд.

Дар ноҳияи Тоҷикобод зиёрати мазорҳо дар шаклҳои гуногун ба роҳ монда шудааст. Масалан, дар яке аз мавзеъҳои зиёратӣ - ҷаҳони Гугирдун, воқеъ дар дехаи Фатҳободро мушоҳид намудем, ки сокинони маҳал рафта дасту рӯ, сару бадан мешӯянд, баъзе зиёратгарон каме оби маъдандори ҷаҳонро менӯшанд. Онҳо бар он ақидаанд, ки бо шустани бадан тамоми бемориҳои марбут ба пӯст нест мешавад ва ё ба таври дигар гӯем, шифо мейёбад. Қорафтодагон мұнтақиданд, ки истифодаи пай дар пайи оби ҷаҳон шифобаҳш аст.

Зодаи дехаи Нушори Болои ноҳияи Тоҷикобод Фатҳуддини Абдуллои 91-сола ривоят мекунад, ки дар давраҳои начандон дури таъриҳ, яъне дар давраи ҷавониаш, агар қасе меғавтид, ба болои гӯри ў ҷароғеро то ҷаҳон рӯзи аввал ва ҳатто моҳҳо равшан карда, мегузоштанд, гӯё мурда дар гӯр аз торикий метарсида бошад. Ин расм ба андешаи мо, бοқимонда аз дини зардуштӣ мебошад.

Ҳамчунин дар ин ноҳия мазори Шинг ҷойгир аст, ки дар он сангҳои муқаддас ва гуногуранг дида мешавад. Маълум нест, ки ин сангҳоро кӣ овардааст. Сангҳоро муқаддас медонанд ва бар он боваранд, ки қасе агар аз ин сангҳо гирифта барад, ба ягон нохушӣ дучор мешавад.

Дар нохияи Фарҳор ба ин монанд мазори Чилтанбобо мавҷуд аст. Ҳангоми омӯзиш маълум гардид, ки сокинони нохия зуд-зуд онро зиёрат мекунанду ба он эътиқод доранд. Роҷеъ ба мазори Чилтанбобо сокинони Фарҳор ривоятҳои гуногун мекунанд. Ҷунончи, «Фарҳор дар замони қадим се маротиба зери об мемонад ва он замон ҳамаи минтақаи Фарҳор қамишзор будааст. Дар дағъаи сеюм ахолиаш ба тарафи давлатҳои Афғонистон, Арабистони Саудӣ ва дигар минтақаҳо муҳочирият мекунанд. Ба ҷойи онҳо туркзабонҳо – ўзбекон, туркҳо, балуҷҳо, ҳазорагиҳо ба ин ҷой омада, муқими мегарданд. Бо мурури замон дар раванди зиндагӣ байни ин қабилаҳо низоъ ба вучуд меояд. Дар айёми низоъҳо, гӯё, чил тан (ба ақидае аз ҳалқи турк) ба воситай Самарқанду Бухоро бо роҳи бузурги Абрешим, барои тиҷорат аз ин мавзеъ мегузаштанд ва бо дидани ин низоъҳо канорачӯйӣ накарда, ба ҷанг ворид мешаванд, ки дар натиҷа ба пуррагӣ он чил тан дар ҳудуди Фарҳор кушта мешаванд. Он чил тани кушташударо ба ҳамин мавзеъ оварда мегӯронанд, ки то имрӯз ҳамчун «Чилтанбобо» ва ё «Чилтанҷон» ёдоварӣ мегардад. Мардуми дохилу хориҷ ба зиёраташон меоянд».

Яке аз ёдгориҳои бостонӣ қалъаи «Золи Зар» мебошад, ки дар деҳаи Золи Зарди ҷамоати деҳоти Деҳқонариқ нохияи Фарҳори вилояти Ҳатлон воқеъ аст. Мардуми нохияи Фарҳор ва одамони ҳамин минтақа аз дуру наздик ин қалъаро бо номи «Золи Зар» ва ё «Золи Зард» ном мебаранд. Қалъа шаклан росткунҷаест ($50\text{-}60\times80$ м), ки дар кунҷи шимолу ғарбии теппа ҷойгир аст. Баландиаш аз сатҳи ҳозираи водӣ такрибан 25-30 метр мебошад.

Кӯҳансолони нохияи Фарҳор ривоят мекунанд, ки пуштаи Уртабузи имрӯза ин ҳамон пуштаи Золи Зар аст. Дар пушти теппа як адад тути қалон рӯйидааст, ки ҳамасола дар аввали фасли баҳор Симурғе, ки Золи Зарро дар ҳурдиаш қалон кардааст, ба ин мавзеъ парида меояд ва дар ҳамин яккатут лона гузошта тухм меммонад. Ҳар вақте ки ҷӯчаҳояш қалон мешаванд, боз ба Албурзкӯҳ бармегардад.

Қайд менамоянд, ки вақте Золи Зар таваллуд мешавад, мӯйҳои сараш ба пуррагӣ сап-сафед будааст. Соми Ял падари Золи Зар барои ин ҳолат аз фарзандаш рӯй гардонидааст ва ўро ба ҳамин теппа оварда партофтааст. Бинобар ҳамин пуштаро пуштаи Золи Зар меноманд ва дар қисме аз ин пушта ҷизе то ба ҳозир намерӯяд.

Мардуми Фарҳор эътиқод доранд, ки авлодони Золи Зар ҳастанд. Онҳо далел меоваранд, ки Бахманрӯд (Қизилсӯи ҳозира) дорои се шоҳоб будааст, ки бо номҳои Оби мазор, Мехроб ва Рӯдоб маълуманд. Аз қиссаву достонҳо аён мегардад, ки Мехроб падари Рӯдoba ва Рӯdoba модари Рустаму ҳамсари Золи Зар буд. Обе, ки аз паҳлуи теппаи «Золи Зар» мегузарад марбут ба ҳамон аст.

Ин ривоят ҳарчанд, афсонавию бофта ба назар мерасад, аммо ба таъриху тамаддуни ниёгони мо рабт дорад. Воқеан, дар сарчашмаҳои адабиу таъриҳӣ омодааст, ки аз дарёи Ому ин сӯй Тӯрон номида мешуд ва як қисми набарду ҳодисаҳои сиёсӣ, ки дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ инъикос шудаанд, дар ҳамин сарзамиҳо гузаштаанд.

Дар қаламрави Тоҷикистон баъзе одот ва маросими марбут ба парастиши мазорҳо моҳиятан аносиро тоисломӣ мебошанд, ки дар раванди рушди таъриҳӣ тағиӣи шакл қарда, ба ислом мутобиқ шудаанд, то қунун мавҷудияти ҳудро ҳифз қардаанд. Ин расму одатҳо онҷунон решоҳои амики иҷтимоӣ ва фарҳангии динӣ доштанд, ки ислом барои он ки густариш ёбад ва пойдор бимонад, маҷбур шуд ба мавҷудияти онҳо созиш қунад.

Маросими зиёрат қариб, ки дар ҳамаи мазорҳо як хел аст. Зиёраткунандагон метавонанд дар ҳама рӯзҳои ҳафта зиёратро анҷом диханд, аммо рӯзи аз ҳама мувоғиқ чоршанбе мебошад, ки ин рӯзро рӯзи муродбахш меҳисобанд. Зиёраткунандагон дар мазор маросими «Биби мушқулкушо»-ро анҷом медиҳанд. Ин маросим бо рӯбучини рамзии сӯфаву ҳавлии мазор оғоз мегардад. Ин амал савоб ҳисобида мешавад. Азбаски сӯфа низ ба фазои муқаддаси мазор дохил мешавад, ҳатман рӯбучину тавофи дараҳтони мазорро бо пои луч анҷом медодаанд. Инчунин гирди дараҳтро се маротиба бар муқобили равиши ақрабаки соат давр мезаданд. Аньанаи дигар дар мазорот ба дараҳти асосии парастишӣ бастани латтапораҳо (латта, латтабанд, латта-бандак) ба шумор мерафт. Ин амал робитаи маънавиву ҷисмонии одамро бо объекти табиат ифода мекард. Гӯё бо бастани латтапора орзуви нияти зоир амалӣ мегашт.

Дар баъзе мазорҳо бастани латтапора ба дараҳти парастишӣ манъ буд. Н. С. Терлетский сабаби мамнӯй будани бастани латтапораро «дар ихтилофи онҳо ба меъёрҳои дини ислом дидааст. Мардум ин амалро бокимондаи замони ҷоҳилия, ширк меҳисобидаанд» [12, с. 214].

Яке аз унсурҳои мазор ва мадрасаву мақбараҳо чиллаҳона мебошад. Тибқи маълумоти сокинон, танҳо мардон чилланишинӣ мекунанд, ба занон иҷозат нест. Дар наздикии баъзе мазорҳо чиллаҳонаҳо соҳтаанд. Одатан чиллаҳонаҳо дар зери замин, ё дар ҳӯҷраи дарунбадаруни мақбараю мадраса ва ё масҷидҳо соҳта мешудааст. Масалан, дар шафати мазори Сабристони деҳаи Рӯғунди шаҳри Истаравшан чиллаҳонаи қадимие вучуд дорад, ки тибқи маълумоти сокинони деҳа, ҷуқуриаш 7 метр аст.

Тавре ки Д. Раҳимӣ ишора кардааст, маросими чилланишинӣ ба ойини меҳрпарастӣ тааллук доштааст. «Аз ойини Мехр имрӯз бозмондаҳое дар шаклҳои расму эътиқод, маросим ва гайра дар фарҳангӣ маддумони эронитабор ва низ масҳикешони аврупой ба назар мерасанд. Маросимҳои қурбоникунӣ, чилланишинӣ ва чилланокӣ (барои навзодҳо, навхонадорон, навхатнашудагон), ҷароғузорӣ ва шамърӯшанкунӣ дар маросимҳо, таҳорат қабл аз ибодат, парастиши худо дар меҳробаҳо, меъроҷи Мехр, ҳафт дараҷаи рушди рӯҳонӣ ва амсоли инҳо аз ҳазораҳои пешин чун мероси таъриҳӣ-фарҳангии ниёғони мо – ориёиҳо ба мо омада расидаанд» [6, с 15].

Омӯзиши масоили мазкур моро ба хулоса овард, ки равиши зиёрати мазорҳо собиқаи зиёде дар таъриху тамаддуни тоҷикон дошта, баъзеяшон тоисломӣ мебошанд. Пос доштани хотираи гузаштагон аз даврони бостон як ҷузъи эътиқодии динии мардуми тоҷик буда, бо зуҳури ислом ба як қатор оинҳои эътиқодии исломӣ омехта шуд ва тобиши динӣ гирифт.

Ҳамин тарик, ривояту боварҳо роҷеъ ба зиёратгоҳҳои ин минтақаҳо зиёд буда, сабаби бештар гардидани шумораи зиёраткунандагон мегардад. Маълум мешавад, ки шугуну боварҳо бобати маконҳои муқаддаси Тоҷикобод, Ёвон ва Фарҳор аксаран ҷанбаи асотирӣ дошта, ҳамзамон тобиши исломӣ пайдо кардаанд. Таҷрибаи эҳтироми ҷойҳои муқаддас дар ҷомеаи тоҷикон ҳамеша вучуд дошта, боздид аз зиёратгоҳҳо бо маҷмуи маҳсуси амалҳои расмӣ ва тантанавӣ анҷом дода мешуданд.

Адабиёт

- Исамитдинов, Ж. Б. Аз таърихи зиёрати дохилӣ ва парастиши ҷойҳои муқаддас аз ҷониби тоҷикони Осиёи Миён / Ж. Б. Исамитдинов // Аҳбори ДДҲБСТ. – №4 (89). – 2021. – С.13-24.

2. Кисляков Н. А. Вотивные предметы горных таджиков (по коллекциям МАЭ) / Н. А. Кисляков // Сборник Музея антропологии и этнографии. XXVI. Традиционная культура народов Передней и Средней Азии. – Л., 1970. – С.114-117.
3. Петров, В. Г. Святые природные места – культурно-историческое наследие Кыргызстана / В. Г. Петров // Труды Института мировой культуры. – Вып. 4. – Бишкек: Лейпциг, 2005. – С.237-240.
4. Рахимов, Р. Р. Нихоли умр: дерево в мифоритуальной символике таджиков //Центральная Азия: традиция в условиях перемен, вып. III. – СПб., 2013. – С. 106-159.
5. Рахимов, Р. Р. Центральная Азия: ислам у семейного очага / Р.Р. Рахимов // Центральная Азия: Традиция в условиях перемен. Выпуск II / Отв. ред. Р. Р. Рахимов, М. Е. Резван. – СПб.: МАЭ РАН, 2009. – С.3-21.
6. Раҳимӣ, Д., Меҳргон – ҷашни баракату фаровонӣ / муҳаррир А. Аминов / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2020. – 128 с.
7. Раҳимӣ, Д. Наврӯз – ҷашни замину оғариниш / Д. Раҳимӣ. – Душанбе, Арҷанг: 2021. – 240 с.
8. Семёнов, А. А. Шейх Джелал-уд-дин Руми по представлениям шугнанских исмаилитов / А. А.Семёнов // Записки Восточного отделения Русского археологического общества. СПб., 1915. Т. XXII. – С. 247-256.
9. Семёнов, А. А. Бухарский шейх Баҳа-уд-дин. 1318-1389 / А. А.Семёнов // Восточный сборник в честь А. Н. Веселовского. – Москва, 1914. – С. 202-211.
10. Снесарев, Г. П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма / Г. П. Снесаре. – Москва: Наука, 1969. – 336 с.
11. Сухарева О. А. К вопросу о культе мусульманских святых в Средней Азии / О.А. Сухарева // Труды Института истории и археологии / материалы ао археологии и этнографии Узбекистана. Том II. – Ташкент: Издательство АН Уз ССР, 1950. – С. 159-178.
12. Терлецкий, Н. С. К вопросу о роли лоскутов ткани (латта-банд) на мазарах Центральной Азии / Н. С. Терлецкий // Лавровский сборник. Материалы Среднеазиатско-Кавказских чтений. 2006-2007. – СПб., 2007. – С. 118-122.

Абдуллоев Шамсуддин

ПРАКТИКИ И ОБЫЧАИ ПОСЕЩЕНИЯ МАЗАРОВ В ТАДЖИКАБАДСКОМ, ЯВАНСКОМ И ФАРХОРСКОМ РАЙОНАХ

В культуре каждого народа и нации особое место занимают культурно-исторические объекты, святые места и следы великих людей, их обычаи и нравы. В частности, в регионе Центральной Азии, особенно в Республике Таджикистан, имеется множество святых мест, крепостей, медресе и мечетей, которые в прошлом считались местом обучения, воспитания и соблюдения нравственности людей. Поэтому жители Средней Азии с уважением и осторожностью относились к этим святым местам и охраняли памятники. Мечети, медресе, святыни и святые места, пещеры, родники и их владения как бы влияли на жизнь людей. Их действия связывались с мифическими личностями, люди обретали покой, посещая святые места и надеясь, что облегчатся их проблемы.

Такого рода историческая миссия и правила ведут к уважению и сохранению культурно-исторических объектов и повышают ответственность каждого владельца собственности перед историей, цивилизацией, религией и убеждениями.

Предметом исследования данной статьи являются нравы и правила посещения гробниц и святых мест с точки зрения этнографии. Исследования показали, что соблюдение обычаев и посещение священных мест является одной из культурных традиций народа, и люди приходят в эти места в результате беспомощности перед природными явлениями, жизненными проблемами, проблемами со здоровьем и другими причинами, а также при посещении святых мест они могут исцелить свои болезни и облегчить проблемы.

Ключевые слова: историко-культурные памятники, обычаи, паломничество, святые места, вера, культура, народ, природа.

Abdulloev Shamsuddin

PRACTICES AND CUSTOMS OF VISITING MAZARS IN TAJIKABAD, YAVAN AND FARKHOR REGIONS

In the culture of every people and nation, cultural and historical objects, holy places and traces of great people, their customs and morals occupy a special place. In particular, in the Central Asian region, especially in the Republic of Tajikistan, there are many holy places, fortresses, madrassas and mosques, which in the past were considered a place of learning, education and moral observance of people. Therefore, the inhabitants of Central Asia treated these holy places with respect and caution and protected the monuments. Mosques, madrassas, shrines and holy places, caves, springs and their possessions seemed to influence the lives of people. Their actions were associated with mythical figures, people found peace of mind by visiting holy places and hoping that their problems would be alleviated.

This kind of historical mission and rules lead to respect and preservation of cultural and historical objects and increase the responsibility of each property owner towards history, civilization, religion and beliefs.

The subject of this article is the customs and rules of visiting tombs and holy places from the point of view of ethnography. Research has shown that observing customs and visiting sacred places is one of the cultural traditions of the people, and people come to these places as a result of helplessness in the face of natural phenomena, life problems, health problems and other reasons, and by visiting holy places, they can heal and resolve their problems.

Keywords: historical and cultural monuments, customs, pilgrimage, holy places, faith, culture, people, nature.

ТДУ:008+398точик+663.6+628.1+502

Носирова Лайло

ЧОЙГОХИ ОБ ДАР АФСОНАҲОИ СЕҲРОМЕЗИ ТОЧИКӢ

Дар мақола аҳамияти табиӣ, таъриҳӣ, мавқеи об дар ҳаёти инсоният ва истифодай он дар жанри афсона, баҳусус афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ баррасӣ шудааст. Афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ як навъи қадимтарини жанри адабиёти шифоҳӣ буда, ба асомтир робитаи наздик дорад. Аз ин лиҳоз, манбаи бештари афсонаҳои сеҳромез асомтир доноста мешавад. Дар ин намуни афсонаҳо ҷӣ гуна ва дар қадом сатҳ истифода ва эҳтийором шудани об муайян гардидааст.

Дар афсонаҳои сеҳромези тоҷикӣ, пеш аз ҳама ифодаи “оби ҳаёт” мақоми хосса дорад. Ҳусусияти сеҳромезии «оби ҳаёт» боис гардида, ки он дар афсона ба таври возех мавриди истифода қарор гирад. Албатта, төъододи ин навъи афсонаҳо камтар буда, оби ҳаёт аслан ба қаҳрамони афсона нисбат дода шудааст. Гайр аз ин, дар матни ҷанде аз афсонаҳои тоҷикӣ, бо таъсири истеъмоли обҳои гуногун, инсон аз як шакл ба шакли дигар табдил мейбад. Баробари таъсири обҳои гуногун боз воқеъ будани дунёни дигар дар зери обҳо тавсиф мешавад, ки ин маконҳо одатан ба образҳои афсонавӣ мутааллиқанд. Мазмуни ҷанде аз афсонаҳо робитаи ҳаёти заминиро бо дунёни зериобӣ инъикос намудаанд.

Муҳимтарин лаҳзаҳое, ки об дар навъи афсонаи сеҳромез таҷассуми баравълои ҳудро ёфтааст, зери ифодаҳои “оби шифо”, “оби сеҳромез”, “оби ҳаёт”, “оби наҷотбахш”, “нӯшидору” ва амсоли инҳо корбурд шудааст. Аз ин бармеояд, ки об дар ҳаёти мардум ҷойгоҳи хоссеро шигол карда, дар афсонаҳо низ ин мавқеаширо аз даст надодааст. Ноқилони афсонаҳо бо овардани ифодаҳои зикргардида мавқеву азамати обро баланд бардоштаанд.

Инчунин, дар мақола аҳамияти об дар ҷомеа, фарҳанг, урғу одат, анъанаҳои мардуми тоҷик ва мақоми он дар шароити муосир таҳлил шудааст. Фикру андешаҳои муҳаққикони гуногуни соҳа, муносибати мардум нисбати ин унсури табиат ва тағйирёбии муносибати одамон ба он мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Калидвоҷсаҳо: Ҷоодиёти шифоҳӣ, об, афсонаҳои сеҳромез, фолклори тоҷик, боварҳо, оби ҳаёт, тағйирдиҳии шакл, анъанаҳои мардум, ҳалқҳои дунё.

Об ҳамчун унсури табиат барои мавҷудоти зинда аҳамияти бузург дорад, зоро он асоси олами ҳастӣ ба шумор рафта, инсоният, набототу ҳайвонот тамоми олами органикӣ аз об сарчаашма мегиранд.

Дар мавриди дуюмин унсури табиат будани об дар маъхазҳои қадимӣ ишора шудаанд, ки ин мақому манзalati обро боз ҳам баланд мебардорад. Дар китоби “Бундаҳиш” омадааст, ки “Ӯ нахуст осмонро офарид барои боздоштани (Ахриману девон), бошад ки (он офаринишро) оғозин хонад, дигар обро офарид барои аз миён бурдани Дуручи ташнагӣ...” [15, с. 31]. Андешаи боло вазифаи аввалиндарацаи обро нишон медиҳад, ки аз ташнагӣ ва нобудшавӣ начот додани олами органикӣ мебошад. Мувофиқи пажуҳиши фолклоршинос Д. Раҳимӣ “Об дувумин офаридаи моддӣ буда, тибки ривояте, об аз ашк ва ба ривояти дигар, аз бод офарида шудааст. Нахустин қатраи об баробар бо пахнои ҳамаи обҳо будааст. Пасон Ахурамаздо бо ёрии об замин, абру боду борон ва барфро офаридааст” [12, с. 31]. Андешаҳои

дарчгардида сабит менамоянд, ки ба чуз осмон дигар хама мавҷудоти олам аз об ба вучуд омадаанд.

Об на танҳо манбаи ҳаёт, балки муъчиизаи бебаҳо ва нотакрори зиндагӣ ба шумор меравад. Оид ба тавсифи об муҳаққиқ З. Холмуродов нигоштааст, ки “об ба сифати мабдаи тамоми мавҷудот ва умуман неруи бунёддиҳандай коинот дар олам шинохта шудааст. Тибқи нишондодҳои илмӣ, чузъи муҳимми соҳтори олам аз об иборат аст, ки кулли соҳаҳои зиндагии инсонро аз таваллуд то марг, ҳатто инкишофи покизагиву назофатро дар бар мегирад” [18, с. 25]. Ба ин далел инсоният аз замонҳои қадим онро муқаддас мешуморад. Дар хама ҳалқҳои ҷаҳон вобаста ба об устураҳои гуногун мавҷуданд. Дар асотири қадим ва аввалин манбаъҳои таъриҳӣ дар бораи ҳудоёни обҳо ва тасаввуроти одамон нисбат ба онҳо маълумоти бисёре дода шудаанд. Дар тасаввуроти асотирий ва эътиқодии ҳалқҳои ҷаҳон шаклҳои гуногуни боварҳо, маросим ва ойинҳои гиромидошти об роиҷ мебошанд. Чунончи, дар асотири юнониҳо – Посейдон, дар Авесто – Аноҳито, дар Шумери Қадим – Энки маъбуди обҳо дониста шудаанд. Дар асотири қадимаи Ҳинд “Шатапатҳа” – бараҳман” омадааст, ки: “нахустинсон Парачапати аз тухми тилоие баромадааст ва он дар давоми як сол дар даруни об шино кардааст. Дар Чини Қадим ҳудои об дар шакли мор падидор шуда, тамоми обҳоро соҳиб будааст. Дар Ҳиндустони шимолӣ низ Илоҳай Ганга дар болои аждаҳо – Макара қарор гирифтааст” [7, с. 31-32].

Дар бисёре аз ҳалқҳои дунё ҳудоёни об бо осмон робита дошта, фиристодаи қисмат маҳсуб мёбанд. Дар боби маъбуди тамоми обҳо дониста шудани илоҳай пок Аноҳита муҳаққиқ Д. Раҳимӣ ёдовар шудааст, ки: “Дар Авесто Аноҳита ҳамчун эзадбонуи зебову бемисл ва неруманду далер тавсиф шудааст, ки ба хотири ў дар соҳили дарёву рӯдҳо ва назди ҳавзу ҷашмаҳо қурбонӣ ва пешкашҳо мекардаанд” [13, с. 99]. Барои тақвияти ин гуфтаҳо метавон мақолаи таъриҳшинос Набӣ Раҳимов “Парастиши об дар байнӣ қабилиҳои эрониёни қадими Осиёи Миёна”-ро мисол овард. Ў дар ин мақолааш навиштааст, ки “Барои эрониёни бостон қӯли Ворукаш сарчашмаи тамоми обҳои заминӣ буд. Бо ин қӯл дарёи Сир пайваст буд, ки обаш барои қабилаҳои сак, ки дар қад-қади соҳили он зиндагӣ мекарданд, муқаддас ҳисобида мешуд” [10, с. 66].

Об манбаи асосии зиндагии мардум буда, вобаста ба муҳит ва шароити иқлими одамон маконҳои обро – қӯлу ҷашмаҳо, ҳавзҳо ва дарёҳоро мавриди парастиши қарор медоданд. Бо сабаби аз қаъри замин фаввора зада баромадан ин гуна ҷашмаҳо ба эътиқоду парастиши одамон саҳт рабт дорад, зеро мардуми одӣ бар он назаранд, ки дар ҳар ҷое, ки ҷашма мавҷуд аст, зери он маскани ҳудоёни об мебошад. Гузаштагони мо, хусусан оби ҷашма, дарё ва қӯлҳоро муқаддас медонистанд ва барои эҳтироми онҳо ҳар гуна асарҳо эҷод мекарданд. Бо сабаби арзиши баланд доштан ва начотбахш будан одамон обро эҳтиром гузашта, дар намунаҳои эҷодиёти даҳонакияшон ҷой додаанд.

Афсонаҳои ҳалқи тоҷик ҳамчун жанри шифоҳӣ таърихи хеле қадим доранд. Яке аз бахшҳои қалонтарини ин жанр афсонаҳои сехромез мебошад, ки он аз ҷиҳати мазмун ва тасвири ҳодисаву воқеаҳо ба устураҳо шабоҳат дорад, зеро ин қабил афсонаҳо, аслан фарогири ҳодисаву воқеаҳои гайритабии, сехру ҷоду, муъчииза ва афкори таҳайюлиянд. Бисёре аз муҳаққиқони жанри афсона муайян намудаанд, ки дар байнӣ ҷомеа, аз наврасон то қалонсолон, гӯяндагони шунавандагони афсонаҳои сехромез

нисбат ба дигар навъҳои афсона хеле зиёданд. Афсонаҳои сехромези тоҷикӣ тамоми паҳлӯҳои ҳаёти инсониятро фаро гирифтаанд. Аз амалиёти одамони гуногун то табииати атроф, ашёи рӯзгор ва дигар ашёи моддиву майшӣ дар тасвири афсонаҳо бо рамзу маъниҳои муҳталиф ба мушоҳида мерасанд. Үнсурҳои табиат: об, оташ, хок ва бод барои ҳама мавҷудоти зинда муҳим буда, ҳаётро бидуни ин чор үнсур тасаввур кардан ғайриимкон аст. Об аз үнсурҳое мебошад, ки барои мавҷудияти ҳаёт аҳаммияти хосса дорад. Матни якчанд афсонаҳои сехромези тоҷикӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар афсона ҳам, об мавқеи муайянери қасб кардааст.

Дар афсонаҳои тоҷикӣ об, пеш аз ҳама, ҳамчун үнсури табиат инъикос ёфтааст. Дар асоси сарҷашмаҳои асотирӣ гӯяндагони афсонаҳо обро ба персонажу образҳои ғайритабии афсонавӣ нисбат додаанд. Теъоди зиёди афсонаҳо далел бар онанд, ки аҷдаҳо, парӣ, дев барин образҳои фавқуттабиӣ дар қаъри баҳрҳо умр ба сар мебаранд. “Дар афсонаи “Се бародар” омадааст, ки аз димоги аҷдаҳо об равон гардида, ба ҷӯй ҳамроҳ мешавад” [11, с. 89].

Дар афсонаҳои тоҷикӣ тасвири обро мувофиқи ҳусусиятҳои сехромезаш ба якчанд навъ чудо намудан мумкин аст. Ба ғурӯҳи якум *оби ҳаёт*, яъне обе, ки ҳусусияти мурдаро зинда кардан ва шифобаҳшӣ дорад, шомил аст. Тавре дар лугатномаи “Бурҳони қотеъ” омадааст: “Оби ҳаёт: машҳур аст; гӯянд ҷашмаест дар зулумот, ҳар ки об аз он ҷашма бихӯрад ҳаргиз намирад. Ва он насиби Хизр ва Илёс пайғамбар шуд. Оби ҳаёт ба ибораи “оби ҳайвон” низ маъмул аст. Мувофиқи ривоятҳо, гӯё, ҷашмае, ки дар он оби ҳаёт мавҷуд аст, номи он ҷашма ҷашмаи ҳайвон мебошад” [6, с. 36].

Чуноне ишора шудааст, оби ҳаёт як навъ таҳайюли бофтаи мардум мебошад, ки бо сабаби мақоми баланд доштани он ҷунунин фаҳмиш ба вучуд омадааст. Дар матни афсонаҳои сехромези тоҷикӣ макони оби ҳаёт дунёи сеюм ҳисоб шуда, одатан дар дасти деву париҳо мебошад. Барои ба даст овардани он паҳлавонон-қаҳрамони асосии афсона ба сафари пурхатар мебароянд. Бо маҳлуқоти фавқуттабиӣ мечанганд ва дар натиҷа оби ҳаётро ба даст меоранд.

Ҳусусияти барҷастаи оби ҳаёт он аст, ки вай ҳам ба дардҳо даво мебахшад ва ҳам мурдаро зинда мекунад. Ба ин эпизоди афсонаи «Баҳрому Баҳман» мисол шуда метавонад: «*Духтар гуфт, ки:*

-Ака, табибҳо мегӯянд, ки ба дарди ман оби ҳаёт дору будааст, агар оби ҳаёт набошад, ман аз ин дард ҳеч ҳалосӣ намеёбам [9, с. 70].

Муҳтавои ин афсона сабит менамояд, ки ба ҷуз оби ҳаёт дигар ягон даво дарди дуҳтарро дармон баҳшида наметавонад. Ягона роҳи начот аз марг оби ҳаёт дониста мешавад. Вале оби ҳаёт дар макони девҳо маҳфуз дошта шудааст. Яъне нигаҳбони ҷунунин оби ноёб девҳо мебошанд. Он чи ки аз ақли инсонӣ берун аст ва дар таҳаюли он ҷой мегирад, соҳиби онро ба деву париҳо нисбат додаанд. Қаҳрамон бар ивази муҳориба ва нобуд соҳтани маҳлуқони фавқуттабиӣ ба гирифтани оби ҳаёт мушарраф мегардад. Дар замонҳои пеш ҳам, ақидаи «ҳаёт аз об маншаъ гирифтааст» маъмул буд ва одамон фикр мекарданд, ки об ҳусусияти зинда карданро дорад.

Ҳусусияти сехромезии об ҷои дигари афсона аён гардидааст. Он обе, ки ҳоҳари Баҳром нӯшида буд, оби ҳаёт набуд. Дар ин эпизод аз қудрати об сухан нарафт, аммо дар ҷои дигар нишон дода шудааст, ки воқеан ҳам об шахсро аз марг начот медиҳад.

... Кампир даррав сандуқро аз аст фароварда, мурдаи Бахромро гирифта, ба духтараи гуфт, ки:

Оби ҳаётро биёр!

Духтараи давон ҳамон қӯзачаи оби ҳаётро оварда дод. Кампир гирифта, ба сари мурда рехтан гирифт. Ногоҳ мурда атса зада хест, ба ин тараф он тараф нигоҳ карду ҳайрон шуда гуфт:

Ачабо, ман неши хоҳарам будам, чи хел шуда ин чо омада мондаам?» [9, с. 74].

Мазмуни афсонаи Бахром ва Бахман ба ду вижагии об ишора мекунад. Пеш аз ҳама, оби ҳаёт ҳусусияти бахшидани ҷони дубораро ба инсон дорад. Ҷанбаи дигари оби ҳаёт ин аст, ки он танҳо ба шахсони неку покдил ва ростқавл насиб мегардад. Тавре дар афсона ишора гардид, азбаски духтар акаашро фиреб дода буд, оби ҳаёт насиби ў нагашт, аммо Бахром бо нӯшидани оби ҳаёт шифо мёёбад. Дар афсонаи “Ҳафт додарон” об рамзи ҳаётбахшандагӣ ба ҳама мавҷудоти рӯи олам дониста шудааст. Дар ин афсона сарғи назар аз хислату рафтор ва хубиву бадӣ об метавонад мавҷудеро ҳаёти дубора бахшад.

Тасвири оби ҳаёт ба сифати нӯшдору-ҳаётбахшанда дар “Шоҳнома”-и Абулқосим Фирдавсӣ низ ҷой дода шудааст. Ҳангоми муҳорибаи Рустаму Сухроб эҳтиёҷ ба нӯшдору мешавад. Вақте ки Рустам Сухробро заҳмӣ мекунад барои начоти ў аз шоҳ Ковус нӯшдору меҳоҳад, vale Ковус талаби Рустамро рад мекунад ва дар натиҷа Сухроб ҳалок мегардад [15, с. 323].

Нӯшдоруе, ки дар шоҳасари Фирдавсӣ “Шоҳнома” тасвир шудааст, аз ҷиҳати мазмун аз афсонаҳо тафовут дошта, ба шахси солим манфиат намебахшад. Дар ин чо он танҳо ба шоҳ тааллук дорад.

Мулоҳизаҳои муҳакқиқ Г.Ризвоншоева дар бораи дармонбахш ё ҳаётбахшандагии об ҷолиб буда, ў дар афсонаи “Баҳти баргашта” бо қувваи об шифо ёфтани беморону дардмандон ва бечорагонро аз қасалиҳои гуногун зикр кардааст. Масалан, об ҷашми одамони кӯрро бино месозад [14, с. 141].

Оби ҳаёт ё нӯшдору ифодай орзуҳое мебошанд, ки ҳангоми дар назди марг очиз будани инсоният падид омадаанд. Мувофиқи тасаввуроти қадимӣ, оби ҳаёт ягона давоест, ки ҳатто мурдаро зинда мегардонад. Албатта, об қӯдрати мурдаро зинда ва нобиноро бино кардан надорад, аммо он бо ҳусусиятҳои таркиби химиявии худ ҳосияти шифобахшӣ дорад.

Ба гурӯҳи дуюм обе дохил мешавад, ки ба кас зебой ва қувваю тавоной мебахшад. Ин навъи обро наменӯшанд, дар он танҳо шустушӯ ё оббозӣ кардан кифоя аст. Дар афсонаҳои тоҷикӣ об бо дигар восита ба қаҳрамон хидмат мекунад, vale дар ин намуди тасвир низ он ҷанбаи сехромезӣ дорад:

«Гӯши кун, -гуфт духтарақ. – Дар ин кӯл моҳу офтоб оббозӣ мекунанд. Оби ин кӯл ҳосияти аҷибе дорад. Агар ту ба ин кӯл даравакак баъди ғӯта задани моҳ оббозӣ карда гирӣ, сафедбадану гулруҳкор мешавӣ. Он вақт духтари подиоҳ нею нестан накарда, ба ту мерасад.

-Ман асло дили гирифтани духтари подиоҳро надорам, - гуфт гулом, - бинобар ин намехоҳам, ки пӯсти ман дигар шавад.

-Ин хел бошад, то ба кӯл оббозӣ кардани офтоб нигоҳ карда ист. Агар баъди вай оббозӣ карда гирӣ, ба қувваи зиёде соҳиб мешавӣ, ба паҳлавони зӯре табдил мёёбӣ, - гуфта духтарақ гоиб шуда рафт» [4, с. 248].

Обе, ки дар ин афсона тасвир шудааст, новобаста ба дигар предметҳо ҳусусияти сехромезиашро зохир карда наметавонад. Барои ин лозим аст, ки дар он об Моҳ ва Офтоб оббозӣ кунанд. Яъне баъди таъсири офтобу моҳ об

хусусияти сехромезиро қасб менамояд. Рабт доштани об бо моҳ заминай воқеӣ дорад, ки он ба се чиз асос шудааст. Якум, об рамзи сафедӣ ва равшани аст. Дуюм, моҳ рамзи зебоӣ аст. Ҳатто шоирону нависандагон зебоии рӯйи духтаронро ба моҳ монанд кардаанд ва истилоҳҳои маҳсусе аз ҷумлаи «моҳлико» ва «маҳваш» ба вучуд овардаанд. Сеюм, об ягона воситай шустушӯй барои покӣ маҳсуб мешавад.

Хусусияти дигаре, ки дар афсона тасвир ёфтааст омезиши обу Офтоб аст: обе, ки дар он Офтоб оббозӣ мекунад, ба қувва ва тавоной мебахшад. Ин ақида низ аз тасаввуроти одамони ибтидой пайдо шудааст. Маълум аст, ки одамони қадим дар назди қувваҳои табиат очиз буданд. Обхезӣ, сӯхтор, заминчунбӣ барин ҳодисаҳо онҳоро ба даҳшат меовард. Обхезӣ на танҳо манзил, балки худи одамонро низ нобуд мекард, аз ин рӯ, об ба қувваи зиёде соҳиб дониста мешуд. Дар натиҷаи хушкии зиёд ва баландии гармии Офтоб дар бешазорҳо, ки манзили одамон буд, сӯхторҳо ба амал меомаданд. Офтоб сабаби чунин бадбахтӣ дониста шуда, дар назди қувваи он одамон очиз буданд. Аз ҷиҳати дигар, гармии офтоб хусусияти обутоб додани баданро дорад, нурҳои он метавонад тани инсонро бокувват гардонад, то ки тобовар бошад.

Афсонаи «Тақдир ва қаламкаш» нишон медиҳад, ки об чи гуна ба офтоб рушнӣ ва кудрат тақдим менамояд:

... Гулом ба ҷои пои пир поӣ монда рафтан гирифт. Ба ҷои офтоббаро расид, офтобро дид, ки ба лаби қӯли об меистод, сиёҳ буд ба дунё баромадан намехост. Ногоҳ дид, ки фаршиштагон омаданд, ўро ба банди гарон баста, ба ҳамон қӯли об андохтанд. Офтоб аз ин тараф баромада ҷунон нур гирифт, равшани шуда ба ҳаво баромад, ки ҷаҳон равшан шуд, ҷавон сабр кард то шаб даромад, вақти баромадани маҳтоб шуд. Ўро ҳам фаршиштагон ба ҳамин қӯл оварда, шустанду аз ин тараф ба ҳаво баромад равшан шуд ва ба дунё равшани андохт. Гулом сабр кард то рӯз шуд гуфт: ман ҳам дар ҳамин қӯл оббозӣ кунам чӣ мешуда бошад? Либосҳояшро қашида, ба об даромада, ў ҳам ҷунон хушируй шуд, ки ҳар кас мегуфт, ки доим ўро тамошо кунад.

Баъд он пир боз пайдо шуда гуфт: акнун ту гулом нею шаҳзода шудӣ. Пир ўро ба назди шаҳре бурда худ гайб зад. Подшоҳи ин шаҳр ҷавонро воҳӯрда писархонд гирифт [2, с. 49].

Аз мазмуни ин афсона бармеояд, ки вақте Офтоб дар қӯл оббозӣ мекунад, қувваи он ба об мегузарад, касе, ки баъди вай дар он об оббозӣ мекунад, он қувваро ба худ мегирад. Аммо ба ҳама маълум аст, ки ҳеч гоҳ офтоб дар об оббозӣ намекунад. Одамони давраҳои пеш акси офтобро дар даруни об дида чунин тасаввуротро пайдо кардаанд. Аз тарафи дигар, вақте нурҳои офтоб ба об мерасанд, об гармтар шуда, барои оббозӣ мувофиқ мешавад.

Фолклоршиноси тоҷик Г. Ризвоншоева дар китоби “Афсонаҳои сехромези Бадаҳшон” қайд кардааст, ки об ҳамчун оғарандай инсон – яъне бавҷудорандай ҳаёти нав тасвир ёфтааст. Подшоҳ бо ҳамроҳи занаш рӯзи ҷумъа дар кафки дарё оббозӣ мекунанд ва соҳиби фарзанд мешаванд [14, с. 140].

Эътиқод ба об дар боварҳои мардуми тоҷик аз давраҳои қадим сарчашма гирифта то замони мо расидааст. Дар байнӣ сокинони бархе маҳалҳои Тоҷикистон ва тоҷикони Ҷумҳурии Афғонистон то ҳол бӯсидани кафки обе, ки аввалин маротиба айёми баҳорон ба ҷӯйборҳо ҷорӣ мешавад, ба мушоҳида мерасад. Ин нишони ихлосмандӣ ба он аст. Маросиме миёни

мардуми водии Фарғона маъмул аст, ки дар он занону мардон дар об оббозӣ меқунанд, аммо бояд ҳар як шаҳс бояд се маротиба ба об гута занад. Ин маросим то баромадани офтоб баргузор мешудааст. Дар баъзе минтаҳо ҳангоми баромадани офтоб, ки нурҳои он дар дохили оби ҳавз ё дарё намудор мешавад, оббозӣ меқунанд. Дар афсонаи мазкур ҳам, гӯянда кафки обро ҳаётбахшанд, яъне пайдарасони ҳама мавҷудоти рӯи олам, ки бо об рабти калон доранд, донистааст.

Ба гурӯҳи сеюм навъи обе мансуб аст, ки хусусияти тағиридиҳӣ дорад. Ин об мувофиқи хусусияти худ боз ба чанд гурӯҳ чудо мешавад. Ин навъи об бо он ҷиҳат фарқ меқунад, ки он ба гурӯҳи муайяни ҳайвонот муносибат дорад ва шаҳси нӯшида шакли ҳамон ҳайвонро мегирад:

«Фарзанди азиз, мана ба ҳамин тараф рафтан гиред, -гуфт мӯйсафед ба сӯи офтоббаро роҳ нишон додааст, аз пешатон як кӯлоб мебарояд, дарунаши тури гук, аз он об ба додарақат надех, худат ҳам нанӯши, ки гук мешавед.

Он тарафтар мераветон, як ҷӯй мебарояд, аз он об ҳам нанӯшад, ки оҳубарра мешавед. Баъд меравед, меравед, як дарёи калон аз пеш мебарояд, аз он нанӯшад мешавад» [4, 110].

Ё ин ки:

Афсонаи “Волволак” инъикоскундандаи навъи обе мебошад, ки бо нӯшидани он шаҳс ба шакли дигар табдил меёбад. “... Ба боло расидаанд, ки додарақаш ташни об шудааст. Рафтаанд дар як дара, дар он ҷо як ҳавзи гукоба будааст. Додарақаш гуфтааст, аз амин об меҳӯрам. Анааш гуфтааст, ки:

Нахӯр, агар аз ҳамин об меҳӯрӣ, гук мегардӣ.

Бача нахӯрдааст. Баъд рафтаанд, ки додарақаш боз ташни об шудааст. Дар як дара расидаанд, ки дар он ҷо як оби мороба буд. Бача мегӯяд:

Ana, ман аз ҳамин об меҳӯрам.

Anaаш гуфтааст:

Аз ин об нахӯр, ки мор мегардӣ.

Баъд чанд роҳи дигар рафтаанд, диданд, як ҳавзи дигар, бача гуфтааст:

Ana, ман аз ҳамин об меҳӯрам.

Anaаш гуфтааст:

... -Нахӯр, ки аз ин ҳавз нахчирон об меҳӯрданд. Агар об ҳӯрӣ, нахчири мегардӣ.

... Баъд додараши аз ҳамон об ҳӯрдаасту нахчири яқиоҳ гаштааст” [8, с. 57-58].

Дар ин афсона бо нӯшидани оби ифлос, ки дар дохилаш ҳар гуна ҳашароту ҷонварон зиндагӣ меқунанд бача ба сурати нахчири медарояд. Ин мазмун шаҳодати як навъ огоҳонидани наврасону ҷавонон ва ҳуддорӣ кардани онҳо аз обҳои пасмондаву ифлос мебошад, зоро бо истифодаи чунин об шаҳс метавонад ба қасалиҳои гуногун дучор шавад.

... Духтар дар даруни ҳавз галтидааст, нӯги гесӯяши дар навдаи чанор саҳт шудааст. Дар даруни ҳавз як манча (кат) будааст, духтар рӯи ҳамон манча галтидааст. Вай дар он ҷо як бача ёфтааст, як духтар [8, с. 58-59].

Чӣ тавре ки дида мешавад, хусусияти об ба он вобаста аст, ки аз он қадом ҳайвон об меҳӯрад ва ё дар он қадом ҳазанд (ғук, мор) зиндагӣ меқунад.

Муҳити зиндагӣ одамонро водор намудааст, ки онҳо аз кӯлу ҳавзҳо ва пасмондаҳои обҳои ҷамъшуда истифода кунанд. Дар онҳо аз ҳамон оғози ҳайёташон руҳияи шуҷоату матонат, диловарӣ ва хидмат кардан ба ҷомеа

талқин мешудааст. Волидон орзу мекарданд, ки фарзандонашон шахси далеру шучоъ, шамшерзани хуб ё савори моҳир шаванд, то тавонанд ба нафъи мардум кореро ба анҷом бирасонанд.

Қобили тазаккур аст, ки масъалаи аз ҳама густурда ва ҷолиб, ки дар аксари афсонаҳои тоҷикӣ дарҷ ёфтааст, робитаи ҳаёти зериобӣ бо рӯизамиинӣ мебошад. Бисёре аз ҷонвароне, ки дар об зиндагӣ мекунанд, мувофиқи боварҳои мардумӣ молики об дониста мешаванд. Дар бештари афсонаҳои сехромези тоҷикӣ парӣ дар шакли қурбоққа медарояд. Ин мотив шаҳодат аз он медиҳад, ки танҳо парии обӣ чунин шакл мегирад. Париҳое, ки дар қаъри баҳрҳо зиндагӣ менамоянӣ, ё дар бисёре аз афсонаҳо рабт доштани парӣ бо об равшан нишон дода шудааст. Ба ин далел, ки гӯё яке аз ҷонварони обӣ дар шакли қурбоққа дар зери об зиндагӣ мекунад ва вакте аз он берун меояд ба сурати одамӣ мубаддал мегардад. “Тӯдаи париён дар шакли қабутар парвоз карда омада, дар лаби соҳил ё ҳавзе фаромада ба сурати парӣ зоҳир мешаванд ва либосҳояшонро кашида дар ҳамон об оббозӣ мекунанд” [7, с. 12].

Дар афсонаҳои “Қоқогулий”, “Пиру кампир”, “Камбағалбачаи бепули ақлаш расо”, “Аҳмадалий” ва садҳо афсонаи дигари тоҷикӣ эпизоди ҳаёти зериобӣ ва бастагии он бо зиндагонии муқаррарӣ инъикос гардидааст. Масалан, дар афсонаи “Пиру кампир” қаҳрамони афсона ба воситаи образи асотирӣ – Симурғ ба дунёи зериобӣ рафта қарор мегирад:

“... – Аку маҳкам бест, - ҷавоб дод Симургу ҳудши қулӯҳ қарду ҳами дайрода, ки зад, рафт дар ҷуши дайро, рафта макони духтарда қарор гирифт” [17, с. 212].

Ё ин ки дар афсонаи “Камбағалбачаи бепули ақлаш расо” муносибати одамони заминӣ ва обӣ хеле равшану возех нишон дода шудааст:

“... Бача ҳорафта, шаба ҳамунҷа-ба рӯз қарас. Ҳудди вахти саҳарӣ аҷ ҷои ҳеста мебинат, ки ад дайро яг гала одамои обӣ буромада тӯғрӣ пеши бача-ба мебиён. Афту башараҳошон ким-ҷутунгину аммо ҳуди одам боин гап мезанан.

Якта сардори ҳамуно пеши бача-ба наздик омада:

Ин шутурангӣ борот чӣ? – гуфта мепурсад.

Бача, аввал одамои обӣ-ба тазим қара салом метияду сонӣ, мегӯт, ки:

Ино маиз, ҷудо ҷизи нағз, ширин...

Одамои обӣ а услубу одоби неки бача ҷудо ҳурсан шуда, мулоиматӣ катӣ:

Ягон шутураша моҳом-ба наметимиӣ-миӣ, яг бор пеши пошиоҳомо-ба барим! – мегӯн.

Бача ҷавоби гапи ваёюа:

Се-чор шутураша баритон, пошиоҳотон ҳӯрда бенан. Агар ун қас-ба мақӯл шавад, сонӣ ҳаммашиом баритон, ман розӣ, - мегӯд.

Одамои обӣ ин саҳигии бачча-ба боз-ам зиёдтар ҳурсан шуда, аввали кор-ба як шутур маиза гирон таги дайро-ба даромада меран.”

“Бача дилаши катӣ ҳурсан шуда истода буд, ки яг маҳалӣ одамои обӣ домандоман гавҳарои қимматбуҳоя бардошта буроварда, лингаҳои холишудагии бачча-ба индохтан гирифтанд...” [3, с. 71-72].

Таҳлили афсонаҳои болозикр нишон медиҳад, ки “одамони дар зери об истиқоматдошта” бо шахсони рӯизамиинӣ робита пайдо менамоянӣ ва дар лаҳзаҳои зарурӣ ба онҳо кӯмак мерасонанд. Азбаски тамоми дорони зериобӣ ба сокинони он ҷо тааллуқ дорад, ба инсонҳои хуб – асосан қаҳрамони афсонаҳо ба қадри кофӣ тақдим менамоянӣ. Бо ин амал муносибати самимии

хешро ифода карданӣ мешаванд. Албатта, бар ивази ягон хидмати қаҳрамон барои манфиати одамони зериобӣ ё хислати хубу қалби пок доштанаш ӯ бо зару зевар қадрдонӣ мегардад.

Дар марҳалаҳои гуногуни таъриҳӣ башарият дар ҳаёти худ бо чунин падидаҳо зиёд дучор омадааст. Мазмуни афсонаҳои мардут ба об эҷодшуда ҳам событ менамоянд, ки ҷиҳати истифодаи оби тоза ва эҳтиром гузоштан ба он бояд эҳтиёткор буд.

Аз ин гуфтаҳо чунин хулоса барнамеояд, ки тамоми афсонаҳои оид ба об гуфта шуда дар заминаи шарҳу эзоҳи тасаввурот ва тафсири фикру ақида ва назари одамон дар марҳилаҳои гуногуни таъриҳӣ ва ин ё он ҳодисаи табиату ҷамъият эҷод гардидаанд. Мушоҳидаҳо ва баррасии маводи гирдомада событ менамояд, ки об дар афсонаҳои сехромези тоҷикӣ мақоми хосса дорад ва аз ҷиҳати пайдоиш ба давраҳои муҳталифи таъриҳӣ иртибот мегирад. Теъдоди зиёди афсонаҳои сехромез ба замонҳои хеле дур, ба асотир, ба рӯзгороне, ки ҷомеаи башарӣ ҳанӯз дар аввалин зинаҳои инкишофи худ қарор дошт, решава меандозад ва аз ҳамон давраҳо то ба имрӯз аз даҳон ба даҳон, аз насл ба насл интиқол ёфта, мавҷудияти худро ба ҳайси як сарвати пуарзиши фарҳангӣ ҳифз карда меоянд.

Дар ҳама давру замон инсоният ба мушкилоти об рӯбарӯ мешуд ва мешавад, зоро иқлим ва муҳити сайёра гуногун буда, об дар минтақаҳо низ вобаста ба имконияти табиат тақсим шудааст. Дар шароити имрӯза ҳам бештарни минтақаҳои сайёра аз нарасидани об, ҳусусан оби нӯшокии тоза азият мекашанд. То қадом андоза масъалаи муҳим ва ҳалқунанда будани обро дар замони мусоир муҳакқиқони зиёде таҳқиқу баррасӣ намудаанд. Аз ҷумла, М. Баҳромзода қайд намудааст, ки: “Дар замони ҳозира самаранок истифода бурдани об яке аз масъулиятаҳои асосӣ ва аввалиндарачаи ҳар як фарди сайёра маҳсуб мешавад. Яъне, дар баробари зиёд шудани талабот ба оби тозаи ошомидани, тадриҷан масъалаи истифодаи самараноки он низ таваҷҷуҳи маҳсусро талаб мекунад” [5, с. 15].

Об дар осори шифоҳӣ, аз ҷумла афсона низ бо мақсаду ҳадафи муайян инъикос шудааст. Ровиёну гӯяндагон барои мавриди эҳтируму парастиш қарор додан ва аҳаммият доштани он ҳамчун унсури муҳими табиат, зери мағҳуми “оби ҳаёт” ва ҳосияти “сехромезӣ” доштан ҷойгоҳи обро дар афсонаҳои тоҷикӣ амиқ ишора кардаанд. Ҷой додан дар ҳаёти фарҳангӣ ва баланд бардоштани мавқеи он аз омилҳои асосии ҳифз ва истифодаи дурустӣ об ба шумор меравад.

Адабиёт

1. Аҳмадов, Р. Маросимҳои мавсими тоҷикони Осиёи Марказӣ (нашри дуюм бо иловажо) / Р. Аҳмадов. – Душанбе: Дониш, 2015. – 465 с.
2. Афсонаҳои мардуми навоҳии Гозималику Ҳисору Ленин / Мураттиб Суярҳон Султони Қарабулоқӣ. – Душанбе: Ирфон, 2003.– 80 с.
3. Афсонаҳои Ӯротеппа. Мураттиб ва муаллифи сарсухан Ч. Рабиев. – Душанбе, 1992.– 453 с.
4. Афсонаҳои ҳалқи тоҷик / Мураттиб Р. Амонов. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1963. – 406 с.
5. Баҳромзода, М. Баррасии об ҳамчун масъалаи глобалӣ дар матбуоти даврии тоҷик (2000-2018) / М. Баҳромзода. – Душанбе: Истеъодод, 2022. – 224 с.
6. Бурҳон М. Бурҳони қотеъ. –Ч. 1 / М. Бурҳон. — Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с.

7. Евсюков, В.В. Мифы о вселенной / В.В. Евсюков. – Новосибирск, 1998. – 175 с.
8. Намунаҳои фолклори Дарвоз / Чамъкунанда ва тартибидиҳанда А.З. Розенфельд. – Сталинобод, 1955. – 168 с.
9. Намунаи фолклори диёри Рӯдакӣ / Тартибидиҳандагон Р. Амонов, М. Шукров. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1958. – 226 с.
10. Раҳимов, Н. Культ воды у древнеиранских племен Средней Азии / Н. Раҳимов // Ученые записки Ҳоджентского государственного университета. – №3, 2009. – С. 66-72.
11. Раҳимӣ, Д. Тиргон – ҷаҳни об / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2019. – 144 с.
12. Раҳимӣ, Д. Тасвиру тавсифи об дар асотири Эрони бостон / Д. Раҳимӣ // Паёмномаи фарҳанг. – №1(57). – 2022. – С. 25-34.
- 13.** Раҳимов, Д. Об // Доғишномаи фарҳанги мардум / Д. Раҳимов. Сармуҳаррир Амиршоҳӣ Н.– Душанбе: Сарредаксияи илмии Энсиклопедияи Миллии Тоҷик. – Ҷ.2. – **C.**
14. Ризвоншоева, Г. Афсонаҳои сехромези Бадаҳшон / Г. Ризвоншоева. – Душанбе: Доғиш, 2011. – 256 с.
15. Фарнбағ Д. Бундаҳиши / гузоранда М. Баҳор. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 196 с.
16. Фирдавсӣ, А. Шоҳнома / А. Фирдавсӣ. Ҷ. 2. – Душанбе: Адиб, 2007. – 480 с.
17. Фолклори Роғун / гирдоварӣ, тадвин ва пажӯҳиши Рӯзии Аҳмад ва Салоҳиддин Фатхуллоев. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 508 с.
18. Ҳолмуродов, З. Тавсифи об дар ривоятҳои ҳалқии тоҷикӣ / З. Ҳолмуродов // Паёмномаи фарҳанг.– №2 (54).– 2021. – С. 24-31.

Носирова Лайло

МЕСТО ВОДЫ В ТАДЖИКСКИХ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗКАХ

В статье рассматривается природное, историческое значение, высокое место воды в жизни людей и ее отражение в жанре сказки, особенно таджикских волшебных сказок. Таджикские волшебные сказки являются древнейшим видом устной литературы и тесно связаны с мифологией. В связи с этим мифы считаются источником большинства волшебных сказок.

В таджикских волшебных сказках, прежде всего, особый статус приобрело выражение «живая вода». Также наглядно описаны и другие виды воды, которые своими волшебными свойствами делают содержание сущи сказки более интересной и сложной. Конечно, такие сказки встречаются редко, и «живая вода» дается только герою сказки. Кроме того, содержание некоторых таджикских легенд показывает, что под воздействием употребления волшебной воды человек меняется из одной формы в другую. В легендах описан подводный мир, а также влияние различных вод. Содержание некоторых легенд отражает связь земной жизни и подводного мира. Важнейшие моменты, когда вода нашла свое воплощение в волшебной сказке, употребляются под выражениями «лечебная вода», «волшебная вода», «вода жизни», «вода спасительная», «противоядие» и тому подобное. Отсюда следует, что вода занимает особое место в жизни людей, не утратила она своего места и в сказках. Рассказчики сказок подняли статус и величие воды, приведя упомянутые выражения.

Также в статье анализируется значение воды в обществе, культуре, обычаях, традициях таджикского народа и ее статус в современных условиях. Исследованы мнения различных исследователей в данной области, отношение людей к этому элементу природы и изменения в отношении людей к нему.

Ключевые слова: устное творчество, вода, волшебные сказки, поверья, таджикский фольклор, живая вода, изменение формы, традиции, народы мира.

Nosirova Lailo

THE PLACE OF WATER IN THE TAJIK FAIRY TALES

Tajik fairy tales are the oldest type of oral literature genre and are closely related to mythology. From this point of view, the source of most magical tales is considered to be mythology. In these types of tales, it is determined how and at what level water is used and respected. The article discusses the natural, historical importance, the role of water in human life and its use in the genre of fairy tales, especially Tajik fairy tales.

In Tajik fairy tales, first of all, the expression "water of life" has a special status. The magical nature of "water of life" has caused it to be clearly used in the folktales and legends. Of course, the number of this type of tales is less, and the water of life is actually attributed to the hero of the folktale. In addition, in the text of several Tajik folktales, a person changes from one form to another under the influence of drinking different waters. Along to the influence of different waters, the presence of another world under the waters is described, and these places usually belong to mythical images. The contents of some of the folktales reflect the connection between terrestrial life and the underwater world.

The most important moments in which water is embodied in the magic fairy tale are used under the expressions "healing water", "magical water", "life water", "saving water" and the like. It follows from this that water occupies a special place in people's lives, and it has not lost its place in fairy tales either. The narrators of the tales have raised the status and majesty of water by bringing the mentioned expressions.

Also, the article analyzes the importance of water in the society, culture, customs, traditions of the Tajik people and its status in modern conditions. The opinions of researchers of various fields, people's attitude towards this element of nature and changes in people's attitude towards it have been studied.

Keywords: oral tradition, water, fairy tales, Tajik folklore, beliefs, water of life, change of shape, legend.

ТДУ:9точик+008+37точик+7точик+78точик+001(092+398.33

**Шарифзода Фирдавс,
Комилзода Шариф**

ФАЪОЛИЯТИ ИТТИХОДИЯҲОИ ЭҶОДИИ СОҲАИ ФАРҲАНГУ ҲУНАР ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

(дар мисоли Ташкилоти ҷамъиятии
«Иттифоқи арбобони санъати Тоҷикистон»)

Дар таҳқиқоти фаъолияти иттифоқҳои эҷодии соҳаи фарҳангу ҳунари ҷумҳурӣ дар мисоли Ташкилоти ҷамъиятии «Иттифоқи арбобони санъати Тоҷикистон» (ИАСТ) мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Ташкилоти мазкур тавассути фаъолияти густурда ва нашири маҷаллаи фарҳангӣ ва ҷамъиятии сиёсии «Аноҳито» дар муаррифию оммавигардонии дастовардҳои санъати театри, мусиқӣ, хореографӣ, сирқ, санъати тасвири, эстрадаи миллӣ, фаъолияти клубу китобхонаҳо, боғҳои фарҳангу фарогатӣ, осорхонаҳо, муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳангу санъат корҳои шоистаро ба анҷом расонидааст. Аз ҷумла, дар ҳамкорӣ бо возорату идораҳои соҳавӣ ҷиҳати фаҳмондадиҳии сиёсати фарҳангии Ҳукумати ҷумҳурӣ корҳои таргиготию ташвиқотиро ба роҳ монда, бо ҷалби шаҳсиятҳои маъруфи соҳаи фарҳангу ҳунар дар ташкил ва баргузории барномаҳои консертӣ, шабҳои эҷодии ҳунарпешагон, муқоламаву суҳбатҳо бо ҳунармандони ҷавон, аёдати собиқадорони кӯҳансоли соҳа саҳми муносиб гузоштааст.

ИАСТ тавассути наширии расмиаи «Аноҳито» оид ба комёбихои назарраси соҳаи фарҳанг дар даврони истиқлол, баҳусус бунёди инфрасоҳтори нави фарҳангӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ, таъмир ва азнавсозии як қатор инишоотҳои фарҳангӣ, шитироки фаъолонаи фарҳангииёни кишивар дар ҷорабиниҳои сатҳи ҷумҳуриявию байналмилалӣ, муаррифиши симоҳои барҷастаи санъату фарҳангӣ миллӣ ва беҳтар шудани фазои фарҳангии мамлакат маводи ҷолиб интишор кардааст.

Калидвоожсаҳо: иттиҳодияи эҷодӣ, Иттифоқи арбобони санъати Тоҷикистон, ташкилоти ҷамъиятий, маҷаллаи фарҳангӣ ва ҷамъиятии сиёсии «Аноҳито», фарҳанг, санъат, муассисаҳои фарҳангӣ, мақола, муаррифӣ, истиқолият.

Омӯзиши фаъолияти дирӯзу имрӯзи Ташкилоти ҷамъиятии «Иттифоқи арбобони санъати Тоҷикистон» (минбаъд ИАСТ) нишон дод, ки ташкилот бо кӯшиш ва талошҳои пайвастаи Корманди Шоистаи Тоҷикистон, собиқ сардори Раёсати санъати Вазорати фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон Гулмурод Малиев таъсис ёфтааст. 27 апрели соли 2011 дар ҷаласаи нахустини Раёсати ИАСТ олимӣ шинохтаи тоҷик, доктори илмҳои таъриҳ, профессор Иброҳим Усмонов ҳамчун Раиси ифтихории ташкилот ва Гулмурод Малиев Раиси раёсати ташкилот интихоб шуданд ва маҳз бо ташаббуси онҳо тамоми асноди коргузорӣ, оиннома, шаҳодатнома ва дигар хучҷатҳои ин иттиҳодияи ҷамъиятии навтаъсис таҳияву ба расмият дароварда шуд. Сараввал ИАСТ дар Вазорати адлии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июляи соли 2011 таҳти рақами 1396 ҳамчун иттиҳодияи ҷамъиятии

чумхурияйӣ ба қайди давлатӣ гирифта шуд. Ба ҳайати раёсати ИАСТ 28 нафар шахсиятҳои маъруфи соҳаи илму адаб ва фарҳанги чумхурӣ, хунармандони жанрҳои гуногуни санъат шомил гардида, барои ба танзим даровардани фаъолияти ИАСТ кӯшиши зиёд намудаанд.

Дар маҷлиси навбатии Раёсати ИАСТ, ки рӯзи 5 июля соли 2013 баргузор шуд Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон Ҷамшед Исмоилов раис ва Корманди шоистаи Тоҷикистон Гулмурод Малиев муовини аввали раиси ИАСТ интихоб шуданд [1]. Дар яке аз гузоришҳояш Ҷамшед Исмоилов ба ин вазифа таъйин гаштанашро чунин шарҳ додааст: «Пас аз он ки манро дар ин вазифаи пурмасъулият – Раиси Иттифоқи арбобони санъат интихоб намуданд, бо машварат ва маслиҳати аҳли ҳунар нақшаҳои минбаъдаи кориамонро тартиб дода, дар назди худ мақсад гузоштем, ки парокандагии фарҳангиеро, ки то имрӯз дар байнин аҳли ҳунар вуҷуд дошт аз байн бубарем ва то имкону шароит мавҷуд аст, хунармандонро дастгириву кумак намоем» [4, с.7].

Ҳамин тавр ҳам шуд. Бо кӯшиши аъзоёни раёсати ИАСТ нақшаҳои корӣ тарҳрезӣ шуда, сараввал дар пойтахту вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои чумхурӣ шаби эҷодии хунармандон ташкилу баргузор шуданд. Масалан, 12 июня соли 2013 дар шаҳри Ҳучанд бо ташабbusи ИАСТ шаби эҷодии шоири шинохтаи тоҷик, овозхон Озарахш бисёр ҷолибу хотирмон доир гардид. 22 августи соли 2013 дар Қасри фарҳанги шаҳри Кӯлоб консерт ва шаби эҷодии ҳунарпешагони ҳалқии Тоҷикистон Бобоҷон Азизов ва Сурайё Қосимова баргузор гардид. Ҳамзамон, таи як ҳафта, аз 22 то 28 августи соли 2013 дар Осорхонаи шаҳри Кӯлоб намоиши асарҳои Рассоми ҳалқии Тоҷикистон Вафо Назаров ба маърази тамошо гузошта шуд, ки аз он сокинони шаҳр ва ноҳияи Кӯлоб дидан карданд [4, с.7-8].

Илова бар ин, аъзоёни раёсати ИАСТ дар арафаи иду ҷашинон миллӣ ба аёдати собиқадорони қуҳансоли соҳа, арбобони фарҳангу ҳунар рафта, ба онҳо кӯмакҳои моддӣ расонидаанд. Масалан, рӯзи 7 августи соли 2013 дар арафаи Иди Фitr бо ибтикори ИАСТ ба 15 нафар кормандони собиқадори санъат барои густурдани дастурхони идона маводи ғизоӣ тухфа карда шудааст [1].

Мавриди зикр аст, ки ташкилоти ҷамъиятии ИАСТ дар маҷлиси Шуруи ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабря соли 2013 яқдилона ба узвияти Шуруи ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид [2].

Раёсати ИАСТ пайваста дар ҳамкорӣ бо возорату идораҳои соҳавӣ ҷиҳати фаҳмондадиҳии сиёсати фарҳангии Ҳукумати чумхурӣ корҳои тарғиботию ташвиқотиро ба роҳ монда, бо ҷалби шахсиятҳои маъруфи соҳаи фарҳангу ҳунар дар ташкил ва баргузории ҷорабиниҳои муҳимми маърифатию фарҳангӣ саҳми муносиб гузоштааст. Аз ҷумла, соли 2018 ИАСТ «якҷоя бо ниҳодҳои Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ба роҳ мондани корҳои таблиғотию ташвиқотӣ дар байнин аҳолӣ, маҳсусан тарбияи ҷавонону наврасон дар руҳияи ҳудшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, пешгирии шомилшавии онҳо ба гурӯҳҳои тундгаро пайваста тадбирчӯй намуда, дар давоми сол силсила барномаҳои фарҳангӣ бо ҷалби ҳунармандони шинохта, дар боғҳои фарҳангу фароғатии пойтаҳт ва дигар шаҳру ноҳияҳои қиҷвар ташкил карда шуданд. Дар баробари ташкили барномаҳои консертӣ, муколамаву сухбатҳо байнин ҳунармандону ҷавонон дар масоили мубрами рӯз баргузор гардиданд, ки падидай тоза мебошад» [3].

Раёсати ИАСТ аз рӯзҳои аввали таъсисёбиаш ҷиҳати ташкили нашрияи расмии иттиҳодия тадбирҳои мушаххас андешида, баъд аз бакайдгирӣ дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 марта соли 2012, таҳти рақами 0163/МЧ ба нашри мачаллаи фарҳангӣ ва ҷамъиятию сиёсии «Аноҳито» шуруъ мекунад. Саҳми ИАСТ ҳамчун муассис дар ташкили ва интишори мачаллаи фарҳангӣ ва ҷамъиятию сиёсии «Аноҳито» беандоза калон аст. Шуруъ аз шумораи яқум, мачалла дар таҳқиқи масъалаҳои мубрами фарҳанги миллӣ, муаммоҳои баҳсталаби соҳаҳои мухталифи санъати касбӣ, аз қабили санъати мусиқӣ, санъати театрӣ, таҷлили ҷашиҳои миллӣ, рушди ҳунарҳои мардумӣ ва фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ дар даврони истиқлол ҷиддан машғул шуда, дар ин самт якчанд мақолаҳои олимону мутахассисони варзидаи соҳаи фарҳангу санъатро ба табъ расонид. Аз ҷумла, мусоҳибаи сардабири мачалла – Ҷумъа Қуддус бо муовини аввали вазири фарҳанги вакт, Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон Миралӣ Достиев оид ба дастоварду мушкилоти соҳаи театрӣ таҳти унвони «Тоҷикистон – салтанати театрӣ», сӯҳбати хоссаи шоир Низом Қосим бо Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон Сайдқул Билолов зери унвони «Тараннумгари Ватан», мақолаи собиқ сардорони раёсатҳои фарҳанги вилоятҳои Суғду Ҳатлон Обидҷон Назаров ва Бурхониддин Раҷабов оид ба мавзуи «Истиқлол ва рушди фарҳанг», мақолаҳои ба забонҳои русиву англисӣ марбут ба ҷашини Наврӯз эҷодкардаи Рустам Муқимов ва Маҳмадраҳим Каримов «Наврӯз – традиция, пережившая тысячелетия», Масъуд Миршоҳӣ (Фаронса) «Наврӯз – международный праздник», Аскаралӣ Раҷабов, Лариса Додихудоева «Navruz in Tajikistan», мақолаи доктори илмҳои санъатшиносӣ Фароғат Азизӣ «К вопросу становления современных методик музыкального образования в Таджикистане», мулоҳизаҳои ҷолиби Ҷумъа Қуддус доир ба мавзуи «Асосҳои назариявии драма» дарҷ шудаанд. Инчунин дар шумораи яқуми мачалла мақолаҳо доир ба фаъолияти дириҷу имрӯзи Театри давлатии академии опера ва балети ба номи С. Айнӣ, Театри давлатии академӣ-драмавии ба номи А. Лоҳутӣ, Театри давлатии драмавии русии ба номи В. В. Маяковский, Театри ҷумҳуриявии русии драма ва мазҳакаи ба номи А. С. Пушкини шаҳри Чкалов, Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи А. Ҷӯраев, Сирки давлатии Тоҷикистон ба табъ расидаанд. Дар таҳияи муҳаққиқ Ҷӯраеви Қуддусова ду маводи ҷолиб оид ба таъриҳи ва фаъолияти кунунии Театри миллии Фаронса, яке аз театрҳои қадимаи Париж таҳти унвони «Камеди Франсез» ва «Театр ва драматургияи мусоиди Олмон» интишор ёфтааст, ки бевосита ҳонандай тоҷикро ба ҳаёти театрҳои мамолики ҳориҷ шинос менамояд. Дар тарҷумаи драманавис Нур Табаров як порчаи китоби режиссёри гурҷӣ Михаил Туманашвили «Режиссёр аз театр меравад» низ ҷоп шудааст, ки барои ҳонандай тоҷик донишҳои наవи театршиносиро пешниҳод мекунад. Ҳамзамон мачалла дар шумораи нахустини худ ҳонандагонро ба фаъолияти ҷаҳроҳои шинохтаи санъати тоҷик устоди устодон, Ҳунарманди ҳалқии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ, коргардони барҷаста Ҳушназар Майбалиев ва ҳунарпешаҳои мардумии Тоҷикистон Ғолиб Исломов ва Афзалшоҳ Шодиев шинос кардааст.

Дар шумораи дуюми мачалла ба истиқболи 20-солагии Иҷтисодия XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақолаи профессор Ниёз Мирзоев «Сароғози давлати наvin», мақолаи Ҳабиб Сулаймонӣ «Ифтиҳори миллат» – баҳшида ба фаъолияти эҷодио ҳунарии Ҳунарпешаи мардумии ИҶШС

Ҷӯрабек Муродов, мусоҳибаи рӯзноманигори варзида Аскар Абдусамадов бо директори Китобхонаи миллии Тоҷикистон академик Носирҷон Салимов таҳти унвони «Китобхона – пойгоҳи пешрафтҳои бузурги фанниву илмӣ», очеркҳои Шаҳобиддин Ҳақназаров зери сарлавҳаҳои «Саҳнаи сафед» ва «Доро шудай, эй дил... » – баҳшида ба фаъолияти Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Муҳаммадҷон Шодиев ва оҳангози маъруфи тоҷик, Арбоби шоистаи санъати Тоҷикистон ва дорандай Ҷоизаи давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ Фаттоҳ Одина, мақолаҳои Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон Ортиқи Қодир баҳшида ба фаъолияти эҷодию ҳунарии Ҳунарпешаи ҳалқии Тоҷикистон Аловуддин Абдуллоев таҳти унвони «Алангаи ҳунари Аловуддин: ҷашмандози муҳтасар, вале басо ҷиддӣ ба ҳунар ва шӯҳихои Аловуддин» ва Сафири муҳтор ва фавқулодаи ҶИЭ дар Тоҷикистон, донишманди эронӣ Алиасғари Шеърдӯст зери сарлавҳаи «Донишвару алломаи вақт», сӯҳбати нависандаги Абдуғаффори Абдуҷаббор бо Рассоми ҳалқии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ Вафо Назаров доир ба таърихи дирӯзи санъати тасвирии тоҷик, инъикоси таъриху фарҳангӣ миллати тоҷик ва табииати зебои Тоҷикистон дар муссавараҳо ва вазъи ҳифзу нигоҳдории асарҳои рассомон дар осорхонаҳо, зери сарлавҳаи «Аз гузашта бояд ибрат гирем, то роҳи оянда равшан шавад» [7, с.13-18] ба табъ расиданд. Таваҷҷӯҳ фармоед ба яке аз посухҳои рассоми маъруфи тоҷик Вафо Назаров ба саволи «Чӣ заминаву сабабҳои иҷтимоӣ мавҷуданд, ки мардуми тоҷик кам ба осорхона, боз ҳам мушаххастар ба намоиши асарҳои тасвирий мераవанд».

«Намедонам, шояд боис ин ё он заминаҳои иҷтимоист, ки мардуми мо чӣ дар шаҳру чӣ дар дехот камҳавасанд, бепарвоянд, шавқу рағбат, ҷӯшу ҳурӯши дил, завқу табъро аз даст додаанд. Мутаассифона, кам андар қами одамон ба осорхона мераవанд, театрро барвакт фаромӯш кардаанд, китобхониро зоҳирان ор медоранд. На фақат мактабу муаллим, балки падару модарон низ ба тарбияи эстетикӣ, ташаккули эҳсоси зебоишиносии фарзандон аҳамият намедиҳанд. Пиру барно назар ба он ки дар осорхонаҳо ёди рӯзгори гузаштагон кунанд, лаҳзае аз назокату латофати асари хуби санъати тасвирий лаззати маънавӣ баранд, дар ҷойхонаву қаҳваҳонаву тарабхона соатҳо нишастан, аксаран бо гуфтугӯҳи маъмуливи беҳуда сарф кардани умрро авлотар мешуморанд» [7, с. 17-18].

Ҳамзамон дар ин шумора таҳти унвони «Масъалаҳои рушди театр дикқату эътибори ҷиддӣ меҳоҳад» [6, с. 9-12] фишурдаи семинар-машварати ҷумҳурияйӣ ки рӯзи 19 сентябри соли 2012 доир ба мавзуи «Вазъи имрӯза ва дурнамои санъати театрӣ дар Тоҷикистон» бо иштироки адабону драматургони варзида, театршиносон, коргардону ҳунарпешагон, роҳбарону масъулони Вазорати фарҳанг, театрҳои касбии мамлакат, намояндагони масъул аз иттифоқи эҷодии қишвар баргузор гардид, нашр шуд. Дар ин семинар-машварат дастоварду камбудихои театрҳои касбии ҷумҳурий мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Ба андешаи иштирокдорони семинар-машварат феълан як қатор омилҳо боис шудаанд, ки фаъолияти театрҳои амалкунандай ҷумҳурий талаботи рӯзафзуни фарҳангии аҳолиро пурра қонеъ карда наметавонанд. Аз ҷумла, бо таври бояду шояд ҷавобгӯй набудани сатҳи касбӣ ва сифати кори театрҳо ба ниёзҳои маънавии ҷомеа, қуҳнаву фарсада шудани декаратсияҳо, сару либос ва дигар таҷхизотҳои мавҷуда, бо технологияи мусоир ва лавозимоти саҳнавӣ таъмин нагаштани театрҳо, дар сатҳи зарурӣ таҳияву пешниҳод нашудани намоишномаҳо, баҳусус барои

кӯдакону наврасон, кофӣ набудани маблағҳои чудогардида барои саҳнавӣ кардани асарҳои нав, тақвият наёфтани заминаи моддию техникии театрҳо, аз маҳалли зисти аҳолии дехот дур будани театрҳо, чудо нагардидан маблағҳои зарурӣ барои ташкили сафарҳои ҳунарӣ ба маҳалҳо ва гайраҳо. Дар баробари ин қайд гардид, ки ҳамкории муассисаҳои фарҳангии мамлакат бо мактабҳои олии касбии кишвар дар самти тайёр кардани мутахассисони баландиҳтисоси соҳаҳои фарҳангу санъат ҷавобгуи талабот нест ва қисми зиёди мутахассисони ҷавон аз рӯи ихтисоси хатмкардаи худ, бинобар сабаби камии маош ва муҳайё набудани шароитҳои иҷтимоию маишӣ ба муассисаҳои фарҳангии музофот ба кор намераванд. Ҳамзамон дар семинар-машварат махсусан таъқид шуд, ки бо вуҷуди он ки дар мактабҳои олии касбӣ ва омӯзишгоҳҳои театрӣ, мусикӣ, хореографии кишвар ва Федератсияи Россия тайёр кардани кадрҳои эҷодӣ, ҳунарпешагон, коргардонҳо, коргардонҳои овоз, рассомон, мутрибони оркестр, яккахон-овоҳозон, ҳунармандони балет ва ҳор барои театрҳои Тоҷикистон роҳандозӣ шуда бошад ҳам, аммо то ҳанӯз ҳайати эҷодию бадӣ ва ҳунарпешагони театрҳо бо кормандони махсуси иҷроқунанда, аз қабили рассом-декоратор, рассом-бутафор, рассом-пардозгар саҳт эҳтиёҷ доранд [6, с.10-11].

Барои ҳалли проблемаҳои ҷойдошта иштирокчиёни семинар-машварат иброз доштанд, ки қабл аз ҳама, ба тайёр кардани мутахассисони баландиҳтисос дар доҳили ҷумҳурӣ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир карда шавад. Дар ин робита такмили барномаҳои таълимӣ, ворид намудани ихтисосу таҳассусҳои нав ва мустаҳкам намудани иқтидори илмию таълимии Дошишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода ва Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов ба миён гузошта шуд [6, с.11].

Бо қӯшиши ҳайати таҳририя дар ҳар як шумораи мачалла оид ба рӯйдодҳои сиёсию иҷтимоии кишвар, таҷлили санаҳои муҳимми таъриҳӣ, баргузории ҷорабиниҳои сатҳи ҷумҳурӣ ҷавонӣ байналмилалӣ мавод дарҷ шудаанд. Аз ҷумла доир ба баргузории маросими савгандёдкунии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Паёми Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии ҷумҳурӣ, ҷамъомадҳои тантанавӣ ба истиқболи 30-юмин солгарди Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ва Иҷлосияи XVI Шуруи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷараён ва натиҷаҳои ҳамоиши душанбегии Созмони ҳамкории Шанҳай, таҷлили Рӯзи Ваҳдати миллӣ, ифтитоҳи муассисаҳои фарҳангӣ бо иштироки Сарвари давлат, нақши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус саҳми беназир ва ғамҳориҳои пайвастаи Асосгузори сулҳо ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар рушди нуъмӯи фарҳангии миллӣ ва амсоли ин мавод интишор ёфтаанд. Ҳамзамон, дар ин робита мақолаҳо оид ба мавзуъҳои «Пешвои миллат эҳёғари фарҳангии миллӣ» [5], «Образи Пешвои миллат дар драматургияи миллӣ» [9], «Инъикоси корномаҳои Пешвои миллат дар осорхонаҳои Тоҷикистон» [13] ба табъ расиданд.

Барои таъмини театрҳои мамлакат бо асарҳои саҳнавӣ ҳайати таҳририя зарур донистанд, ки дар саҳифаҳои мачалла дар радифи нашри асарҳои назарию услубӣ осори драмавиро низ ҷой диханд. Аз ин рӯ, дар шумораи яқуми мачалла асари Ато Ҳамдам таҳти унвони «Занги бемаҳал: мазҳакаи маҳзун» [12], дар шумораи дуюми мачалла асари Иброҳим Усмон ва Абдулҳафиз Қодирӣ «Як гул ҳам баҳор мешавад» [11], дар шумораҳои

навбатӣ драмаи Нур Табаров «Коба ва Николай» [10] ва драмаи Шоди Солеҳ «Қумрӣ шишту шоҳин парид...» [8] чоп шудаанд.

Таҳлил нишон дод, ки дар саҳифаҳои маҷаллаи «Аноҳито» мақолаҳои муҳаққиқон ва мутахассисони соҳа оид ба фаъолияти муассисаҳои фарҳангии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурий, аз қабили театроҳои ҳалқӣ ва қасбӣ, клубҳо, қасрҳо, коҳҳо ва хонаҳои фарҳанг, мактабҳои бачагонаи санъат, мусикӣ ва рассомӣ, ансамблҳои тарона ва рақс, шашмақомхонҳо, фолклорӣ-этнографӣ, рақсӣ, эстрадӣ, боғҳои фарҳангии фарогатӣ, сирқ, осорхонауви китобхонаҳо ва тақвияти заминаи моддиву техникии онҳо дар солҳои охир ба табъ расидаанд.

Ҳамин тавр, метавон ҳулоса намуд, ки ташкилоти ҷамъиятии ИАСТ дар омӯзиш ва тарғиби ҳамаҷонибаи дастовардҳои санъати театрӣ, мусикӣ, хореографӣ, сирқ, санъати тасвирий, эстрадаи миллӣ, фаъолияти клубу китобхонаҳо, боғҳои фарҳанггу фарогатӣ, осорхонаҳо, муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳангу санъат саҳми муносиб гузошта, тавассути нашрияи расмиаш – «Аноҳито» оид ба комёбихои назарраси соҳаи фарҳанг дар даврони истиқлол, баҳусус бунёди инфрасоҳтори нави фарҳангӣ дар қаламрави ҷумҳурий, таъмир ва азnavsозии як қатор иншоотҳои фарҳангӣ, иштироки фаъолонаи фароҳангииёни кишвар дар ҷорабиниҳои сатҳи ҷумҳуриявию байналмилалӣ, муаррифии симоҳои барҷастаи санъату фарҳангии миллӣ ва беҳтар шудани фазои фарҳангии мамлакат, маводи ҷолиб интишор кард.

Адабиёт

1. Ахбор дар бораи фаъолияти раёсати Иттифоқи арбобони санъати Тоҷикистон [Матн] // Аноҳито. – 2013. – №1-2 (5-6). – С.37.
2. Ахбори расмӣ [Матн] // Аноҳито. – 2014. – №1 (7). – С.38.
3. Бойгонии ҷории Ташкилоти ҷамъиятии «Иттифоқи арбобони санъати Тоҷикистон» (минбайд БҶ ТҶ ИАСТ). – 2018. – Дафтари 1. – С.3.
4. Исмоилов, Ҷ. Иттифоқи вазифаҳои қалон дорад [Матн] // Аноҳито. – 2013. – №1-2 (5-6). – С.7-8.
5. Исмоилов, Ҷ. Пешвои миллат эҳёгари фарҳангии миллӣ [Матн] // Аноҳито. – 2021. – №2 (9). – С.1-2.
6. Маъсалаҳои рушди театр дикқату эътибори ҷиддӣ меҳоҳад [Матн] // Аноҳито. – 2012. – №2-4. – С.9-12.
7. Назаров, В. Аз гузашта бояд ибрат гирем, то роҳи оянда равшан шавад [Матн] / мусоҳиба бо нависанда А. Абдуҷаббор // Аноҳито. – 2012. – №2-4. – С.13-18.
8. Солеҳ, Ш. Қумрӣ шишту шоҳин парид... [Матн]: драма // Аноҳито. – 2020. – №1. – С.31-35.; 2021. – №1 (8). – С.31-40.
9. Табарӣ, М. Образи Пешвои миллат дар драматургияи миллӣ [Матн] // Аноҳито. – 2023. – №3 (18). – С.2-6.
10. Табаров, Н. Коба ва Николай [Матн]: драмаи якпардагӣ // Аноҳито. – 2014. – №1 (7). – С.34-38.
11. Усмон, И., Қодирӣ, Як гул ҳам баҳор мешавад [Матн]: драма иборат аз 2-пардаву ҳафт намоиш // Аноҳито. – 2012. – №2-4. – С.52-61.
12. Ҳамдам, А. Занги бемаҳал: мазҳакаи маҳзун [Матн] // Аноҳито. – 2012. – №1 (1). – С. 54-59.
13. Шарифзода, Ф. Инъикоси корномаҳои Пешвои миллат дар осорхонаҳои Тоҷикистон [Матн] // Аноҳито. – 2023. – №1-2 (17). – С.2-4.

**Шарифзода Фирдавс,
Комилзода Шариф**

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТВОРЧЕСКИХ ОБЪЕДИНЕНИЙ В ОБЛАСТИ
КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ**
(на примере Общественной организации
«Союз деятелей искусств Таджикистана»)

В исследовании на примере деятельности Общественной организации «Союз деятелей искусств Таджикистана» изучена деятельность творческих союзов в сфере культуры и искусства республики. Отмечается, что данная организация посредством своей широкой деятельности и издания культурного и общественно-политического журнала «Анохито» представляет и пропагандирует достижения театрального искусства, музыки, хореографии, циркового, изобразительного искусства, национальной эстрады, деятельности клубов и библиотек, парков культуры и отдыха, музеев, образовательных учреждений сферы культуры и искусства. Помимо этого, с целью разъяснения культурной политики Правительства республики в сотрудничестве с отраслевыми министерствами и ведомствами, привлекая известных деятелей культуры и искусства проводит пропагандистскую деятельность, организует концерты, творческие вечера артистов, диалоги и интервью с молодыми талантами, посещение ветеранов труда.

Также отмечается, что Союз деятелей искусств Таджикистана посредством своего официального издания – «Анохито», опубликовал много интересного материала о значительных достижениях в области культуры в период независимости, особенно о создании новой культурной инфраструктуры на территории республики, ремонте и реконструкции ряда объектов культуры, активном участии деятелей культуры страны в республиканских и международных мероприятиях, представлении выдающихся личностей отечественного искусства и культуры и улучшение культурной атмосферы страны.

Ключевые слова: творческие объединения, Союз деятелей искусств Таджикистана, общественная организация, культурный и общественно-политический журнал «Анохито», культура, искусство, учреждения культуры, статья, презентация, независимость.

**Sharifzoda Firdavs,
Komilzoda Sharif**

**ACTIVITIES OF CREATIVE ASSOCIATIONS IN THE FIELD OF
CULTURE AND ART DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE**
(on the example of the public organization "Union of Artists of Tajikistan")

The article highlights, on the example of the activities of the public organization "Union of Artists of Tajikistan", the activities of creative unions in the field of culture and art of the country. It is noted that this organization, through its wide activities and the publication of the cultural and socio-political journal "Anohito", presents and promotes the achievements of theatrical art, music,

choreography, circus, fine arts, national stage, clubs and libraries, cultural and leisure parks, museums, educational institutions in the field of culture and art. In addition, in order to explain the cultural policy of the Government of the Republic of Tajikistan, in cooperation with sectoral ministries and departments, with the involvement of well-known cultural and art figures, conducts propaganda activities, organizes concerts, creative evenings of artists, dialogues and interviews with young talents, visits to labor veterans.

It is also noted that the Union of Artists of Tajikistan through its official publication - "Anohito" has published interesting material about significant achievements in the field of culture during the period of independence, especially about the creation of a new cultural infrastructure in the territory of the republic, the repair and reconstruction of a number of cultural objects, the active participation of cultural figures of the country in national and international events, the presentation of outstanding personalities of domestic art and culture and improving the cultural atmosphere of the country.

Keywords: creative associations, Union of Artists of Tajikistan, public organization, cultural and socio-political journal "Anohito", culture, art, cultural institutions, presentation, independence.

ТДУ: 9тоҷик+008+006.90+371.65+001+378.162.2+902/904

**Нурматзода Ҳасан,
Сайдов Қобилҷон**

ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА РУШДИ СОҲАИ ОСОРХОНАШИНОСӢ

Осорхонашиносӣ дар радифи дигар соҳаҳо дар асри XXI яке аз соҳаҳои муҳими ҳаёти ҷомеъа ба шумор меравад, ки таҳқиқи смтҳои гуногуни он муҳим ва саривақтӣ аст. Дар ин мақола рушиди осорхонашиносии Тоҷикистон дар даврони истиқлол, бо дарназардошти заминаҳои ҳуқуқӣ, қасбӣ ва техникий мавриди пажӯҳии қарор гирифтааст. Қайд мегардад, новобаста ба вазъи буҳронӣ, дар солҳои 90-уми асри XX дар Тоҷикистон, бо мақсади таҳқими худшиносии миллии мардум, осорхонаҳои гуногун таъсис дода шудаанд. Даҳсолаи аввали асри XXI марҳилаи ташаккули фаъолияти осорхонаҳо ба шумор меравад. Дар ин раванд Осорхонаи миллии Тоҷикистон ҳамчун маркази илмӣ-тадқиқотӣ ва муассиси пешбари таҷрибавии осорхонаҳои дигари кишивар мавқеи муҳим доштааст. Осорхонаҳо дар баробари фаъолияти муаррифӣ, самти корҳои илмӣ-тадқиқотии худро тақвият бахшида, дар даврони истиқлол ба дастовардҳои хуб ноил гардидаанд.

Дар мақола ба ин ҷиҳати масъалаи маҳсус таваҷҷӯҳ шуда, нақши осорхонаҳо, ҳусусан осорхонаи миллӣ, дар тарбияи мутахассисони соҳа арзёбӣ гардидааст. Таъқид мегардад, ки яке аз афзалиятҳои рушиди соҳа таваҷҷӯҳи бевоситаи Пешвои миллат муҳтарам Э. Раҳмон, ки бо ҳидоятҳои ў барои пешбуруди кори осорхонаҳо заминаҳои моддиву техники фароҳам оварда шуд.

Барои рушиди соҳа зарур аст, ки аз ин имкониятҳо самаранок истифода шавад, таваҷҷӯҳи мутахассисони соҳа ба корҳои илмию таҳқиқоти бештар гардад, шогирдонро бо назадошти омилҳои инноватсионӣ ба таълиму тарбия фаро гирифа, ба таҷрибаомӯзӣ равона намудани кормандони осорхона зиёд шавад.

Калидожсаҳо: таърих, осорхонашиносӣ, осорхонаҳо, истикъол, мутахассис, таҳқиқот, соҳа, тарбия, фаъолият, рушд, илм, рушд

Осорхонашиносӣ дар замони муосир ҳамчун як соҳаи мустақили илм эътироф гардида, солҳои охир доманааш густурдатар мегардад. Ин соҳа раванди таъсис ва ташаккули фаъолияти осорхонаҳо, сарчашмашиносӣ, таърихнигорӣ, ҳамчунин фаъолияти назариявӣ ва амалии осорхонаҳо, аз ҷумла методҳои таҳияи Консепсияи илмии осорхона ва экспозитсияи осорхонаҳо, нақшай намоишу чорабинҳои илмию оммавӣ, ҷанбаҳои хукуқӣ, маҷмуасозии илмии фонди осорхонаҳо, ҳучҷатгузорӣ ва ҳифзи коллексияҳои осорхонавӣ ва дигар паҳлӯҳои оммавию маърифатиро фаро мегирад. Дар воқеъ осорхонаҳо яке муассисаҳои фарҳангӣ ба ҳисоб рафта, дар баланд бардоштани маънавиёти ҷомеа ва ҳифзи арзишҳои таърихио фарҳангӣ мақоми хосса доранд.

Чуноне ки маълум аст, ҳанӯз аз солҳои 30-уми асри XX таъсис ва фаъолияти осорхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз шуд. Дар ибтидои фаъолият ҳадафи осорхонаҳо на инъикоси воқеии таъриху фарҳанг ва ғояҳои миллии ҳалқ, балки тарғибу ташвиқи соҳтори ҳизбӣ-сиёсии Иттиҳоди Шуравӣ буд. Дар тули фаъолият доир ба ашё ва коллексияи осорхонаҳо асарҳои илмӣ ва мақолаҳои гуногун дар рӯзномаву маҷаллаҳои дохилу ҳориҷи кишвар ба нашр расиданд. Бо вучуди ин, то Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон соҳаи осорхонашиносӣ дар ҳолати нисбатан шаҳшуда қарор дошт. Пас аз расидан ба Истиқлолияти давлатӣ дар баробари эҳё ва омӯзиши мероси таърихио фарҳангии ҳалқи тоҷик аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти осорхонаҳо ва рушди соҳаи осорхонашиносӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шуд. Пеш аз ҳама, бо мақсади танзими фаъолияти хукуқии осорхонаҳо дар кишвар якчанд санадҳои меъёрию хукуқӣ ба тасвир расид, ки Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳазинаи осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” [4], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фарҳанг” [3], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи берун баровардан ва ворид кардани сарватҳои таъихио фарҳангӣ” [1], Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи осорхонаҳо ва Фонди осорхонаҳо” аз ҷумлаи онҳо мебошанд.

Дар марҳилаи нав дар кишвар осорхонаҳои нав таъсис ёфта, ба фаъолият шурӯъ намуданд, ки дар рушди соҳаи осорхонашиносӣ замина гузоштанд. Новобаста аз он, ки дар солҳои аввали соҳибистикъолии кишвар вазъи ноҳуш ба иқтисодиёти кишвар зарари бузурги молиявӣ расонд, ба таъсиси осорхонаҳо ҳамчун муассисаҳои муҳимми баландбардорндаи ҳудшиносии миллии ҷомеа таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шуд. “Таъсиси осорхонаҳои таърихӣ-кишваршиносӣ дар ноҳияи Фарҳор ва шаҳри Қайроққум соли 1993, дар ноҳияи Рӯдакӣ, шаҳри Роғун соли 1995, дар ноҳияи Кӯбодиён соли 1996, дар ноҳияи Шаҳринав соли 1997, дар шаҳри Қурғонтеппа ва ноҳияи Файзобод соли 1999 ва даҳҳо осорхонаҳои шаҳсиву давлатии дигар дар ин марҳилаи душвор ташкил ва ба фаъолияти фарҳангӣ оғоз намуданд” [16, с.16].

Аз солҳои 2000-ум ин ҷониб ба таъсиси осорхонаҳо ва пешбурди фаъолияти онҳо ҳукумати кишвар таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуд ва ин давваро метавон марҳилаи рушди босуръати фаъолияти осорхонаҳои кишвар номид. Дар ин давра беш аз 50 адад осорхонаҳои шаҳсиву давлатӣ таъсис дода шудааст, ки Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон (соли 2001), Осорхонаи Муассисаи давлатии Мамнуъгоҳи таърихӣ-фарҳангии «Хулбук» (2002),

Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии ноҳияи Ховалинг (2004), Мұchtамаи осорхонаҳои шаҳри Кӯлоб (2005) ва Осорхонаи мероси хаттӣ ва адабии Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ (2006) дар шаҳри Кӯлоб, ифтитоҳи бинои нави Осорхонаи таърихии вилояти Суғд (2006), Муассисай давлатии Осорхона – Мамнӯъоҳи чумхуриявии Данғара (2007), ифтитоҳи бинои нави Муассисай давлатии “Мұchtамаи чумхуриявии таърихиву фарҳангии Панҷрӯд” (2008) ва ифтитоҳи бинои нави Осорхонаи таъриху кишваршиносии вилоятини Ҳатлон ба номи «Авасто»-и ш. Қурғонтеппа (2011), ифтитоҳи Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии “Қурушкада” дар ноҳияҳои Спитамен (2019) мухимтарин дастовардҳои фаъолияти осорхонавии тоҷик дар даврони истиқлолият мебошанд. Ҳамин тавр, осорхонаҳои гуногун дар ноҳияҳои Ишкошим, Мурғоб, Рӯдакӣ, шаҳри Ваҳдат таъсис ёфта, бунёди осорхонаҳо таҳти роҳбарӣ ва дастгириҳои Пешвои миллат мухтарам Э. Раҳмон ба ҳукми анъана даромад.

Ин ҷо ба таври алоҳида меҳоҳем, аз бунёди бинои нави замонавии Муассисай давлатии “Осорхонаи миллӣ”-и Дастгоҳи Ичроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдовар шавем.

Осорхонаи миллӣ соли 2013 бо иштироки Пешвои миллат мухтарам Э. Раҳмон ифтитоҳ гардидааст. Осорхонаи мазкур дар рушди соҳаи осорхонашиносии тоҷик ва пешрафти фаъолияти касбии осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муассир гузошт. Он натанҳо коҳи мухташам барои гирдоварӣ, нигоҳдошт ва муаррифии осори ниёкон аст, балки мухимтарин маркази илмӣ-таҳқиқотии осорхонашиносону муаррихон, фарҳангшиносон ва муҳаққиқони гуногунсоҳа ба шумор меравад.

Илова бар ин, таъсиси ин осорхона барои тарбияи мутахассисони соҳа фазои мусоид фароҳам овард. Соли 2016 сармутаҳасиси шуъбаи тармим ва таҳқими ашёи осорхонавии муассиса Фаридун Назаров ба мухлати як моҳ ба Эрмитажи давлатии шаҳри Санкт-Петербург фиристонида шуд. Ӯ дар онҷо аз нозуқӣ ва таҷрибаҳои пешқадами мутахассисони варзида қоидаҳои илмии тармим ва таҳқими ашёи фулузии осорхонавиро омӯхта, таҷрибаи гирифтаашро дар Осорхонаи миллӣ роҳандозӣ намуд.

Бояд ёдовар шуд, ки дар оғози фаъолият ба Осорхонаи миллӣ аксар кормандони забондон ва мутахассис ба кор ҷалб шудаанд. Дар муддати кӯтоҳ онҳо таҷрибаи касбии хешро мукаммал намудаанд. Соли 2020 бо дастгирии роҳбарияти осорхона (Шарифзода А.) беш аз 50 нафар кормандон ба тамоми осорхонаҳои кишвар сафари хизматӣ намуда, ба кормандони осорхонаҳо нозукиҳои касбии фаъолияти осорхонавӣ аз ҷумла, тарзи дурустӣ бақайдигирӣ ва ҳуҷатгузории ашёи осорхонавӣ, усули омода намудани зернавишт ва матни тавзехотии экспозитсия, услуби созмон додани экспозитсия ва роҳи дуруст гузаронидани сайри осорхонавӣ ва амсоли инро нишон доданд. Ин ташабbus дар таҳқими фаъолияти касбии кормандони осорхонаҳои кишвар такони ҷиддӣ бахшид.

Чуноне ки қайд намудем, даврони истиқлолият барои омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти осорхонавии кишвар фазои мусоид фароҳам овард ва доир ба фаъолияти осорхонаҳо таҳқиқҳои ҷудогонай илмӣ анҷом дода шудаанд. Соли 2011 муаррих Г. Нуров дар мавзуи “Ташкилёбӣ ва рушди фаъолияти осорхонаҳо дар Тоҷикистон аз солҳои сиоми асри 20 ва ибтидои асри 21” [8], ва соли 2014 Шарифзода Ф. доир ба “Фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлолият” [17] рисолаи

номзадии дифоъ карданд. Дар ин таҳқиқотҳо таърих ва паҳлухои гуногуни фаъолияти осорхонаҳои кишвар мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳамчунин Шарифзода Ф. якчанд китобу монографияҳо нашр намудааст, ки барои кормандони осорхонаҳои кишвар ва донишҷӯёни ихтисоси осорхонашиносии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода дастури муфиди илмӣ-таълими башуда мешавад.

Яке аз муҳаққиқоне, ки солҳои зиёд ба омӯзиши кори осорхонавӣ машғул аст, муарриҳ ва катибашиноси машҳур Шарифзода А. аст. Соли 2012 дастури илмии ўбо унвони “Экспозитсия ва эккурсияи осорхонавӣ” [15] нашр гардид, ки барои донишҷӯёни ихтисоси осорхонашиносӣ ҳамчун дастури таълими истифода мешавад.

Сарчашмашиносӣ ва таърихнигории осорхона яке аз самтҳои муҳимми соҳаи осорхонашиносӣ буда, дар ин ҷо низ дастовардҳои илмӣ ба назар мерасад. Аз ҷумла, соли 2020 ду таҳқиқи илмӣ анҷом пазируфтааст, ки дифои рисолаҳои номзадии А. Шарифзода дар мавзуи “Ганчинаи Кӯлоб ҳамчун сарчашмаи таъриҳӣ” (дар асоси сиккаҳои сомонии Осорхонаи миллии Тоҷикистон) [14] ва осорхонашинос X. Нурматзода дар мавзуи “Созҳои мусиқии коллексияҳои осорхонаҳои Ҷумхурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашма дар омӯзиши таърихи фарҳанги ҳалқи тоҷик” [7] мебошад.

Дар ин давра, ҳамчунин масъалаи истилоҳшиносии осорхонаҳо аз мадди назари мутахассисон ва кормандони осорхонаҳо дур намондааст. Соли 2010 аз ҷониби корманди илмии Осорхонаи ҷумҳуриявии таъриҳӣ-кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакии шаҳри Панҷакент С. Юнусӣ “Фарҳанги истилоҳоти осорхонашиносӣ” [18] таҳия гардид, ки дар он 1000 истилоҳи осорхонавӣ аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ баргардон шуда, шарҳи муҳтасар ёфтаанд.

Омӯзиши илмии истилоҳоти осорхонашиносӣ аз ҷониби корманди Осорхонаи миллии Тоҷикистон А. Зарифӣ сурат гирифта, соли 2022 дар шакли рисолаи номзадӣ дар мавзуи “Пажуҳиши вожагонӣ-маънӣ ва соҳтории истилоҳоти осорхонашиносӣ дар забони тоҷикӣ” ҷамъбаст гардид, ки он низ дар рушди соҳа хизмат ҳоҳад намуд.

Қабили зикр аст, ки дар даврони истиқлол ба масъалаи тарбияи кадрҳои соҳаи осорхонашиносӣ низ таваҷҷӯҳ зоҳир карда шуд. Тибқи банди 2-и Қарори Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон “Дар барои тағирии номи Осорхонаи муттаҳидаи ҷумҳуриявии таъриҳу-кишваршиносӣ ва санъати тасвирии ба номи Камолиддин Беҳзод” аз 27 ноябри соли 1999, №473 Вазорати фарҳанги Ҷумхурии Тоҷикистон муваззаф шуд, ки таълим ва бозомӯзии мутахассисонро оид ба осорхонашиносӣ дар Доғонишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода таъмин намояд. Барои татбиқи қарори мазкур аз соли таҳсили 2001 дар факултети фарҳангшиносии доғонишкадаи болозикр шӯббаи осорхонашиносӣ ифтитоҳ ёфт, ки аз фанҳои таҳассуси “Осорхонашиносӣ”, “Бостоншиносӣ”, “Кори илмӣ-таҳқиқотии осорхона”, “Шарҳи илмии нигора”, “Кори осорхона ва ҳифзи ёдгориҳои таъриҳӣ”, “Осорхонаҳои соҳавӣ”, “Истилоҳоти осорхонашиносӣ” ва гайра ба доғонишён омӯзонида мешавад [ниг. 11].

Роҷеъ ба зарурати амалий намудани ин масъала Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалий Раҳмон дар маросими ифтитоҳи бинои Осорхонаи миллии Тоҷикистон чунин таъқид намудаанд. “Бунёд кардан ва ба истифода супоридани осорхонаҳо, аз ҷумла коҳи муҳташами таърихи кухани ҳалқи

точик омода кардани мутахассисони баландихтисоси соҳаро тақозо менамояд. Акнун кори муҳим дар пеш аст, яъне омӯзиш, нигоҳдорӣ ва муаррифии ёдгориҳои пурарзиши таъриҳӣ вазифаи мутахассисони варзидаи таъриҳшинос, бостоншинос ва забондон мебошад. Ҳарчанд, ки дар Донишкадаи давлатии санъати ба номи М. Турсунзода шуъбаи осорхонашиносӣ ва ҳифзи ёдгориҳои таҳриҳӣ бо тарбияи кадрҳо барои осорхонаҳо машғул аст, вале он талаботро қонеъ карда наметавонад. Аз ин рӯ зарурат ба миён омадааст, ки теъоди қабули донишҷӯёро ба ин шуъба зиёд карда, барои онҳо шароити мусоиди таълими фароҳам оварда шавад” [9].

Маҳз ҳамин таваҷҷӯҳи Пешвои миллат муҳтарам Э. Раҳмон доир ба омода намудани мутахассисони соҳаи осорхона боис гардида, ки солҳои охир теъоди донишҷӯёни ихтисоси осорхонашиносӣ зиёд гардида, соли 2017 шуъбаи осорхонашиносии Кафедраи фарҳангшиносӣ ва педагогика ба кафедраи Фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносӣ табдил дода шуд.

Илова бар ин, бо мақсади ҳарчи бештар таъмин намудани осорхонаҳо бо мутахассисони соҳаи осорхонашиносӣ соли 2018 дар назди кафедраи мазкур шуъбаи гоибонаи ихтисоси осорхонашиносӣ таъсис дода шуд, ки кормандони осорхонаҳо метавонанд тавассути чунин шакли таҳсил малакаи қасбии худро сайқал диханд.

Ҳамин тавр, аз омӯзиши мавзуи мазкур бармеояд, ки соҳаи осорхонашиносӣ дар даврони истиклолият бешубҳа таҳти ғамхорӣ ва пуштибонии Пешвои миллат муҳтарам Э. Раҳмон қарор гирифта, ба дастовардҳои назаррас ноил гардида, рушд намуда истодааст. Бо вучуди дастовардҳо баҳри пешрафти соҳа тавсияҳои зерин зарур меҳисобем:

Новобаста аз он ки доир ба фаъолияти осорхонаҳои кишвар таҳқиқотҳои илмӣ анҷом дода шудаанд, вале фаъолияти фондию, ҳуҷҷатгузорӣ, сарчашмашиносию таъриҳнигорӣ, экспозитсионию экспурсионӣ, оммавиу маърифатӣ ва ғ. мавриди омӯзиши ҳамаҷониба қарор нағирифтаанд, ки бояд аз ҷониби кормандони осорхонаҳо пажуҳиш ёбанд.

Ҷалби ҳарчи бештари довталабон ба риштаи осорхонашиносии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода ва тарбия намудани онҳо ҷиҳати таъмини осорхонаҳо бо мутахассисони ҳирфавӣ ба манфиати соҳа хоҳад буд.

Бо мақсади баҳра бардоштан аз омилҳои замонавӣ, ба осорхонаҳои ҳориҷи кишвар батаҷрибаомӯзӣ равона кардани кормандони осорхонаҳои кишвар муҳим аст, зеро таҷрибаи дигарон дар рушди осорхонаҳои мо аз аҳамият холӣ наҳоҳад буд.

Адабиёт

1. Дар бораи берун баровардан ва дохил кардани сарватҳои сарватҳои фарҳангӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 6 августи соли 2001, №42 // Садои мардум. – 2001. – 16 август.
2. Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон”// Садои мардум. – 2004. – 4 март.
3. Дар бораи фарҳанг: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 13 декабря соли 1997, №519 // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23-24. – С. 120-134.
4. Дар бораи ҳазинаи осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 3 сентябри соли 1996, №399 // Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истичлол: Феҳристи адабиёт/ Мураттиб ва муаллифи мақола Шарифзода Ф; Муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе. – 2013. – С.7.

5. Иброҳимзода, З. Осорхона: сухане чанд аз дастовардҳои даврони нави Осорхонаи миллии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – 2016. – 31 август.
6. Из истории музееведения: 17 апреля соли 2021 [Манбай электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: museum.ru.
7. Нурматзода, Ҳ. Созҳои мусиқии осорхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашма дар омӯзиши таърихи фарҳанги ҳалқи тоҷик: Дисс.. номзади илми таъриҳ. / Ҳ. Нурматзода. – Душанбе, 2020. – 214 с. (бо замимаҳо).
8. Нуров, Г. З. Формирование и развитие музеиного дела в Таджикистане (30-е годы XX-начало XXI вв.): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Г. Нуров Зиёевич. – Душанбе, 2011. – 27 с.
9. Раҳмон, Э. Зиёён – нерӯи раҳнамо ва ҳидоятгари ҷомеа: Суҳанронӣ дар маросими таҷлили ҷоруми ҷаҳонии Наврӯз ва ифтитоҳи Осорхонаи миллии Тоҷикистон, 20 марта соли 2013 [Манбай электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.prezident.tj
10. Сайфиддинов, Б. Тарбияи мутахассисон барои осорхонаҳо // Тоҷикистон. – 2014. – № 1-2. – С. 12-13.
11. Фарҳанг ва Истиқлол / Тахияи Фароғат Азизӣ; муҳаррир Гулназар. – Душанбе: Адиб, 2011. – С. 108.
12. Ҳамидов, Дж. Из истории музеиного дела в Таджикистане (1917-1941 гг.) / Дж. Ҳамидов. –Худжанд: Худжанд, 2014. – 104 с.
13. Шарипов, А. Осорхонаҳо ва осорхонашиносии Тоҷикистон: Ташкилёбии Осорхонаҳои Тоҷикистон // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2002. – 8 феврал.
14. Шарифзода, А. Ганцинаи Кӯлоб ҳамчун сарчашмаи таъриҳӣ: Дисс.. ном...илм..таъ.. / А. Шарифзода. – Душанбе, 2019. – 214 с.
15. Шарифзода, А. Экспозитсия ва экскурсия осорхона. (Дастур оид ба тасвири нигоҳроҳои осорхонавӣ). – Душанбе: Адиб, 2012. – 136 с.
16. Шарифзода, Ф. Фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии осорхонаҳои Тоҷикистон (барномаи намунавии таълимии фанни маҳсус барои донишҷӯёни макотиби олий) / Ф. Шарифзода. – Душанбе, 2014. – 16 с.
17. Шарифзода, Ф. Социально-культурная деятельность музеев Таджикистана в период независимости (1991-2011 гг.): Автореф. дисс... канд. истор. наук / Ф. Шарифзода. – Душанбе, 2014. – 27 с.
18. Юнусӣ, С. Фарҳанги истилоҳоти осорхонашиносӣ (руси-тоҷикӣ). – Душанбе: Арҷанг, 2010. – 48 с.

**Нурматзода Ҳасан,
Сайдов Қобилҷон**

ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ И РАЗВИТИЕ МУЗЕЕВЕДЕНИЯ

В XXI веке музееведение, наряду с другими областями, является одной из важнейших сфер жизни общества, и исследования различных направлений этой области важны и своевременны. В статье рассматривается развитие таджикского музееведения в период независимости, а в начале приводится краткая информация об истории развития отрасли и правовых основах музеев. Отмечается, что, наряду с гражданской войной в Таджикистане, в 90-е годы XX века были созданы различные музеи для укрепления национального

самосознания народа, а 2000-е годы считаются этапом становления музейной деятельности.

Также в статье автор оценивает положение Национального музея Таджикистана как научно-исследовательского центра и ведущего экспериментального учреждения для других музеев страны.

В статье исследуется направление научно-исследовательской работы в области таджикского музееведения, и отмечается, что музеи в этом направлении за период независимости добились хороших достижений.

Автор одним из приоритетов развития этой отрасли считает подготовку специалистов в области музееведения и правдиво высказывается о непосредственном внимании Лидера нации Эмомали Рахмона к этому направлению.

В заключение статьи автор, исходя из собственного исследования, отмечает, что приоритетным направлением является привлечение большого количества специалистов этой отрасли к научной работе, а также предлагает включить в обучение и подготовку еще большее количество претендентов и направлять сотрудников музея на стажировку.

Ключевые слова: история, музееведение, музеи, независимость, специалист, исследование, изучение, сфера, образование, деятельность, развитие, наука, развитие.

**Nurmatzoda Hasan,
Saidov Qobiljon**

THE STATE INDEPENDENCE AND DEVELOPMENT OF MUSEUM STUDIES IN TAJIKISTAN

In the 21st century, museology along with other educational fields is one of the most important areas of society and researching different areas of this field is important. This article highlights the development of Tajik museology during the period of independence. At the beginning of the article authors give brief information about history of the development this field and the legal basis of museums. It is noted that, along with the civil war in Tajikistan, in the 90s of the 20th century, various museums were established to strengthen the national self-awareness of the people and the 2000s are considered the stage of the formation of museum activities.

As well as in the article, the authors evaluate the position of the National Museum of Tajikistan as a scientific-research center and the leading experimental founder of other museums of the country. The direction of scientific-research work in the field of Tajik museology is studied in the authors' article and it is noted that museums have achieved good achievements in this direction during the period of independence.

The authors consider teach of specialists in the field of museums to be one of the priorities of the development of this field and the direct attention of the Leader of the Nation Mr. E. Rahmon has truthfully expressed in this direction. In the conclusion of the article, the authors concluded from his research and noted that in order to engage more specialists include in education and training an even greater number of applicants to the field of museology, to direct museum workers and to internships.

Keywords: history, museology, museums, independence, specialist, research, industry, education, culture, development.

УДК: 9таджик+008+316+37тадж.+02+025+079.5+004+312(575.3)

**Титова Оксана,
Раджабова Азизой**

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ СОСТОЯНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ ГОРОДА ХУДЖАНДА И БОБОДЖОН ГАФУРОВСКОГО РАЙОНА

В статье на основе проведенных социологических исследований анализируется состояние использования информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе в высших и средне-специальных учебных заведениях города Худжанда и Бободжон Гафуровского района Согдийской области. Исследования проводили на факультете искусств Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова, Колледжа искусств имени Содирхона Хафиза города Худжанда и Школы искусств Бободжон Гафуровского района. Исследование показало, что отношение преподавателей к использованию сети Интернет позитивное. Респонденты полагают, что за счёт увеличения информационно-коммуникативных потоков в конечном итоге улучшится сам процесс образования и повышается эффективность учебной деятельности. В ходе анализа социологических опросов выяснилось, что преподаватели положительно оценивают необходимость освоения ИКТ в процессе педагогической работы и самообразования, так как они открывают большие возможности, ускоряют процесс поиска необходимого материала и облегчают труд преподавателей.

По мнению исследователей, проведение таких исследований даёт возможность прослеживать внедрение новых форм и методов преподавания учебных предметов посредством использования современных информационно-коммуникационных технологий, что в результате обеспечивает доступ к необходимой информации и создаёт благоприятные условия для освоения различных дисциплин.

Ключевые слова: анкета, социологический опрос, информационно-коммуникационные технологии, исследования, анализ, педагогическая деятельность, Интернет, самообразование.

На протяжении нескольких лет в рамках реализации нормативно-правовых актов в сфере библиотечного дела Научно-исследовательский институт культуры и информации Министерства культуры Республики Таджикистан (далее НИИКИ) реализовывал различные научные проекты, принятые за годы государственной независимости Республики Таджикистан.

В настоящее время научные сотрудники НИИКИ ведут свою деятельность по реализации проекта «Исследование особенностей развития национальной культуры в период независимости» (2021 – 2025 годы).

В целях реализации данной темы научные сотрудники НИИКИ провели социологический опрос для определения уровня использования

информационно-коммуникационных технологий в педагогической деятельности среди педагогов образовательных учреждений сферы культуры города Худжанда и Бободжон Гафуровского района. В социологическом опросе приняли активное участие педагоги факультета искусств Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова, Колледжа искусств имени Содирхона Хафиза города Худжанда и Школы искусств Бободжон Гафуровского района. На встречах с преподавателями научные сотрудники НИИКИ представили анкету, в которой к каждому вопросу прилагались варианты ответов. Педагогам необходимо было отметить тот вариант, который совпадал с личным мнением, а также можно было отразить собственное мнение. Настоящая анкета имела своей целью анализ проблемы реагирования преподавателей на появление и использование новых информационно-коммуникационных технологий (далее ИКТ) в образовательном процессе. Актуальность исследуемой темы связана с тем, что данные технологии существенно модернизировали современный учебный процесс во всех его аспектах: изменились особенности преподавания, специфические особенности проведения аттестации студентов, изменился характер профессиональных взаимоотношений между преподавателями и студентами.

В связи с этим целесообразно проанализировать практическую деятельность преподавателей по регулированию процесса использования ИКТ в своей профессиональной деятельности, учитывая опыт преподавания профильных предметов, и учебной деятельности студентов, которая в сложившихся условиях носит творческий и индивидуальный характер.

Методом проведения исследования был избран экспертный опрос преподавателей, который проводился с помощью анкеты, состоящей из 10 вопросов. Например: «Как часто Вы пользуетесь Интернетом на сегодняшний день?»; «На каком уровне вы используете ИКТ в своей профессиональной деятельности?»; «С какой целью вы используете ИКТ в своей профессиональной деятельности?»; «По Вашему мнению, использование ИКТ значительно облегчает подготовку к урокам и позволяет Вам разнообразить уроки?»; «Какие инструменты ИКТ вы используете?»; «Также существуют мнения, что использование готовых информационных ресурсов, опубликованных в сети Интернет, часто приводит к негативным последствиям и препятствует повышению эффективности образования. Можете ли вы согласиться с этим мнением?»; «С какими проблемами вы сталкиваетесь при использовании ИКТ?»; «Как вы оцениваете эффективность использования ИКТ в своей педагогической деятельности?» и др.

Анализ полученных данных социологического опроса преподавателей факультета искусств Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова показал, что 91% пользуются Интернетом каждый день, 4,5% – 1-2 раза в неделю, 4,5% – 1-2 раза в месяц. В профессиональной деятельности 54,5% опрошенных преподавателей пользуются Интернетом каждый день, 27,3% – 1-2 раза в неделю и 18% – 1-2 раза в месяц. С помощью опросных методов выяснилось, каким образом преподаватели используют новые ИКТ в своей профессиональной деятельности. Было отмечено, что 59,1% опрошенных преподавателей используют ИКТ для использования возможностей Интернета при поиске информации и самообразования, 54,5% – для печати вспомогательных материалов и учебных пособий, 41% – для исследования и подбора

дополнительной информации для подготовки к урокам, 36,4% – для использования музыкальных энциклопедий и программ музыкального образования, 31,8% – для компьютерной презентации отчетов, 27,3% – для создания музыкальной фонотеки, 18,2% – для разработки и проведения уроков с использованием ИКТ, 18,2% – для разработки и презентации мультимедийных инструкций к урокам, 9,1% – для сбора данных через компьютерные лаборатории, 18,2% отметили наличие собственного сайта или страницы в социальной сети, 9,1% – для использования «цифровых образовательных ресурсов» в педагогической деятельности, 9,1% – в целях создания базы данных студентов и их родителей.

В учебном процессе педагоги ХГУ имени академика Бободжона Гафурова при проведении уроков и лекций используют такие ИКТ, как 59,1% – текстовый редактор, 50% – программы для подготовки презентаций, 50% – цифровые энциклопедии и словари, 31,8% – электронную почту, 27,3% – электронные таблицы, 27,3% – программы для работы над видео, звуком и графикой, 22,7% – мультимедийные диски, 18,2% – электронные базы данных, 9,1% – Интернет-форум, 9,1% – развивающие игры, 4,5% – компьютерное моделирование, 4,5% – интерактивные доски, 4,5% – компьютерные программы для нотной записи и записи голоса.

Разделились мнения педагогов по вопросу использования студентами готовых информационных ресурсов, опубликованных в сети Интернет, что часто приводит к плагиату и препятствует повышению эффективности образования. С этим мнением не согласились 41% преподавателей, согласились 22,7% преподавателей и затруднились ответить 36,4% педагогов.

Нет проблем при использовании ИКТ у 50% преподавателей, 36,4% отметили нехватку технического оснащения в образовательном учреждении и 9,1% подчеркнули, что не обладают достаточным количеством знаний и навыков для использования ИКТ. В заключение 95,5% указали, что хотели бы получить дополнительные знания для повышения своей компетентности в использовании ИКТ.

Приведём примеры нескольких комментариев на вопрос «Как вы оцениваете эффективность использования ИКТ в своей педагогической деятельности?»: «Посредством использования ИКТ педагогу легко предоставить студентам записи песен в исполнении мастеров»; «Эффективность использования ИКТ для обучения студентов в настоящее время очень важна. Потому что многие из редких художественных материалов размещены в Интернете»; «Скорость Интернет-сети стала выше, и стало проще передавать оценки в университетскую систему Интернет-сети»; «В процессе проведения уроков таджикского языка и литературы Интернет помогает найти объяснение и значение слов, трудных для восприятия, а также можно легко скачать художественные произведения, стихи классических и современных поэтов и писателей, аудио- и видеозаписи чтения газелей, рубаи» и др. В данных случаях преподаватели стараются в процессе своей педагогической деятельности обеспечить студентов оцифрованными учебными материалами, чтобы стимулировать выполнение учебных заданий.

Анализ полученных данных социологического опроса преподавателей Колледжа искусств имени Содирхона Хафиза показал, что 100% пользуются Интернетом каждый день. Выяснилось, что кабинет информационных технологий колледжа подключен к Интернету, и преподаватели ежедневно

используют электронные базы данных в процессе профессиональной педагогической деятельности. С помощью опросных методов выяснилось, каким образом преподаватели используют новые ИКТ в своей профессиональной деятельности. Было отмечено, что 100% опрошенных преподавателей используют ИКТ для использования возможностей Интернета при поиске информации и самообразования, 83,3% – для печати вспомогательных материалов и учебных пособий, 83,3% – для исследования и подбора дополнительной информации для подготовки к урокам, 50% – для разработки и проведения уроков с использованием ИКТ, 50% – для разработки и презентации мультимедийных инструкций к урокам, 50% – в целях повышения качества образования, 16,7% отметили наличие собственного сайта или страницы в социальной сети, 16,7% – для поиска электронных книг.

В учебном процессе педагоги при проведении уроков и лекций активно используют ИКТ, из них 66,7% используют в педагогической деятельности электронные таблицы, 66,7% – электронную базу данных, 50% – текстовый редактор, 50% – интерактивные доски, 50% отметили использование проекторов, 50% – мультимедийные диски, 16,7% – программы для работы над видео, звуком и графикой, 16,7% – цифровые инструменты.

Разделились мнения педагогов по вопросу использования студентами готовых информационных ресурсов, опубликованных в сети Интернет, что часто приводит к плагиату и препятствует повышению эффективности образования. С этим мнением не согласились 16,7% преподавателей и согласились 66,7% педагогов.

Нет проблем при использовании ИКТ у 83,3% преподавателей, 16,7% отметили нехватку технического оснащения в образовательном учреждении. В заключение 83,3% указали, что хотели бы получить дополнительные знания для повышения своей компетентности в использовании ИКТ.

На вопрос «Как вы оцениваете эффективность использования ИКТ в своей педагогической деятельности?» были получены следующие комментарии: «Библиотекари Колледжа искусств используют ИКТ для поиска информации о различных книгах и книжных новинках»; «Педагоги используют ИКТ в учебном процессе»; «Донесение неисчислимой информации, предоставление студентам новых видов и методов обучения, использование современных продуктов для практической работы»; «Изучение произведений известных мастеров искусств, расширение кругозора, знакомство с композициями произведений в исполнении зарубежных художников, изучение уникальных произведений древности и современности» и др.

Анализ полученных данных социологического опроса преподавателей Школы искусств Бободжон Гафуровского района показал, что 50% пользуются Интернетом каждый день, 50% – 1-2 раза в месяц. В профессиональной деятельности 50% опрошенных преподавателей пользуются Интернетом каждый день, 50% – 1-2 раза в неделю. С помощью опросных методов выяснилось, каким образом преподаватели используют новые ИКТ в своей профессиональной деятельности. Было отмечено, что 100% опрошенных преподавателей используют ИКТ для использования возможностей Интернета при поиске информации и самообразования, 50% – для печати вспомогательных материалов и учебных пособий, 100% – для

исследования и подбора дополнительной информации для подготовки к урокам, 100% – для использования музыкальных энциклопедий и программ музыкального образования, 50% – для создания музыкальной фонотеки.

В учебном процессе педагоги при проведении уроков и лекций используют ИКТ, из них 100% пользуются текстовым редактором, 100% используют программы для подготовки презентаций, 50% пользуются электронной почтой, 50% – электронными таблицами, 50% – цифровыми инструментами.

Разделились мнения педагогов по вопросу использования учащимися готовых информационных ресурсов, опубликованных в сети Интернет. С этим мнением не согласились 50% преподавателей и 50% педагогов затруднились ответить на данный вопрос анкеты.

На основании данных социологического опроса можно сделать общий вывод о том, что отношение преподавателей к использованию сети Интернет является позитивным. Они полагают, что за счёт увеличения информационно-коммуникативных потоков в конечном итоге улучшится сам процесс образования, делая более эффективной учебную деятельность. Исследование показало также, что преподаватели положительно оценивают необходимость освоения ИКТ в процессе работы, так как они открывают большие возможности и существенно облегчают труд преподавателей.

**Титова Оксана,
Раҷабова Азизой**

ЧАНБАХОИ АСОСИИ ОМӮЗИШИ ВАЗӢИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИТТИЛООТӢ-КОММУНИКАТСИОНӢ ДАР ФАҶОЛИЯТИ МУАССИСАҲОИ ТАҶЛИМИИ СОҲАИ ФАРҲАНГИ ШАҲРИ ХУҶАНД ВА НОҲИЯИ БОБОЧОН ГАФУРОВ

Дар маҷола дар заминai таҳқиқоти сотсиологии баргузориуда, вазъи истифодаи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ (минбаъд ТИК) дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи қасбии соҳаи фарҳанги шаҳри Хуҷанд ва ноҳияи Бобоҷон Гафуров таҳлил шудааст. Таҳқиқ дар байни омӯзгорони факултети санъати Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Гафуров, Коллечи санъати шаҳри Хуҷанд ба номи Содирхон Ҳофиз, Мактаби санъати ноҳияи Бобоҷон Гафуров гузаронида шудааст. Таҳқиқ ниишон дод, ки муносабати омӯзгорон ҷиҳати истифодаи шабакаи Интернет мусбат аст. Посуҳдиҳандагон ба он назаранд, ки дар натиҷаи афзудани маълумоти иттилоотӣ-иртиботӣ ҷараёни таълим беҳтар шуда, самаранокии фаъолияти таълимӣ баланд мешавад. Дар ҷараёни таҳлили турсииҳои сотсиологӣ маълум гардид, ки омӯзгорон зарурияти омӯзиши ТИК-ро дар раванди фаъолияти педагогӣ ва худомӯзӣ нек арзёбӣ намуда, қайд менамоянд, ки технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ барои пажуҳии сариваҳтии маводи зарурӣ ва осон намудани заҳмати омӯзгорон имконияти бештарро фароҳам меорад.

Ба андешаи муҳакқиқон ташкил ва баргузории чунин таҳқиқот имкон медиҳад, ки ҷараёни татбиқи шакл ва услубҳои нави тадриси фанҳои таълимӣ бо истифода аз технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ хубтару беҳтар роҳандозӣ карда шавад, ки дар маҷмуъ дастрасиро ба иттилооти зарурӣ

таъмин намуда, барои омӯзиши фанҳои гуногуни таълими шароити мусоид муҳайё месозад.

Калидвоҷаҳо: пурсиинома, пурсиии сотсиологӣ, технологияи имтилоотӣ-коммуникационӣ, таҳқиқот, таҳлил, фаъолияти педагогӣ, Интернет, худомӯзӣ.

**Titova Oksana,
Rajabova Azizoy**

SOME ISSUES OF STUDYING THE STATE OF USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE FIELD OF CULTURE OF THE CITY OF KHUJAND AND BOBOJON GHAFUROV DISTRICT

Based on sociological research, the authors analyze the state of the use of information and communication technologies (ICT) in the educational process in higher and secondary specialized educational institutions of the city of Khujand and Bobojon Ghafurov's district of the Sughd region. The field research was carried out at the Faculty of Arts of Khujand State University named after academician Bobojon Ghafurov, the College of Arts named after Sodirkhon Hafiz in Khujand and the Art school of Bobojon Ghafurov's district. The study showed that the attitude of teachers to the use of the Internet is positive. Respondents believe that due to the increase in information and communication flows, the education process itself will ultimately improve and the effectiveness of educational activities will increase. In the course of the analysis of sociological surveys, it turned out that teachers positively assess the need to master ICT in the process of pedagogical work and self-education, as they open up great opportunities and speed up the process of finding the necessary material and facilitate the work of teachers.

According to the researchers, such studies make it possible to trace the introduction of new forms and methods of teaching academic subjects through the use of modern information and communication technologies, which as a result provides access to the necessary information and creates favorable conditions for the development of various disciplines.

Keywords: questionnaire, sociological survey, information and communication technologies, Khujand city, Bobojon Ghafurov's district, pedagogical activity, Internet, self-education.

**ББК: 9тадж+008+37тадж+793.3+394+396(575.3)
Казакова Ханзарифа**

ТАНЦЕВАЛЬНОЕ ИСКУССТВО ТАДЖИКОВ В ПЕРИОД КУЛЬТУРНОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1924 - 1934)

Цель данной статьи заключена в самом ее заглавии. Задача же состоит в освещении исторической обстановки, которая сложилась в 30-х годах. А обстановка была далеко не стабильной. В 1924 году Таджикистан добился автономии, находясь в составе Узбекской ССР. А «16 октября 1929 года, с трибуны, установленной на площади перед Домом дехканина в г. Душанбе, прозвучали слова Декларации об образовании Таджикской Советской Социалистической Республики».

Появилась возможность утверждать свою самобытность, которая проявлялась в разных формах и направлениях. В статье приводится фактографический материал, где, начиная с 1924 года, имеет место образование различных учреждений культуры, а также освещаются причины отставания культурного строительства в республике. На фоне проводимых мероприятий по ликвидации неграмотности и подготовки кадров интеллигенции шла упорная борьба с контрреволюционным басмачеством. К басмачам примыкали пантюркисты разных мастей, которые были против новых порядков. Еще сильны были религиозные установки, когда женщинам запрещалось работать и появляться в общественных местах без паранджи.

Далее речь пойдет о профессиональных танцовицах-певицах, музыкантишах, которых называют - созанда и родиной этого искусства является Бухара. Исполнительской практике созанда посвятил свое исследование доктор искусствоведения Н. Х. Нурджанов. Популярен был жанр «Мавриги», исполнителей которого приглашали на семейные праздники, как и созанда. Наряду с профессиональной практикой созанда и в других областях и районах республики существовало много танцев и песен разных жанров бытового самодеятельного творчества.

Ключевые слова: культурная революция, красные чайханы, басмачи, учреждения культуры, балет, созанда, мавриги, тема, балетмейстер, танец, танцовицы, танцоры, ритм, музыка, дойра.

После Великой Октябрьской Социалистической революции перед таджикским народом открылись широкие возможности для развития национальной государственности, экономики, культуры, искусства, самодеятельного художественного творчества, когда в «ходе культурных преобразований главное внимание было обращено на решение трех узловых взаимосвязанных звеньев – всеобщее школьное образование, ликвидация неграмотности и подготовка кадров национальной интеллигенции» [4, с. 8]. К интеллигенции всегда относились деятели литературы, науки, искусства, культуры, врачи, учителя, служащие, а также духовные лица и офицерское сословие. Становление и развитие советских школ в Таджикистане проходило в самых трудных условиях: хозяйственная разруха, голод, разгул контрреволюционного басмачества, отсутствие школьных помещений, инвентаря, тетрадей и учебников на родном языке, педагогических кадров и

т. д. «Когда в 1919 году в кишлаке Равот Канибадамской волости по инициативе учителя-коммуниста Хамракула Кузиева была открыта советская школа, басмачи уничтожили ее, сожгли книги, подвергли учителя Кузиева жестоким пыткам и убили его вместе с женой и новорожденным ребенком. От рук басмачей погибли первые учителя Канибадама Ибрагим Ниязи и Гафурджан Бахиров» [4, с. 17; 77].

«Для обеспечения более эффективной борьбы с контрреволюцией и укрепления Советской власти в Восточной Бухаре в январе 1922 г. была создана Чрезвычайная диктаторская комиссия Бухарского ЦИК, наделенная очень широкими полномочиями. Еще в мае 1924 г. комиссия свою задачу, в сущности, выполнила, и правительство БНСР распустило Чрезвычайную диктаторскую комиссию и передало ее полномочия Революционному Военному Совету... Таким образом, к 1924 г. в БНСР произошли большие социально-экономические и политические изменения. Чрезвычайное положение в республике было ликвидировано. Улучшились национальные взаимоотношения, были разгромлены главные басмаческие силы, были достигнуты успехи в восстановлении и развитии экономики и культуры, подготовке национальных кадров, укреплении партийных организаций и органов Советской власти, росте классового самосознания и политической активности масс. Это создало условия для преобразования БНСР в республику социалистическую, что и было сделано 19 сентября 1924 года. На 5-м Всеобухарском курултае Советов БНСР была преобразована в Бухарскую Советскую социалистическую республику... Решения партийных и советских органов среднеазиатских республик были одобрены ЦК РКП (б) в постановлении от 12 июня 1924 г. «О национальном размежевании Средней Азии»... Окончательное решение по вопросу о размежевании народов Средней Азии было вынесено 27 октября II сессией ЦИК Союза ССР II созыва [6, с. 103-104]. Статус – Таджикская Автономная Советская Социалистическая Республика в составе Узбекской ССР. «16 октября 1929 г. с трибуны, установленной на площади перед Домом дехканина в г. Душанбе, прозвучали слова Декларации об образовании Таджикской Советской Социалистической Республики в составе СССР» [6, с. 88].

Одновременно с проводимой работой по охвату населения Таджикистана всеобучем, куда входили и школьники, и взрослые рабочие, дехкане, а также девушки и женщины, шла усиленная культурно-просветительная работа. Возникновение и развитие культурно-просветительных учреждений было неразрывно связано с проведением культурной революции как составной части ленинского плана построения социалистического общества в нашей стране. Наряду с организацией советской системы народного образования и ликвидацией неграмотности взрослого населения культпросвет учреждения призваны были повести борьбу за преодоление культурной отсталости и просвещение широких трудящихся масс, изживание пережитков прошлого в сознании и быту людей. Одним из наиболее распространённых видов культпросвет учреждений в республике, особенно в первые годы Советской власти, являлись Красные чайханы, которые более всего отвечали условиям таджикского кишлака как наиболее простая и удобная форма общения с населением. Помещениями для них в первое время служили здания мечетей и старых школ. Позднее под Красные чайханы стали строить специальные помещения. «В начале 20-х годов в Исфаринском районе открыли Красные чайханы, в организации

которых деятельно участвовала молодёжь. Чтобы привлечь народ активисты хорошо обставили чайханы, принесли туда ковры, посуду и другие необходимые предметы; людей, приехавших на агитационные собрания, бесплатно поили чаем. После собраний устраивались концерты [9, с. 62]. Так, в 1926 г. «Красная чайхана» была открыта в центре Гиждувана (вблизи Бухары). Стены ее украшали ковры, лозунги, портреты. В течение четырех месяцев там выступал народный певец, замечательный исполнитель «Шашмакома» Карим Хафизов вместе со своими учениками. Выступления его привлекали огромное количество зрителей. В середине концерта устраивался перерыв и читалась лекция на какую-нибудь злободневную тему» [9, с. 62]. Красные чайханы были открыты и в Бухаре, возле самых крупных хаузов. Там выступали такие известные певцы, как Левича, Гавриел и др. Газета «Коммунист Таджикистана» в заметке «Клубы и Красные чайханы навстречу колхозной весне» сообщала, что в одном из колхозов Науского района имеется Красная чайхана, оборудованная образцово: есть радио, библиотека-читальня, национальная музыка, игры. Чайхана находится в центре производственных работ, является для колхозника местом отдыха. Вечером играет оркестр национальной музыки, читают вслух газету, слушают радио... [4, с. 203]. В 1924 г. сеть культурно-просветительных учреждений на всей территории современного Таджикистана состояла из 13 библиотек, 5 клубов – читален, 10 Красных чайхан, Дома дехканина, одного театра, одного музея и двух кинотеатров [4, с. 199]. Все они, за исключением единственной библиотеки в Восточной Бухаре, находились в северных районах республики. И этому есть объяснение. Столица Таджикской АССР Душанбе была образована на месте бывшего кишлака Душанбе, в котором по понедельникам был базарный день. Поначалу в задачи новой столицы входило выполнение административных функций. Что касается культурного развития, то специалистов для работы в театре и других организациях приглашали из Ходжента, Бухары, Самарканда и других мест. Из списка ниже видно, что учреждения культуры появлялись постепенно – это музыкальные школы, техникумы, музыкально-драматические кружки; открывается первый профессиональный театр. Проводятся культурно-досуговые мероприятия: показываются спектакли, концерты, приглашаются на гастроли артисты из Бухары и других мест. Театр укомплектовывается артистами частично из Бухарского театра, частично из самодеятельных кружков и др.

С 11 по 25 февраля 1931 года проходил 1 Всетаджикский слет (Олимпиада) народных певцов, музыкантов и танцоров, который состоялся в Доме дехканина в Сталинабаде. «В начале 30 годов централизованное проведение слета с приглашением исполнителей из разных уголков республики представляло невероятно большие трудности. Причинами этому были и бездорожье в малодоступных горных районах республики, и огромные расстояния, отделяющие столицу от многих районов, и неожиданная необходимость покинуть семейный очаг, родной кишлак, в пределах которого проходила вся жизнь» [8, с.10].

Для проведения слета была организована художественная комиссия, в которую входили писатели А. Лахути и Н. Бекташ, заведующий таджикским музыкальным техникумом в Ленинабаде танцор Али Ардобус, музыкант, собиратель таджикских и узбекских народных песен Н. Н. Миронов, а также приглашены гости из Москвы – композитор Л. Книппер, артист балета

Большого театра И. Моисеев и гости из Ташкента музыканты и знаменитая артистка, певица и танцовщица Тамара Ханум. На слете показали свое мастерство дутаристы Тохирджан Давлятов и Пулат Ахмад-заде, сурнаист Исмат Саид-заде, певцы – шашмакомисты Домулло Халим Ибадов и Шахназар Сахибов, певцы Шариф Джураев, Ибрагим Ходжаев, Кумри Рахим-заде, дойрист Давид Кандов и многие др. Большой успех выпал на долю памирских музыкантов. Один из них, гиджакист и танцор Бекназар Мухаммад Али-заде, получил первую премию. «Первый Всетаджикский слет музыкантов не только продемонстрировал многообразие богатой культуры народа. Он способствовал объединению людей, веками живших вдали друг от друга в разных районах Таджикистана» [8, с. 10].

Далее в книге «Музыкальная жизнь Советского Таджикистана» под редакцией Н. Нурджанова приводится фактографический материал об образовании новых районных театров и других учреждений, о приезде гастролеров разных жанров и других мероприятий. Женский вопрос также решался бурными темпами. Были открыты женские клубы, которые сыграли большую роль в процессе раскрепощения женщин. При женских клубах работали различные кружки – ликбез, политграмоты, ремесленные, художественной самодеятельности. Первые женские клубы были открыты в 1925 г. в Ходженте, Ура-Тюбе, Гарме. В 1927 г. они начали функционировать в Душанбе, Кулябе, в 1928 г. – Пенджикенте, Курган-тюбе, Хороге.

Следует добавить, что «К периоду великих социальных свершений музыкальное искусство таджиков располагало богатым наследием – песенными традициями, сохранившимися до настоящего времени как одноголосное, бесписьменное творчество, в котором тесно сплелись поэзия, музыка и танец» (Таджикова З.). Для городов Бухары, Самарканда и Ходжента характерно народно-профессиональное искусство устной традиции, в том числе и «Шашмаком», искусство созанда и мавригихонов. По поводу народного или профессионального танца Л. Авдеева – узбекский искусствовед пишет, что «не все народы Советского Союза до революции имели не только свой классический, но даже народный, фольклорный танец. Народы, жившие малыми кочевьями, - каракалпаки, киргизы, казахи, туркмены, если и имели в далекой древности национальный танец, за века раздробленных кочевий потеряли танец окончательно. Танец немалого числа народов и народностей Советского Союза – создание поистине современное» [1, с. 16]. Современное, потому что и у казахов, и у киргизов появились великолепные оперные театры, хореографические училища, консерватории, институты искусств, ансамбли народного танца. То есть, появился народный танец, который был создан фантазией балетмейстеров – профессионалов. Об этом же писал в своей книге «Танцевальное искусство Таджикистана» А. И. Проценко – первый балетмейстер в нашей республике. Насколько он был восхищен танцевальным наследием таджиков и узбеков, настолько удивлен полным отсутствием танца как фольклорного, так и профессионального у туркмен, казахов и киргизов – это в 1938 году. И далее Л. Авдеева продолжает: «Нельзя не заметить, что и балетмейстеров, которые могли бы владеть всеми формами всех национальных танцев всех народов Советского Союза в тридцатые и сороковые годы, попросту не было. И все же интерес к национальному танцу вспыхивал все активнее и активнее. В 1936 году был организован «Ансамбль народного танца», которым вот уже три с половиной десятилетия руководит Игорь Моисеев» [1, с.16].

Книга Л. Авдеевой «Балет Узбекистана» опубликована в 1973 году, а Игорь Моисеев, на самом деле, руководил своим коллективом более 70 лет. Но вернемся к упомянутому ранее народно-профессиональному искусству созанда и мавригихонов, которое бытовало, в основном, в столице государства Саманидов – Бухаре. Эту тему подробно исследовал и описал этнограф, театролог, доктор искусствоведения Н. Х. Нурджанов.

В XIX и начале XX вв. в Бухаре, Самарканде, Шахрисабзе, Кермине, Керки, с коренным таджикским населением было распространено искусство народных профессиональных танцовщиц – созанда. Созанда – это и жанр национального таджикского музыкально-танцевального искусства и его исполнители. Танец созанда по своему высокому художественному уровню, хореографическому и музыкальному строению, метро-ритмическим элементам сильно отличается от танцев других районов, населенных таджиками. Искусство созанда характерно для северных регионов страны. Представителями созанда были как мужчины, так и женщины. Их искусство синкретично: оно сочетает в себе изящные танцы и яркое мелодичное пение – пишет музыкoved З. Таджикова. При дворе Эмира Бухарского существовала особая труппа созанда, составлявшая танцевальный театр женской половины – «урдаи хосаги» (личный гарем), где властвовала мать эмира. В труппу принимались очень талантливые, прославленные созанда из народа, которых отыскивали эмирские сыщики. В танцевальную труппу мужской половины принимались способные танцоры из бедных семей. Во второй половине XIX в. прославились созанда Ёкут Ораз и Шоиста. В конце XIX и начале XX вв. известными были Анбари Ашқ, Келини Гули Сурх.

«В первые послереволюционные годы, с началом новой жизни, с началом раскрепощения женщин намного увеличилось количество танцовщиц – таджичек, многие из которых вскоре получили большую известность среди народа... Саидахон, Мухаббатхон, Назирахон, Махбубаҳон, Бахшанхон, Джамилахон. Нашли признание зрителей и такие талантливые созанда-еврейки, как Кундал, Червонхон, Халили Каркиги, Губур, Бахмал, Ношпути, Набот, Турундж. Но местное население предпочитало танцовщиц не из местных евреек, а таджичек» [10, с.106].

Н. Х. Нурджанов исследует этимологию слова «созанда» со ссылкой на словари и заключает, что в Бухаре слово «созанда» закрепилось только за певицами - танцовщицами, в искусстве которых сочетается пение, танец и игра на музыкальных инструментах. Далее ученый объясняет, почему ранее о творчестве «созанда» было практически неизвестно. Не писали о нем подробно и узбекские исследователи. «Созанда обслуживали только женскую половину дома, изолированную от мужских глаз, их художественные традиции долгое время оставались вне поля зрения исследователей: путешественников, этнографов, которые в своих трудах описывали почти все стороны быта Бухары XIX и начала XX вв. Лишь в наше время стали появляться беглые упоминания или отдельные замечания (порой ошибочные) об искусстве бухарских танцовщиц.

В статье «Созанда – танцовщицы, певицы, музыкантши», которая входит в книгу, Нурджанов пишет о том, что выступления этих танцовщиц, были для бухарских женщин не просто одним из самых любимых, но почти единственным развлечением и радостью. «Без их участия не проходила ни одна свадьба или иное семейное торжество: их музыка и танцы не просто служили отдыхом и развлечением, а были необходимой областью духовной

деятельности людей. Неслучайно искусство бухарских танцовщиц, благодаря высокой художественной культуре, занимает одно из ведущих мест среди многих других видов самобытного национального искусства древнего города и снискало громкую известность за его пределами» [10, с. 36]. Например, в Гиждуване этот вид художественного творчества был востребован и задействован, но в кишлаках, окружающих город – отсутствовал. Одной из причин, как объясняет ученый, было отсутствие денег у бедноты и низкий уровень культуры, что не позволяло артистам обеспечить себя работой.

Искусство созанда – пишет далее Н. Х. Нурджанов, было распространено в Самарканде, в центрах Керки, Кермине, Шахрисябзе, Китобе. Но, профессионализм «созанда» в этих городах был ниже, чем у бухарских, поэтому искусство «созанда» из Бухары распространилось в эти города. В книге «Олами беканори ракси точик» приводится факт наличия группы «созанда» в таком регионе, как Бальджуван. В конце XIX и начале XX вв. такой группой руководила энергичная старушка Одинамох из села Пахндар. Одинамох и ее сестра Обидамох были вдовами и играли на дафе, а среди молодых танцовщиц из этой группы Кумрихон, Ойимхон, особо выделялась Гулибогимурод, которая мастерски исполняла танцы «Зангбози» и «Кайрокбози». Кроме того, она исполняла танец «Лолтайн» не то с лампами, не то с горящими свечами. Группа «созанда» пользовалась успехом и ее приглашали состоятельные люди, даже занимавшие высокие должности, на различные мероприятия в Ховалинг, Муминабад, Куляб, Кангурт, Гиссар. Они присыпали лошадей, чтобы доставить творческую группу на место. Нурджанов Н. Х. подробно описывает одежду созанда для выступлений и объясняет какие костюмы и для какого танца надевали танцовщицы. Описан также головной убор и даются названия движений танцев. Мало того, он уточняет, что в репертуаре танцовщиц Шахрисябза отсутствуют танцы «Кайрокбози» и «Занг». А это, если хотите, самые красивые, сложные и ударные танцы. В танце созанда кайраки играют огромную роль. Не каждый полностью виртуозно владел ими. Кайраки не только приятный для слуха ударный инструмент, но и одно из ярких выразительных средств, украшающее первое выступление созанда. Говорится также, что до революции в Шахрисябзе проживало много таджиков, а теперь обитают узбеки, которые не знают традицию приглашения и одаривания артисток. Поэтому созанда приходят на свадьбы без приглашения, как бы предлагая и навязывая развлечение. Тем не менее, они придерживаются, в основном, традиции бухарских танцовщиц. Вместо танца «Кайрокбози» в Шахрисябзе исполняется «Пиёлабози» («Танец с пиалами»). После окончания песен дойристка переходит к «Нагора» – исполняются чистые танцы без песен. После окончания танца артистка оставляет пиалки и начинает танец «Шикан-шикан» (раскальвающийся; танец со щелканием пальцами), при этом она сильно ударяет носком одной ноги о пол. Что касается бухарских артисток, то они обязательно придерживаются схемы последовательности песен, танцев и циклов выступлений созанда. Когда начинается переход к чистой хореографии – к «Нагора», то исполняются танцы «Кайрокбози», «Равона», «Сокинома», «Занг». Автор этих строк застала в Пенджикенте исполнительницу игры на кайраках. Не помню ее фамилию, но владела она игрой на кайраках великолепно. Она участница фестиваль-конкурса народного творчества «Андалеба» 1996 года. Звук был хрустальный и разливались разные красивые трели. Как-то девушки, участницы

«Андалеба», спросили у этой женщины разрешения поиграть на кайраках. Не умея играть на этом необычном инструменте, они уронили и разбили один камень, и пришлось этой женщине бродить около реки, чтобы найти замену тому, разбитому. Нашла! А вечером было представление, ведь на ней большая ответственность лежала за игру на кайраках.

В конце 20-х и начале 30-х гг. ученому довелось увидеть профессиональных танцовщиц, еще сохранивших старины традиции этого жанра, а в 1960 - 1961 гг. все танцы созанда были показаны одной из последних представительниц старшего поколения танцовщиц – Губур. Материал об искусстве и быте артисток второй половины XIX и первой половины XX века собирался таким образом: - это рассказы его матери – Хабибуллаевой Муборак, рассказы старожилов Бухары – очевидцев выступлений первых танцовщиц, а также беседы с престарелыми созандами.

Выяснилось, что Народная артистка ТССР, профессор, одна из первых балерин Таджикистана Азиза Азимова училась у Губур [2, с. 104]. То, что она великолепно владела техникой таджикского танца, и притом была выразительна и пластична, заметил знаменитый балетмейстер К. Я. Голейзовский. А он знал толк в танцах. Это постановщик первого таджикского балета «Ду гуль» («Две розы»). Освоив танцы созанда у Губур, и занимаясь у знатоков таджикского танца С. Ходжаева, Г. Пассарова и Б. Хомидова Азиза Азимова использовала свой опыт и совместно с А. И. Проценко подготовила методическое пособие по таджикскому танцу: «Таджикский танец и методика его преподавания в учебных заведениях и коллективах художественной самодеятельности». Она является организатором отделения хореографии в Таджикском государственном институте культуры и искусств имени М. Турсун-заде. А. Азимова организовывала научно-исследовательские экспедиции по изучению и сбору танцевального фольклора в регионы республики в 1976, в 1984, в 1986-87 гг. откуда был привезен богатый материал, который лег в основу постановочной работы на кафедре хореографии ТГИИ имени М. Турсун-заде. В результате экспедиций были выявлены и изучены танцы «Кумбок» (танц. кулябский ритм), «Якабанд» (танец с поясным платком), «Равони» (танец в умеренном темпе), «Свадебные обрядовые танцы), танцы с муз. инструментами; танцы с предметами: ложками, табаками (большими блюдами), платками, чайниками, кайраками. «Чиликаги» (танец с ритмичным движением пальцев рук) – в сопровождении дойры, др. [7, с. 221-222].

Что касается Губур, то она «воспитала целую плеяду танцовщиц. Созанда 50-х - 60 годов XX в. Аса Ильясова, Тухфа и Барно Пинхасовы, Зулайхо Ягудаева, Било Суюнова, Бахмал Сулаймонова, - все это ее ученицы», а далее Н. Нурджанов пишет про Олию: « Другой популярной созандой 70-80-х годов XX века стала Олияхон Хасанова (год ее рождения – 1937). Настоящее имя актрисы – Олима. В 1983 году она успешно выступила на международном музыковедческом симпозиуме в Самарканде. Репертуар Олии состоит преимущественно из танцев и веселых народных песен. В нынешней труппе Олии, состоящей из пяти-шести человек, числятся и мужчины. Вначале они поют классические песни из «Шашмакома» (например, «Ироки Бухоро», «Ушшоки Самарканд», «Дугох», «Сегох»), затем переходят к назидательным песням в честь матерей, отцов, детей. Потом исполняют поздравительную песню («Туй муборак»). Все это создает

на семейном празднике торжественную атмосферу. Затем мужчины поют танцевальную «Степную мелодию» («Тановари ёвой»). Кстати она имеет много вариантов и дальше начинается танец созанда. После небольшого перерыва (минут на 10-20) созанда исполняет цикл песен «Мавриги», сопровождая их танцем. «Мавриги» можно назвать маленькой пьесой, так как во время исполнения этого произведения «актриса стремится мимикой и жестами раскрыть эмоциональное содержание песни: она «играет» глазами, указывает на что-то рукой, при возгласах «Войе, чоне!» («Ах, душенька!») с сожалением качает головой и т.д.» [10, с. 69].

После небольшого перерыва танцуют «Занг». При исполнении этого танца созанда поет старинные традиционные песни типа «Хой нозанин», «Гуламе булбуламе». Олияхон обладала таким артистическим мастерством, что от танца получала наслаждение и сама исполнительница, и ее зрители. Были у нее (Олии) до отчаяния преданные поклонницы (одна из них тетя Нурджанова и кажется, автору этих строк она была знакома), которые постоянно следили за ней без всяких приглашений на разные семейные торжества, где бы она ни выступала.

Можно приводить много примеров и причин, объединяющих культуру и искусство Таджикистана и Узбекистана, но когда речь идет о танцовщиках – певицах, то Н. Нурджанов говорит, что именно творчество бухарских профессиональных танцовщиц послужило ценным материалом для формирования и развития современного профессионального хореографического искусства, как в Таджикистане, так и в Узбекистане. Оказалось, что уже при подготовке к первой декаде узбекского искусства в Москве в 1936-37 гг. участники – мастера сценической хореографии изучали искусство таджикских созанд. Знаток многих танцев – созанда Михали Каркиги вела специальные занятия с узбекскими танцовщицами в музыкальном театре (Театр оперы и балета имени А. Навои). Она так же занималась с таджикскими танцовщицами, когда они готовились к первой декаде таджикского искусства в Москве в 1941 году. Информации об этих занятиях крайне мало. «Постановщик первого таджикского балета «Ду гул» («Две розы») А. С. Ленского, видный советский хореограф К. Я. Голейзовский подолгу беседовал с Каркиги, и она, часто исполняла для него танцы из репертуара созанда... «несмотря на преклонный возраст, была изящна и красива, а в танцах величава и легка, как лань», - так охарактеризовал Голейзовский Михали Каркиги [10, с. 112].

Каркиги руководила постановкой женского массового танца «Занг» в пятой картине балета «Ду гуль» («Две розы»). Этот балет был показан на первой Декаде таджикского искусства в Москве в апреле 1941 года. Либретто М. Рабиева, композитор балета А. Ленский, художник – В. Рындин, балетмейстер-постановщик – К. Голейзовский, постановщики танцев Г. Валамат-заде, А. Проценко, А. Исламова. Чем интересна постановка этого балета? «Его (Голейзовского) привлекла идея поставить таджикский балет на основе фольклора. Не прибегая к общепринятой европейской классической балетной технике, он сумел создать национальный балет, основываясь на возможностях народного танца» [11, с. 64]. Балет посвящен борьбе с басмаческим движением. В начале статьи была дана информация о том, что басмачи убивали и грабили мирных жителей, сжигали кишлаки, уводили девушки и всячески мешали начавшемуся хозяйственному и культурному строительству страны, поэтому тема эта все еще была актуальна.

К жанру народно-профессиональной музыки относится также и «Мавриги». В статье «Певцы-мавригихоны» Н.Х. Нурджанов объясняет, откуда взялось это слово и что оно означает. Речь идет о классике персидско-таджикской профессиональной музыки Борбаде, который жил и творил в конце VI – первой половине VII вв. «Мавриги», как предполагает учёный, берет свое начало на родине Борбада в Мерве и должен называться Мервский. Но со временем народ сам отредактировал, видимо, это название так, чтобы было удобно произносить (К.Х.) и теперь мы этот жанр называем не иначе, как «Мавриги». В книге «Таджикская музыка» написано: «Мавриги» – название цикла традиционных песен, бытующих, в основном, в Бухаре. Они входили и в репертуар бухарских созанда. Данный цикл, состоящий из нескольких частей («Шахд», «Чорзарб», «Сархона», «Макайлик» или «Гарайли»), которые исполняются без перерыва, охватывает большое количество народных песен преимущественно жанра любовной лирики. По целому ряду признаков и элементов, построения цикла песни типа мавриги, напоминают классические циклы макомов, в особенности тех вокальных разделов, где исполняются многочисленные Тарона (с текстом народных четверостиший, бейтов и т. д.). В частности, в циклах Мавриги можно встретить композиционные разделы под названием «Сарахбор», «Гардон» (в макомах – Гардун), «Фуровард» и т. д., что свидетельствует о терминологической общности цикла Мавриги с классическими макомами» [13. с.43-44]. «Характерной особенностью бытования цикла Мавриги является наличие танцевальных эпизодов, во время звучания которых исполнители непременно пускаются в пляс» (там же). Мавриги – иногда отдельные песни и танцевальные эпизоды, иногда весь цикл можно увидеть в репертуаре танцевальных коллективов республики. Иногда постановки Мавриги можно увидеть в телевизионных фестивалях-конкурсах «Андалеб». Отдельная статья посвящена танцорам. Довольно подробно Н. Х. Нурджанов пишет об искусстве придворных танцоров Эмира Бухарского. Называет имена наиболее отличившихся в этом виде искусства, а также – кто и как попадал в профессию. На самом деле это были большие профессионалы. Им приходилось выступать и перед правителем, и перед его чиновниками, а также перед гостями из дальних стран, а это очень большая ответственность. Их тщательно подбирали, хорошо обучали и красиво одевали. Танцоры исполняли все технически сложные движения, как и женщины. Всевозможные виды вращений: «чархи зону» - на коленях, на одной ноге, на двух, причем могли сделать 200-300 вращений на одном месте. Они также играли на кайраках, танцевали «Занг», проделывали движение «шикан-шикан» и исполняли цикл «Мавриги». Далее приводится текст В. В. Крестовского из его книги «В гостях у Эмира Бухарского», где тот описывает один из вариантов «Мавриги», который исполняли танцоры впятером. Причем у каждого в руках было по две палочки, они должны были скрещивать удары палочки о палочку у себя и с противником, да кроме того еще со средним батчей, а этот последний должен отбивать поочередно удары всех четверых танцоров; но удары должны быть наносимы и отбиваемы не иначе, как в такт, который с течением пляски все учащается, что и было, между прочим, в совершенстве проделано бустанскими батчами.

В советское время стал прославленным певцом и пропагандистом национального классического репертуара, композитором – мелодистом, педагогом Шахназар Сахибов – один из последних придворных танцоров.

Известным мастером – дойристом, балетмейстером был также бывший танцов Усто Барака Хамидов. Это известные и уважаемые музыканты, которые щедро делились своим опытом с разными поколениями танцоров и музыкантов. Наивысшего расцвета танцевальное искусство достигло после победы Октябрьской революции. Вначале фольклорные танцы использовались в чистом виде, какими их помнили исполнительницы. И передавали ученицам, применяя форму обучения Устод-шогирд. Но это опять же было в закрытом помещении и на женской половине. «На возникновение и развитие ходжентского и других местных кружков самодеятельности продолжала оказывать влияние, как и раньше, русская театральная культура, узбекские, азербайджанские и татарские труппы, отдельные приезжие артисты и режиссёры. Еще в начале 20-х годов несколько раз приезжал из Ферганы в Ходжент концертный ансамбль узбекских артистов во главе с Мухиддином Кори Екубовым и при участии известной ныне артистки Тамары Ханум. Ансамбль выступал в чайхане крытого базара, где с помощью всё тех же кружковцев была устроена сцена. Местные любители принимали также участие в концертах этого ансамбля и заимствовали много песен из его репертуара» [9, с. 51].

«Тамара Ханум (псевдоним; настоящее имя и фамилия – Тамара Артёмовна Петросян). Советская танцовщица, балетмейстер, певица. Народная артистка СССР. Родилась в Фергане в 1906 г. в семье рабочего-армянина, сосланного в Среднюю Азию за участие в Революции 1905-1907. На сцене с 1919 г., одна из основоположников узбекского профессионального танца» [3, с. 502].

В 1918 году национальный узбекский танец начал как бы заново рождаться, причём его формирование определили эмоции и ритмы революционных лет и традиции профессиональной узбекской хореографии. Выше было сказано, что культура узбеков и таджиков развивалась в едином русле, поэтому эта информация о танце также затрагивает и таджикскую хореографию. В настоящее время бухарские, хорезмские, ферганские танцы входят в репертуар отдельных исполнителей и являются украшением танцевальных коллективов Таджикистана и Узбекистана. «И, конечно же, особое место в этом ряду принадлежит Тамаре Ханум. Имя этой артистки было символом раскрепощения женщины Востока, символом полнейшей реализации своих творческих возможностей. Эта артистка прежде, чем определила жанр, в котором она сполна могла бы проявить свой талант, перепробовала множество направлений в хореографии – от классического балета до народных узбекских танцев и др., но пришла она к истинно народному жанру, синcretичному лапару! Она исполняла танцы и песни народов мира и самое имя ее было символом МИРА» [7, с. 74].

Обширный материал, с нотными приложениями и описанием памирских танцев, представлен в книге Ф. Кароматова и Н. Нурджанова «Музыкальное искусство Памира». История таджикского танца с древних времен и фольклорные обрядовые танцы освещены в книге Н. Х. Нурджанова «Олами беканори ракси тоҷик». Об искусстве созанда ученый поведал в книге «Театральная и музыкальная жизнь столицы государства Саманидов (XIX – XX вв.)». О Мавриги – Нурчонов, Н. Кобилова, Б. «Мавригӣ (музиқии анъанавии эрониёни Бухоро)». А. Проценко «Танцевальное искусство Таджикистана», М. Джурабекова «Как зажигались звёзды...», М. Чурабек «Шохинии хунар», М. Чурабек, Г. Валаматзода, А. Азимова «Мастера

хореографического искусства Таджикистана», Н. Клычева, З. Казакова, «История хореографического искусства Таджикистана: очерки», Т.С. Ткаченко «Народный танец», Ш. Абдурахманова «Гулчини ракс», Ф. Аюбджанова «Традиционные таджикские танцы». Не упомянуты некоторые авторы и статьи, посвященные исследованию танцев других районов. В последние десять лет, выезжавшие в научные экспедиции в районы республики Н. Клычева, Д. Рахимов, Ш. Абдурахманова констатировали факт, что описание танцев, вышеперечисленных авторов и их сопоставление с материалом, увиденным на местах, не совпадает. «Эта трансформация происходит в процессе смены поколений, когда каждое поколение вносит новое содержание и новые танцевальные движения в традиционные танцы, что приводит к изменениям их содержания и формы... В виду происходящих изменений возникает необходимость фиксации памирских танцев, которые сохранились и проявили жизнеспособность в наши дни».

Фиксировать нужно не только памирские танцы, но и танцы других регионов, которые находятся в таком же положении. Вот мнение о танцах разных областей Таджикистана, балетмейстера из Москвы А.И. Проценко. Это бытовые народные танцы периода культурной революции и позже.

Танцы жителей Памира отличаются своеобразием пластики, ритма и музыки, – писал о танцевальном фольклоре Памира А. И. Проценко, который неоднократно участвовал в экспедициях по сбору фольклорного материала ГБАО. Говоря о народном танце Памира А. И. Проценко заметил, что не знает другой народности, у которой быт был бы так тесно связан с искусством. Характеризуя танцы Памира, он говорит, что помимо общераспространённых танцев: «Росто», «Сегох» (название ритма), «Гулгунча» («Бутон») в каждом районе есть свой неповторимый танец, бытующий только там. Например, в Хороге он встретился с исполнителями танца «Шамшербози» (танец с шашкой) – Карамхудоевым Б., Гулейновым М., Атамовым М. и др. В Шугнанском районе ему показали мужские танцы: «Аравон» (название музыки), «Ракс бо кошуку» (танец с ложками). В Рушанском районе любимый женский танец «Гулгунча» и его исполняют соло. Распространен также и «Сегох» танцуют его девушки, а мужской танец с гиджаком танцуют музыканты-исполнители, сами себе аккомпанируя. Встречается здесь и «Аспакбози» (танец лошадки). «Калтакбози» обычно исполняют двое мужчин.

Оригинальный танец «Укоб» («Орёл») А. Проценко встретил в Рошткалинском районе. Клюв птицы заменяет обычный серп, шею рукав халата, туловище – человек с накинутым халатом в сидячем положении.

В Бартангском районе перечисленное разнообразие дополнил танец «Дилам» («Моё сердце»). Это женский танец кокетства. Танец «Киш-Киш» в исполнении двух стариков А. Проценко наблюдал в кишлаке Шидз. Его обычно танцуют на свадьбах, в четком ритме, под аккомпанемент музыкальных инструментов окружающие произносят «Киш - Киш», что обозначает «расступись», «разойдись», «дай место». В Ишкашимском районе своеобразный танец исполнил старик Биёбони Садыев, который танцевал, играя на нае (род флейты, свирель).

К наиболее архаичным формам танцевального искусства на Памире, относятся женские обрядовые танцы «Пойамал» («Действие ног») и «Пишпак». К жанру танцевальных песен относятся: «Гулгунча» («Бутон»), «Дилак» («Сердечко»), «Кавгак» («Куропатка»), «Э, бути бераҳм ба ман як назар кун» («О красавица безжалостная, брось хоть один взгляд») и др. К

жанру театрализованных песен: «Уштур ба катор» («Караван верблюдов»), «Мургак» («Курочка»), «Качкуло» («Шапка набекрень») и др.

Впечатление о бытовом искусстве памирцев у балетмейстера такое: «Жители кишлаков, собираясь группами по тому или иному поводу, отдают должное искусству: льётся песня хафизов, танцуют, как говорят, стар и мал. Чаще всего мне демонстрировали своё искусство именно старики. И понятно - ведь они пронесли из поколения в поколение богатейшее искусство народного танца. У них учится молодёжь, у них учился и я» [12, с. 12-13].

В Рушане и Дарвазе распространённым танцем считается «Рахпо». В быту у дарвазцев существуют и другие танцы, такие как «Кумбак», «Яксара», «Аспакпаррон», «Ракс бо кошук» («Танец с ложками»). В кружки художественной самодеятельности в советский период проникли танцы, известные на равнине «Дилхироч», «Уфари Тошканд». Богато и разнообразно танцевальное творчество Куляба, замечает А. Проценко, причём оно резко отличается от хореографии Памира и северных районов Таджикистана. Танцы Куляба имеют свой характер и свой колорит. Очень распространён женский танец «Уфари таджик» (название мелодии) – он демонстрирует разнообразные движения рук, корпуса, головы, наделен четким ритмом ног, очень интересными поворотами корпуса – «чархи миён» (вращение корпуса в талии). Танцуют также там танец с колокольчиками «Занг», танец с кайроками (плоские камни типа кастаньет). Бытуют производственные танцы: вышивка платка, тюбетейки, процесс изготовления лепёшек, лагмана (лапши). Танец кокетства «Ракси ноз»: в них девушки любуются своей красотой, украшают себя. Распространены здесь женские танцы с цветками, чайниками, ложками, с кувшином, с платком, с дойрами и др. предметами. Мужчины танцуют «Уфар» с хорошей, мужской манерой. Распространены танцы «Кордбози» (танец с ножом), «Ракси дос» (танец с серпами), «Ракси тавляк» (тавляк – ударный музыкальный инструмент), танец на ходулях, танец лошадки, танец верблюда.

В 30-40-е годы XX столетия, после провозглашения образования Таджикской ССР (1929 г.), в период становления таджикского советского сценического искусства, таджикский танец представлял собой богатейшее сокровище древней культуры таджикского народа. Таджикское танцевальное искусство развивалось в нескольких направлениях, которые характеризовали период становления профессионального хореографического сценического искусства. Тесная взаимосвязь и взаимообусловленность таджикской музыки, песни и танца, о древности которых свидетельствуют многочисленные источники и археологические находки, раскрывают особенности характера мелодического движения одноголосной музыки в многообразии ладов, сложных и изящных ритмах и темпах таджикского танца. Таджикская ритмика богата и многообразна, в ней музыка и песни, органично связанные с танцем, характеризуют виды и различные формы их бытования в искусстве и народном творчестве: трудовые, свадебные, погребальные, календарные, бытовые, шуточные, сатирические, лирические. В них входили пантомимы, изображающие животных и птиц; танцы с бытовыми предметами и танцы с музыкальными инструментами.

В выступлениях артистов единство песни, музыки и танца показывало сложный синтетический характер профессионального искусства, вовравший в себя лучшие образцы народного творчества.

Богатый опыт народной хореографии был освоен не сразу. Объясняется это тем, что развитие театра шло главным образом в направлении драмы.

Лишь после создания в недрах музыкального театра балетной труппы, традиции народного танца стали использоваться во всем их богатстве и жанровом разнообразии [6, с. 77].

«С установлением Советской власти в Туркестане открылись новые возможности и условия к развитию художественного творчества. Процесс взаимовлияния и взаимообогащения искусств народов Советской страны принял необратимый характер, несмотря на гражданскую войну в Таджикистане. В годы гражданской войны в Средней Азии были организованы русские передвижные театры и агитпоезда. Актёры фронтовых театров выступали не только перед красноармейцами, но и перед представителями местных национальностей в городах и кишлаках. В распоряжении политотдела Туркестанского фронта с агитпоездами выезжали русские, узбекские и татарские труппы. Во многих городах Канибадаме, Уратюбе, Ходженте, Исфаре проходили выступления узбекских трупп и отдельных ансамблей. По примеру приезжих артистов, молодёжь сама организовывала различные самодеятельные кружки. Характерная черта народного творчества – импровизация, наблюдалась почти во всех концертных программах и постановках.

После Октябрьской революции в городах были организованы самодеятельные кружки, репертуар которых был основан на концертной программе из песен, танцев и небольших одноактных сценок. Этот процесс охватил всю республику, возник театр европейского типа, в начале самодеятельный, любительский, а на рубеже 20-30 годов – профессиональный. Однако, в годы своего становления, он мало чем отличался от самодеятельного кружка, как по содержанию репертуара, так и по уровню исполнительского мастерства. Как известно, в странах мусульманского Востока, в частности в Таджикистане, закон шариата запрещал женщине находиться в помещении в присутствии посторонних мужчин. Женские роли в самодеятельных труппах играли юноши. Лишь в 1925 году появились первые женщины-актрисы, однако количество их было единицы, и поэтому мужчины продолжали исполнять женские роли. Положение изменилось в 30-е годы.

В 30-е годы в республике зарождается профессиональное сценическое искусство. Эти годы отмечены возрастанием роли искусства в жизни общества. Много усилий пришлось приложить руководству молодой таджикской республики для сохранения традиционных национальных жанров искусства и внедрения новых. Информация об этом имеется в документах и постановлениях Правительства, а также отчетах Народного комиссариата просвещения. Но исключительно богатое и разнообразное музыкальное и танцевальное творчество таджиков послужило базой для быстрого и серьезного развития профессионального музыкального театра [7, с. 77-78].

Для сохранения и развития традиционного искусства музыки, пения и танца были организованы Таджикская Государственная Филармония, концертные национальные группы, танцевальные группы при областных музыкально-драматических театрах. Созданные ансамбли песен и танцев, вокально-хореографические ансамбли, танцевальные группы осуществляли художественное обслуживание населения, знакомили зрителей с богатством и разнообразием таджикского искусства. Хореографическое искусство было направлено на освоение европейской балетной школы, развития традиционных стилей таджикского профессионального танца. Результаты усилий лучших исполнителей были оценены зрителями и наградами

Правительства СССР и Таджикской ССР за участие в Декадах таджикской литературы и искусства в Москве и других союзных республиках, Всесоюзных и Международных конкурсах балета, фольклорных фестивалях танца. Эти усилия были оценены почетными званиями и наградами артистов и деятелей искусств Правительством СССР и Таджикской ССР. Не стоит забывать первых танцов и балетмейстеров: Г. Валамат-заде, А. Проценко, К. Голейзовский, А. Ардобус, А. Азимова, Л. Захидова, М. Файзибаева, Б. Ахмедова, А. Исламова, М. Кабилов, А. Насырова, Б. Карамхудоев, А. Исхакова, О. Исамова, С. Ходжаев, Г. Пассаров, Б. Хамидов, К. Закирова, Р. Баккал, Ф. Мухамедгалиева, Р. Арслонова, И. Табарова, М. Хотамов (Атамов), И. Юсупова, З. Рахимова, М. Гулейнов, М. Каркиги, Губур, Г. Худоербекова, Г. Гуломалиев и др.

Профессиональное хореографическое искусство в Таджикистане развивается в нескольких направлениях: фольклорно-этнографическое, народно-сценическое, эстрадное и балет. Постановки народно-сценического танца осуществляют балетмейстеры ансамблей танца «Лола», «Гульрез», «Чаманоро». Ранее функционировал фольклорно-этнографический ансамбль «Ганджина» при Госфилармонии имени А. Рудаки (ныне имени А. Джураева). Работает танцевальная группа «Чаман» при ансамбле рубабисток. Репертуар ансамблей танца «Зебо» и «Джахоноро» состоит из постановок как народно-сценических, так и эстрадных танцев. Театр танца «Падида» представляет постановки эстрадных танцев, осуществленных под песни эстрадных певцов и инструментальной музыки. Фольклорно-этнографическое направление в профессиональном хореографическом искусстве республики переживает сейчас не самое лучшее время. Тем не менее, за период с 1992 года по настоящее время появляются новые танцевальные коллективы, как в Душанбе, так и в Ходженте и др. местах. Некоторые танцевальные группы распались, как например «Парвоз» и «Анор» в силу разных причин, а некоторые продолжают плодотворно работать, такие как «Гульрез», «Падида», «Чаманоро» и др. Ситуация в танцевальных коллективах в некоторые периоды характеризуется подъемом творческой деятельности и увеличением количества участников. В другие периоды, когда количество танцов падает до минимума, то балетмейстерам приходится объединять артистов разных коллективов, чтобы создать программу для требуемых мероприятий разного уровня. Об этом уже писала автор этих строк.

Танцевальное искусство является представителем таджикского народа на различных мероприятиях международного уровня: фестивалях, форумах, конференциях, Днях культуры и др.

В 2005 году таджикское танцевальное искусство с успехом было показано в Париже во время Дней культуры и искусства Таджикистана в ЮНЕСКО.

Литература

1. Авдеева, Л. Балет Узбекистана [Текст] / Л. Авдеева; Изд. литературы и искусства им. Гафура Гуляма. – Ташкент, 1973. – 152 с.
2. Атахонов, Т. Маликаи ракс [Матн] / Т. Атахонов. – Душанбе: Маориф, 2015. – 208 с.
3. Балет [Текст] // Энциклопедия. – Москва, 1981. – С. 502.

4. История культурного строительства в Таджикистане (1917-1977 гг.). Т. 1 [Текст] / под редакцией кандидата исторических наук К. П. Марсакова. – Дониш: Душанбе, 1979. – 420 с.
5. Казакова, З. Расцвет искусства хореографии за период независимости Республики Таджикистан [Текст] / З. Казакова // Бузургдошти мерос ва рушди фарҳанги муосир. – Душанбе, 2009. – С. 77-87.
6. Календарь знаменательных и памятных дат Таджикской ССР на 1964 г. [Текст]. – Душанбе: Таджикгосиздат, 1964. – 160 с.
7. Клычева, Н. История хореографического искусства Таджикистана [Текст]: очерки / Н. Клычева, З. Казакова. – Издание 2-е. – Душанбе: Дакики, 2014. – 368 с.
8. Музыкальная жизнь Советского Таджикистана (1919 – 1945 гг.) [Текст] / ответственный редактор Н. Х. Нурджанов; АНТС, Институт истории им. А. Дониша. – Душанбе, 1974. – Выпуск 1. – 174 с.
9. Нурджанов, Н. История таджикского советского театра (1917 – 1941 гг.) [Текст] / Н. Нурджанов. – Душанбе: Дониш, 1967. – 472 с.
10. Нурджанов, Н. Театральная и музыкальная жизнь столицы государства Саманидов (XIX – XX вв.) [Текст] / Н. Нурджанов; АН РТ, Институт истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша. – Душанбе: Матбуот, 2001. – 288 с.
11. Нурджанов, Н. Опера и балет Таджикистана [Текст] / Н. Нурджанов. – Душанбе, 2010. – 424 с.
12. Проценко, А. И. Танцевальное искусство Таджикистана [Текст] / Н. Нурджанов. – Душанбе, 1979. – 104 с.
13. Таджикская музыка [Текст]. – Душанбе, 2003. – 296 с.

Казакова Ханзарифа

САНЪАТИ РАҚС ДАР ДАВРАИ ИН҆ҚИЛОБИ МАДАНИЙ (солҳои 1924 -1934)

Дар ин мақола сухан дар бораи инъикоси вазъияти таърихии солҳои 30-юм меравад. Вазъият чандон мӯтадил набуд. Соли 1924 Тоҷикистон дар хайати ҶШС Ӯзбекистон мухторият ба даст овард. 16 октябри соли 1929 аз минбаре, ки дар майдони назди Ҳонаи Дехқони шаҳри Душанбе гузашта шуда буд, Эъломияи таъсиси Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон шунавонида шуд.

Имконият пайдо шуд, ки кишвар мавҷудияти худро дар шаклу самтҳои гуногуни нишон дихад. Дар мақола сабабҳои қафомонии соҳтмони фарҳанѓӣ дар ҷумҳурий инъикос шудааст. Дар заминай ҷорабиниҳое, ки барои барҳам додани бесаводӣ ва тарбияи кадрҳои зиёй андешидан мешуданд, бо босмачиҳои аксулинқиlobӣ муборизаи саҳт мебурданд. Дар баробари ин душманони синғӣ, ки муҳолифи тартиботи нав буданд, ба босмачиён пайвастанд. Таъсири динӣ ҳанӯз қавӣ буд, занонро аз кор кардан ва дар ҷойҳои ҷамъиятий бе фарангӣ рафтан манъ карда буданд.

Баъдан дар мақола дар бораи раққосон — сарояндагон, навозандагони қасбӣ сухан меравад, ки онҳоро — созанда меноманд ва зодгоҳи ин санъат Бухоро аст. Дар бораи таҷрибаи иҷроғарии созанда, ки дар жанри «Мавриғӣ», маъмул буд, доктори илмҳои санъатшиносӣ Н. Х. Нурҷонов таҳқиқот ба анҷом расонидааст. Иҷроқунандагони ин жанрро дар ҷашиҳои

оилавӣ даъват мекарданд. Дар баробари таҷрибаи касбии созандадар дигар вилояту навоҳии чумхурӣ раксҳо ва сурудҳои зиёд дар жанрҳои гуногуни эҷоди худфаъолияти майшӣ мавҷуд буд.

Калидвожаҳо: инқилоби маданий, ҷойхонаи сурҳ, босмач, муассисаи фарҳанг, балет, созандадар, мавриғӣ, мавзӯъ, балетмейстер, ракс, раққосаҳо, раққос, оҳанг, мусиқӣ, доира.

Kazakova Khanzarifa

DANCE ART OF TAJIKS DURING THE CULTURAL REVOLUTION (1924-1934)

The article describes the historical situation of the Tajik dancing art in the 1930s. In 1924, Tajikistan gained autonomy as a part of Uzbekistan. On October 16, 1929, the Declaration of the establishment of the Soviet Socialist Republic of Tajikistan was heard from the platform that was placed in the square near the Dehkan's House in Dushanbe.

There was an opportunity for the country to show its existence in different forms and directions. The article reflects the reasons for the delay in cultural development in the republic. In the context of measures taken to eliminate illiteracy and educate intellectuals, they fought hard against anti-revolutionary forces. At the same time, pan-Turkistans of different statuses, who were against the new order, joined the *basmists*. The religious influence was still strong, women were forbidden to work and go in public places without a skirt.

Then the article talks about professional dancers, singers, musicians, who are called *sozanda*, and the birthplace of this art is Bukhara. Doctor of Art Studies N. H. Nurjanov completed the research. Performers of this genre were invited to family celebrations. Along with the professional experience of *sozanda*, there were many dances and songs of various genres of self-activity in other regions of the republic.

Keywords: cultural revolution, *basmach*, cultural institution, ballet, creator, *mavrigi*, choreographer, dance, dancer, melody, music, *sozanda*.

ТДУ: 9тоҷик+008+791.43/45+778.53+791.44.071.1+791.440.712

Асомуддини Абдулмумин

КИНОИ ТОҶИК ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар мақола вазъи кинои тоҷик дар замони истиқтолият мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Кинои тоҷик ҳамчун як соҳаи муҳимтарини фарҳанги милий ва василаи муҳимтарини тарзиби сиёсати ҳукумати Тоҷикистони соҳибистиқлол дар боло бурдани руҳияти худшиносӣ ва таҳқими худогоҳии милий нақши мегузорад.

Дар даврони истиқлол кинои тоҷик ба марҳилаи таомонӣ нав ва созандадарорид гардид. Муҳакқиқ С. Ҷонбобоев се зинаи тараққиёти кинои тоҷикро дар ин замон муайян кардааст, ки солҳои 1991-1997; 1997-2015 ва аз 2015 ба баъдро фаро мегирад.

Марҳилаи аввал барои кинои тоҷик аз ҷиҳати сиёсӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ хеле вазнин будааст. Дар марҳилаи дуюм бо шароғати дастгирии

давлат ва ҳукумат кинои тоҷик рӯ ба рушд ниҳод ва дар дохил ва хориҷи кишивар фаъолияти самаранокеро ба роҳ монд. Дар марҳалаи сеюм студияҳои «Синамо», «Киносервис» таъсис ёфтанд, ки барои таҳияи филмҳо созгор мебошанд.

Бо таъмини шароит кинои тоҷик аз нигоҳи жанру мундариҷа рангоранг гардида, кинематографистони ҷавон ба майдон омаданд, дар таҳияи филмҳо маазуъҳои дорои арзииши миллӣ ва ҳувиятсоз мавқеъ пайдо кард.

Умуман, кинои тоҷик ба дарки арзииҳои миллию инсонӣ таваҷҷӯҳ намуда, тадриҷан ба шароити қунунии ҳаёти иҷтимоӣ ворид шуда, зиндагии воқеии мардумро инъикос менамояд. Ҳамзамон дар филми тоҷик фарҳанги миллӣ – сарулибос расму оин, анъанаву маросим ва амсоли шомил гардида, табиат ва манзараҳои зебои кишиварамон тарғиб мешавад.

Калидвоҗсаҳо: истиқлол, кинои тоҷик, замон, марҳила, коргардон, муаллиф, фильм, инъикос, тасвир, нақш, худшиносии миллӣ.

Дар замони шуравӣ кино ҳамчун як василаи мухимтарини тарғиби сиёсати ҳукумат ва «музafferиятҳои соҳти нав» маҳсуб мегардид. Соли 1930 трести «Тоҷиккино» ташкил шуд ва аз рӯзҳои аввал фаъолияти худро ба таҳияи филмҳои мустанад бахшид. Дар филмҳои мустанад асосан масоили мухимтарини замон ба мисли ташкили колхозҳо, ворид гардиданӣ техникаи нав ба ҳочагии колективӣ, бунёди аввалин соҳтмонҳои маъмурӣ ва ғайра инъикос мегардид.

Ба рушди минбаъдаи кинои тоҷик Ҷангӣ Бузурги Ватаний халали ҷиддӣ расонд. Аксари кормандони соҳаи кино ба майдони ҷанг даъват шуданд, ки ба қафомонии ин соҳаи мухими тарғиботӣ сабаб гардид.

Чун чомеаи мадании даврони шуравӣ баъд аз солҳои 50-ум ба зиндагии муқаррарӣ баргашт, кинои тоҷик ҳам дар радифи соҳаҳои дигар фаъол гардида, ба силоҳи муқтадири тарғиботии Ҳукумати Шуравӣ табдил ёфт. Ҳосатан, солҳои 60-70-уми қарни XX қинозозони тоҷик ба таърихи гузаштаи тоҷикон рӯ оварда, асарҳои таърихии зиёдеро ба лентаи кино сабт намуданд. Аз ҷумла «Шоҳнома»-и Файрдавсӣ бо достонҳои ривоятии худ ба санъати кино роҳ ёфта, таваҷҷӯҳи аҳли таҳқиқро ба худ ҷалб намуд. Дар ин кори мухим ва пурҳамият саҳми қинозози тоҷик Борис Кимёгаровро метавон таъқид намуд. Имрӯз тамоми киноҳои таърихие, ки Борис Кимёгаров дар асоси «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ таҳия намудааст, дар саҳифаҳои таърихии санъати кинои тоҷик сабт шуда, дар тарбияи худогоҳии миллӣ ва татбиқи ормонҳои ҳалқи тоҷик саҳми намоён мегузоранд.

Соли 1966 ба вучуд омадани филми бадеи «Марғи судхӯр» аз рӯи асари устод Айнӣ дар пешрафти ин соҳаи фарҳанг таҳаввулоти мухимро ба вуқӯъ пайваст. Дар нақши асосии филми мазкур Зоҳир Дӯстматов хеле моҳирона бозида, мавриди эътирофи аҳли илму адаб қарор гирифт. Духтари ин ҳунарпеша дар яке аз хотираҳояш дар бораи вазъи ба наворгирии ин филм ҷунин менигород: «Вақте падарам, яъне «Қорӣ Ишкамба» ба бонк омад ва мувоғики сенария мебоист ҷойи бепул бо миқдори зиёди шакар менӯшид, саҳт нафас мекашид. Дар асл, падарам диабети қанд дошт, ӯ ҳеч гоҳ ширинӣ намехӯрд, бинобар ин сулфааш дар ин эпизод комилан воқеъ буд. Дар сенария ҷунин ҷизе набуд, аммо ба режиссёр он қадар писанд омад, ки онҳо ин саҳнаро ба филм ворид карданд»¹.

¹<https://www.your.tj>

Солҳои 90-уми қарни XX дар асосии романи «Восеъ»-и С. Улугзода филми ҳунарии «Ашк ва шамшер», ки ба таърихи начандон дури таърихи ҳалқи тоҷик – даврони манғитиён бахшида шудааст, мавриди таваҷҷуҳи мардум қарор гирифт. Дар ин фильм шуриши Восеъ ҳамчун намунаи барҷастаи муборизаи ҳалқи тоҷик ба муқобили золимони мардуми кишвар нишон дода шудааст.

Дар даврони истиқлол кинои тоҷик ба марҳилаи тамоман нав ва созанда ворид гардид. Муҳаққиқ С. Ҷонбоев се зинаи тараққиёти кинои тоҷикро дар ин замон муайян кардааст, ки инҳоянд:

- марҳилаи аввал, пошӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ва ба мақоми Истиқлолияти давлатӣ расидани Тоҷикистон (1991-1997);
- марҳилаи дуюм, анҷоми ҷангӣ шаҳрвандӣ, ба имзо расидани шартномаи сулҳ ва аз бунбасти энергетикӣ ва коммуникатсионӣ раҳо шудани кишвар (1997-2015);
- марҳилаи сеюм, аз соли 2015 то имрӯз. Моҳияти ин марҳила рушди устувори ҳамаҷонибаи иқтисодиёт ва сиёсати давлатӣ дар асоси арзишҳои миллӣ ва демократӣ аст. [Ниг. 10. С. 100-114]

Дар марҳилаи аввал таваҷҷуҳи давлат ва ҳукumat ба кино ва хосатан ба муассисаи давлатии Кинои тоҷик, умуман, ба назар намерасид, зоро оғози ҷунбишҳои горатгарона ва нооромиҳои кишвар ба ин имкон намедод. Ин вазъ боис гардид, ки дар фазои иттилоотию тарғиботии кишвар фильмҳои ҳориҷӣ, ки ба ташвики масъалаҳои бегонапарастӣ ва ғайриахлоқӣ асос ёфта буданд, роҳ ёфта, мардумро ба амалҳои террористӣ ва ҳунрезиҳо даъват менамуданд. Нисбати вижагиҳои марҳилаи якуми кинои тоҷик дар маҷмуаи «Боҷтоби масъалаҳои фарҳанг дар ВАО» чунин омадааст: «Марҳилаи якуми ин давра дар фарҳангӣ синамогарони тоҷик давраи хеле ҳассосу вазнин, чи аз ҷиҳати сиёсӣ ва чи аз ҷиҳати фарҳангӣ ва иқтисодӣ ба шумор меравад.

Баъд аз барҳам ҳӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ аз 9-уми сентябрி соли 1991 Тоҷикистон соҳибиستиклол гардид. Ин соҳибистиклолӣ осон ба даст омада бошад ҳам, vale бо сабабҳои маълуми ҷангӣ шаҳрвандӣ ихтилофҳои дохилӣ авҷ гирифта, буҳронҳои шадиди иқтисодӣ тамоми соҳаи ҳочагии ҳалқро фаро гирифт. Қашшоқиу ғурӯснагӣ, яғмогарӣ, мардумфиребӣ, пораҳӯрӣ зиёд гардид, ки ин ба тамоми соҳаҳои ҳалқ, аз ҷумла санъати синамогарӣ таъсири манғӣ расонид. Як қисми киносозон рӯ ба фирор оварда, аз Тоҷикистон рафтанд ва истеҳсоли фильмҳо хеле кам шуд» [1, с. 206].

Бо вучуди ин мушкилот дар муҳити фарҳангии тоҷикон фильмҳое ба вучуд омаданд, ки аксарапон ба вазъи сиёсию иҷтимоии Тоҷикистони онрӯза, ки аз оташи ҷангӣ бародаркушӣ раҳӣ мечӯст, ихтинос шуда буданд. Фильмҳои «Хоки Ватан» (1994), «Дети войны» (1995), «Душанбе-город хлебный» (1995), «Қош ба қош» (1994) ва «Падари маҳтобӣ» (1999), «Мардикор» (2002), «Возвращение в Душанбе» аз намунаи онҳост. Дар марҳилаи дуюми рушди кинои тоҷик ба таъбири киношиноси маъруф Саъдулло Раҳимов «рақобатпазирий дар бозори ҷаҳонӣ аз ҳисоби фильмҳои ҳамвatanonи мо, ки дар ҳориҷи кишвар фаъoliyat доранд, ба вучуд омад» [8, с.17].

Дар марҳилаи дуюм кинои тоҷик нисбатан фаъол гардида, аз ҷониби коргардонҳо асарҳои хеле ҷолиб таҳия шуданд. Дар ин давра кинои тоҷик

дар дохил ва хориҷи кишвар фаъолияти самаранокеро ба роҳ монд. Коргардонҳои тоҷик Баҳтиёр Ҳудойназаров (Олмон), Ҷамшед Усмонов (Фаронса), Марям Юсуфова (Русия), Гулбаҳор Мирзоева (Фаронса), Валерий Аҳадов (Русия) ва дигарон дар муҳити кинои Аврупову Русия шомил гардида, фильмҳо таҳия намуданд.

Дар ин марҳила дар муҳити Тоҷикистон назари Ҳукумат ба рушди кинои тоҷик ба қулӣ тағайир ёфт. Ҳоссатан, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Рахмон дар Паёму гузориҳои худ нисбат ба кинои тоҷик ғамхории маҳсус зоҳир намуд. Аз ҷумла Президенти кишвар дар Паёми соли 2015-и худ иброз намуданд, ки «Кинои тоҷик марҳалаи душвори фаъолияти худро аз сар мегузаронад. Маҳдуд будани имкониятҳои маблағгузорӣ, пароканда шудани ихтиносмандон, кухна ва корношоям гардидани дастгоҳҳои филмбардорӣ фаъолияти киностудияи «Тоҷикфильм»-ро хеле суст кардаанд.

Таҷрибаи самарабаҳши истеҳсоли фильмҳои ҳунарии телевизионӣ низ, мутаассифона аз байн рафтааст. Барқарор кардани ин соҳа хеле зарур мебошад. Имрӯз лозим аст, ки соҳаи кино – ин соҳаи бисёр муассир ва фарогири фарҳанги мо аз ҷониби ҳукумат дастгирӣ ёбад» [7, с. 12].

Ба шарофати чунин дастгииҳо дар ин давра фильмҳои «Дасти рости устоди бузург» (2002), «Бобули Шарқӣ» (2002), «Дигаргӯна» (2002), «Арӯсак» (2002) «Мӯҷассамаи ишқ» (2003) ва ғайра ба навор гирифта шуданд.

Баъд аз ин таъкидҳо ва дастгирҳои Ҳукумати кишвар киносозони тоҷик ба таҳияи фильмҳои бадеии ифодакунандай руҳияи замони истиқдол иқдом намуданд. Ин ҷо метавон аз фильмҳои «Ва ман равам ба сӯи сарнавишт» (коргардон Марат Орипов, аввалин филми касбии видеоеии тоҷик, 1998), «Мӯҷассамаи ишқ» (У. Мирзоширинов, 2003), «Овора» (Г. Муҳаббатова, Д. Раҳматов, 2006), «Тақвими интизорӣ» (С. Солех, 2005), фильмҳои кӯтоҳметраи «Хушбахтӣ» (2006), «Синамои муҳаррик» (2007) ёдовар шуд, ки ба тарзи нави истеҳсолӣ (бо кинематографияи продюсерӣ) ва эстетикаи ҷолиб фарқ мекунанд [Ниг. 5].

Мутаассифона, ин фильмҳо бо яқрангии мавзӯъ, тамошобини тоҷикро ба худ ҷалб карда натавонистанд. Фазои ҳунарии кишварро фильмҳои узбекӣ ва туркӣ фаро гирифтанд, зоро дар ин фильмҳо вазъи иҷтимоии мардум, сабабҳои низоъҳои оилавӣ, хурофтпарастӣ, ифротгарӣ, пайравӣ ба ҳаракатҳои номатлуб воқеъбинона тасвир гардидаанд. Тамоми ҳурду бузург дар бозорҳои кишвар аз паси ҷустуҷӯи фильмҳои узбекии «Бегона баҳор», филми туркӣ «Йигит», «Ишқи мамнуъ», филми эронии «Юсуфи пайғамбар» ва ғайра буда, ба асарҳои тоҷикӣ аз сабаби аз лиҳози мавзӯъ ва мундариҷа заиф будан, таваҷҷӯҳ намекарданд. Масалан, филми «Мӯҷассамаи ишқ» унвони хеле ҷолиб дошта бошад ҳам, ин унвон ба мазмуни асар ҷандон мувоғиҷат намекунад. Ҳамзмамон мавзуи ин асар ба фильмҳои қаблан таҳиянамудаи коргардонҳои тоҷик монанд аст, ки ба тамошобин таъсир расонида наметавонад. Филми бисёрсериагии «Дар орзу падар» фочеаҳои зиндагии мардуми деҳотро бозгӯй мекунад, вале паёми асар ба тамошобин он қадар равшан нест.

Ин буд, ки Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомали Рахмон дар Паёми фавқулзикри худ дар бораи кинои тоҷик маҳсус таваққуф намуда, чунин таъкид карданд: «Дар ин росто, кинои тоҷик ба рушди ҷиддӣ ниёз дошта,

фильмҳои хозиразамони мустанаду бадей, ки гузаштаву имрӯзро воқеъбинона инъкос намояд, масъалаҳои муҳими ҳаёти чомеаро тасвир созанд ва ахлоқи ҳамидаву анъанаҳои неки халқамонро тарғиб кунанд, кам ба назар мерасанд» [7, с.12].

Маҳз бо дастгириҳои давлату Ҳукумат дар ҳамин давра студияҳои «Синамо», «Киносервис», студияҳои телевизионӣ ба вучуд омаданд. Дар ин студиҳо асосан фильмҳои дорои ҷанбаи ахлоқиву иҷтимоӣ таҳия карда мешаванд. Фильмҳои ин студияҳо мавриди баррасии киношиносони мусосир қарор гирифт. Аз ҷумла киношинос Тилло Некқадамов дар китобаш «Чехраҳои дураҳшони кино» [5, с. 248] ҳунарпешаҳои кинои тоҷикро муаррифӣ кардааст, ки дар таблиғи ҳамкориҳои адібону коргардонони кино, тарбияи зебопарастии наврасону ҷавонон ва таҳияи фильмҳои баланди бадей дар бораи бузургони миллати тоҷик саҳм гузаштаанд. Кино, ҷун рӯкни фарҳанг муҳимтарин воситаи таблиғи оммавӣ, густариши идеологияи давлатӣ ва миллӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳеч навъи санъат онро иваз карда наметавонад.

Бо вучуди мушкилоти техникиву қадрӣ, кинои тоҷик дар замони Истиқлол ба тарғиби масоили иҷтимоию ахлоқии ҷомеаи шаҳрвандии тоҷикон рӯ овардааст. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2018-ро «Соли рушди саёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон кард. Ин ташабbusi начиб ба аҳли кинои тоҷик роҳи навро боз қард. То ин замон ҳунарҳои мардумӣ қариб аз байн рафта, маҳсули дастони гузаштагонамон ва тарзи пӯшидани либосҳои қадима танҳо дар осорхонаҳо ва фильмҳои ҳуҷҷатӣ боқӣ монда буд. Ин вазъ кинои имрӯзро вазифадор намуд, ки ба омӯзиш ва пажуҳиши ҳунарҳои мардумӣ таваҷҷуҳ намояд ва дар эҳёи расму оини мардуми тоҷик иқдом гирад.

Дар баробари ин аз ҷониби Муассисаи давлатии «Тоҷикфильм» фильмҳое таҳия гардиданд, ки ба талаботи стандартҳои байналмилалӣ мувофиқанд. Аз ҷумла филми мазҳакавии «Автобус», ки аз моҳи апрел то моҳи майи соли 2022 бо забонҳои русӣ ва англисӣ наворбардорӣ шуда, моҳи марта соли 2023 рӯнамой шуд, бо риояи стандартҳои байналмилалӣ таҳия шуда, постер ва трейлери он пешниҳоди дӯстдорони синамо гардид.

Филми ҳунарии коргардон Носир Раҳмон «Нигоҳи ғизол», ки нахустнамоишаш дар толори синамоии Муассисаи давлатии «Тоҷикфильм» баргузор гардид, низ ҷониби диққат буда, аз ҷониби киношиносон хуб пазируфта шуд.

Ҷун ишора рафт, дар марҳилаи аввали ба Истиқлолият расидани қишвар мушкилоти зиёде дар ҳама соҳа ба вучуд омад. Муносибатҳои иқтисодию дипломатӣ ба қишварҳои шуравӣ маҳдуд гардиданд. Ҷангӣ шаҳрвандӣ муносибатҳои дохилии қишварро барҳам зад. Бо иллати ин вазъ ва аз сабаби нарасидани мутахассисон кинои тоҷик дар даҳсолаи аввали Истиқлолият ба буҳрони қадрҳо дучор омад. Дастроҳу васоити техникию наворбардорӣ ба талаботи замон мутобиқат намекарданд. Таҳияи фильм нафақат аз лиҳози бадей, балки аз ҷиҳати техникӣ ва сифати тасвирҳо низ ташвишовар буд. Мавзуи интихобнамудаи коргардонҳо ва муаллифони ингӯна фильмҳо низ ба ҳаёти мардум мувофиқ набуда, воқеяни рӯзро рӯйяӣ ва сатҳи тасвир менамуданд. Масалан, филми «Беҳуда ҳорам мекунӣ», гарчанде вазъи онрӯзai муносибати байни ҷавононро тасвир кунад, таҳлили

мавзуъ, нутқи нақшбозон, ҳолатҳои рӯҳии қаҳрамонҳо, манзараҳо ва ороиши саҳнаҳо ба талаботи филми бадӣ мутобиқат намекард. Дар ин фильм интихоби мусикӣ, сурудҳо ва сарулибос чандон ба мавзуи фильм созгор набуд. Дар фильм сурудҳо хеле дароз буда, тамошобинро аз моҳияти асосии асар дур мекунад. Ин нуқсонҳо гувоҳи он аст, ки мутахассисони ҳирфай дар кинои тоҷик намерасиданд. Дар фильмҳо актёрҳои соҳибтачриба ба мисли Ато Муҳаммадҷонов ҷалб намегардиданд, ба ҷои онҳо рӯзноманигороду наттоқони телевизион исифода мешуданд.

Ҳамин тавр, то ибтидои солҳои 2000-ум бо сабаби вазъи номусоиди кишвар ба кинои тоҷик аҳамияти муҳим дода намешуд. Бинобар ин дар фазои фарҳангии тоҷик киноҳои аз ҷиҳати ҳунарӣ заиф ба миён омаданд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар охири соли 2004 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кино»-ро қабул кард, ки ин асноди ҳукуқӣ ҷаравёни кори кинои тоҷикро дигар кард. Муҳакқиқи кинои тоҷик Саъдулло Раҳимов аҳаммияти қонуни мазкурро чунин маънидод кардааст: «Қабули чунин қонун «Дар бораи кино» умедро ба ояндаи соҳаи кинои ватанӣ ба вучуд овард. Қабули ин ҳуҷҷатро мо ҳамчун санади муҳими таъриҳӣ дар соҳаи фарҳангӣ Тоҷикистон медонем».

Баъд аз қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кино» муассисаи «Тоҷиксинамо» аз ҳайати Кумитаи давлатии телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон берун шуда, ҳамчун муассисаи мустақили давлатӣ пазируфта шуд. Ин мустақилият ба соҳаи кинои тоҷик имкон дод, ки дар бунёди кинои миллии Тоҷикистони мусир ҷораҳои амалӣ андешад, то ин соҳаи ҳаётан муҳим дар муаррифии фарҳангӣ тоҷикон саҳм гирад ва ҳар мавзуу тасодуфӣ ва берун аз арзишҳои миллӣ ба кинои мусир роҳ наёбад. Барои кинои тоҷик лозим меомад, ки чун адабиёт ва санъати театрӣ бештар ба мавзуъҳои таъриҳӣ, иҷтимоӣ, миллӣ ва фарҳангӣ ручуъ намояд.

Кинои тоҷик ҳамчун падидаҳои фарҳангӣ миллӣ вазифаи муқаддаси худро дар назди мардум ба андозае иҷро кардааст. Вай ҳамчун оинаи миллат аз ғаму шодии мардум боҳабар буд ва миллатро ба худи ў ва ба мардуми ҷаҳон муаррифӣ кард. Дар пойтаҳти Тоҷикистон ҳар ду сол кинофестивали байналмилалии «Дидор» баргузор мегардад. Кинематографистони тоҷик дар кинофестивалҳои байналмилалии кишварҳои мухталиф иштирок карда, соҳиби ҷоизаҳо мегарданд.

Яке аз дастовардҳои замони соҳибистиқлолӣ фильм «Қиёми рӯз»-и Носир Саидов мебошад. «Қиёми рӯз» соли 2009 дар кинопленкаи 35 мм дар сатҳи байналмилалий ба навор гирифта шудааст. Ин фильм дар 17 кишвари дунё, аз Ҳиндустон, Ҷумҳурии исломии Эрон, Россия, Ҷопон, Италия ва Ҳолланд ба намоиш гузошта шуда, барандаи 12 ҷоизаи байналмилалий гардидааст. «Қиёми рӯз» дар ҷашинвораи кинои «Кеш»-и Ҷумҳурии исломии Эрон дар миёни 266 фильм ҷоизаи «Самандари тилӣ»-ро соҳиб шуд.

Филми дигари Носир Саидов «Оинаи бечило» соли 2013 ба навор бардошта шуд, ки он низ дорои қасбияти баланд аст. Филми «Муаллим»-и ин коргардон соли 2014 бо ҷалби ҳунармандон аз ҳориҷи кишвар ба саҳна омад. Баъди ҷондии солҳо тамошобини тоҷик шоҳиди ба саҳна баргаштани ҳунарманди маъруф Марат Орипов шуд.

Аз нигоҳи мавзуъ кинои тоҷик ҳусусияти ахлоқиву тарбиявӣ дошта, бинандагонро ба дарки хубиву бадӣ ва фарқи аслии сиёҳу сафед рахнамун

месозад. Ҷанбаи дигаре, ки хусусияти баланди таъсиррасонӣ дорад, ин санъати зебои филмофарии коргардонҳо мебошад. Бояд гуфт, ки яке аз фильмҳои машҳури тоҷик - «Коса»-и «Суғдинамо» дар Фестивали IX фильмҳои афғонӣ ҷанде қабл дар шаҳри Стокголми Швейцария дар байни фильмҳои ҳориҷӣ сазовори ҷоизаи «Беҳтарин фильм кӯтоҳмуддат» гардида. Дар ҷашнвораи мазкур аз Тоҷикистон ду фильм – «Коса» ва «Духтари Сайхун», ки бо коргардонии Муҳиддини Музаффар таҳия гардидаанд, дар радифи 30 фильм дигар аз Эрон, Афғонистон ва дигар кишварҳои дунё иштирок карданд. Мавзуи фильмҳои фестивал - мушкилоти кӯдакону наврасон, муҳочирагат ва ҷанггу сулҳ, масоили гуногуни иҷтимоӣ ва фарҳангӣ буд. Фильми «Коса» доир ба масъалаҳои мубрами рӯз, аз ҷумла масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд ба навор гирифта шудааст. Фильми мазкур соли 2021 дар кинофестивалҳо дар шаҳри Қазони Федератсияи Россия ва Лондони Британияи Кабир низ иштирок карда, санъати кинои тоҷикро муаррифӣ кард.

Ингуну қадрдонҳои аҳли фарҳанг аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон низ борҳо амалӣ шудааст. Вақте ки мукофоти давлатии «Ситораи Президенти Тоҷикистон» таъсис ёфт, аз аввалин барадагони ин ордени олии Ватан се нафар ҳунарпешаи маъруфи театру кино, ситораҳои санъати тоҷик Ҳошим Гадоев, Ато Муҳаммадҷонов ва Убайдулло Раҷабов шуданд.

Имрӯз кинои тоҷик аз нигоҳи жанру мундариҷа рангоранг аст. Зумрае кинематографистони ҷавон ба назари тоза ба майдон омаданд. Киноматографистон тавассути маводи миллӣ ба масъалаҳои дори аҳамияти умумӣ бештар рӯй меоранд.

Фильмҳои ҳунарии «Нигоҳи ғизол», «Инсоф», «Дурбин», «Муаллим» дори хусусиятҳои миллӣ буда, мутобиқ бо меъёрҳои ҷаҳонӣ наворбардорӣ шудаанд. Аз ҷумла дар фильм «Нигоҳи ғизол» (коргардон Носир Раҳмон, наворбардор Шуҳрат Қурбонов, оҳангсоз Далер Назаров), ки Аҳмадҷон Қудбиддинзода, Фахриддин Саъдиеv, Самоҷони Тағойзода ва Фирдавс Ҷалилов нақш оғаридаанд, ҷор марди камондор ба нияти шикори саркардаи охувон ба парваришгоҳи ҳайвонҳои нодир мераванд. Нигаҳбони парваришгоҳ Суҳроб садди роҳи онҳо мегардад ва шахсони тамаъҷӯй, ки роҳбарашон Мансури ланг буд, дастгир мешаванд. Сужаи фильм ҷолиб аст, ки бинандаро думболи худ бибарад. Ҳамчунин зебогии манзараҳои Қаратоғ бинандаро мафтун мегардонад.

Дар фильм кӯтоҳи ҳунарии «Инсоф» (муаллиф Абдулмумин Шарифӣ, коргардон Ватандор Шеров), ки аз рӯйи ҳикояи Муҳаммадшариф Бобошоҳзода таҳия шудааст, ҳунармандони театру синамо Бунёд Комилов, Аъзам Розик, Далер Мирхонов, Аҳлиддин Ҳасанов ва Суҳроб Ҷанчолов нақш оғаридаанд. Сужаи фильм аз коста шудани меҳру шафқати мардум дар замони ҷаҳонишавӣ ва муносибати табибон бо мизочон нақл мекунад.

«Дурбин» фильм кӯтоҳи бадеӣ, жанри драма, 29 дақиқаву 57 сонияро дар бар мегирад. Муаллифи фильмнома ва коргардон Робия Атоева, наворбардори таҳиягар Шуҳрат Қурбонов, садобардор Рустам Шарифов, рассом Абдурашид Ҷалилов, оҳангсоз Иқбол Завқибеков, коргардони овоз Шаҳринисо Яковлева, танзимгар Шавкат Марупов, пардозгар Манижа Ҳолова, мушовир Носир Саидов. Дар нақшҳо Одил – Нурбахш Ҳафиз, Гулрӯ – Омина ва дигарон бозӣ мекунанд. Ин фильм ба масоили муҳими иҷтимоии

замони Истиқлол бахшида шуда, моро ба мушкилоти рӯзгори имрӯзai мардум ошно месозад ва хушдор медиҳад, ки некбинона ба ҳалли онҳо омода бошем.

Филми хунарии «Муаллим» (муаллифи филмнома Сафар Ҳақдодов, коргардон Носир Саидов) дар замони Истиқлол аз беҳтарин фильмномаҳои кинои тоҷик ба шумор меравад. Дар нақши асосии он Марат Орипов бо маҳорати баланд хунарнамоӣ кардааст. Дар фильм масъалати аз байн рафтани арзишҳои инсонӣ ба намоиш гузошта шудааст, ки моро аз оқибатҳои нангбори он хушдор медиҳад.

Муаллими Назар, ки дар деха одами обрӯманд аст, пиру қасалманд шудааст. Ягона дастгири муаллим писари ҳурдии ў Самандар мебошад. Писари қалониаш Юсуф дар Русия зиндонӣ аст. Ғайри ҷашмдошти ҳамдехагон муаллими Назар манзили охираташро ҳуд қандааст ва ҷашм ба роҳ аст, ки Юсуф бармегардад.

Силсислафими хунарии «Марғи бегуноҳ» аз 6 серия иборат буда, варианти яксериягии он дар ҳачми 3 соату 37 дақиқа аст. Фильм аз рӯи воқеаҳои ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 наворбардорӣ шудааст. Мазмун аз рӯи асари ҳамноми Кароматулло Мирзоев «Марғи бегуноҳ» гирифта шудааст. Муаллифони филмнома Гулназар Келдиев, Асадулло Раҳмонов, режиссёронии таҳиягар Юнус Юсупов, Асланшоҳ Раҳматуллоев, наворбардорони таҳиягар Зикриё Истроилов, Шуҳрат Қурбонов, режиссёри садо Ҳусейн Маҳдавӣ, режиссёри тадвин Сафаралӣ Саъдиеv, оҳангсоз Амирбек Мӯсоев, рассом Абдурашид Ҷалилов, садобардор Фарруҳ Фадой, пардозгар Лилия Сорокапуд мебошанд. Дар нақшҳои асосӣ Барзу – Абдукарим Машрабов, Мустафо – Асланшоҳ Раҳматуллоев, Малика – Мариана Баракбаева, Ҳидиралӣ – Ҷумъаҳон Сироҷов хунарнамоӣ кардаанд.

Воқеаҳои ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992 ва 1997 дар Тоҷикистон, ки яке қурбонӣ буду дигар силоҳбадаст, яке ҳабаркаш шуду дигар номссолори деха, яке номус аз даст доду дигаре номус рабуд, сужай асосии ин фильмро ташкил медиҳанд. «Марғи бегуноҳ» аз аввалин фильмномаҳо мебошад, ки вазъи ҷанги шаҳрвандиро дар кинои тоҷик ба намоиш гузошт. Муаллифон бештар ба заминаҳои асосии ба вучӯд омадани ҷанги бародаркуш таваҷҷуҳ намуда, онро дар мисоли қисмати мардуми ду деха ба намоиш гузоштаанд.

Филми хунарии «Аз ман марав» дар жанри мелодрама ва драма эҷод шудааст. Муаллифони филмнома Умедҷон Маҳмудов, Ҳамроҳҳон Розиков, коргардон-таҳиягар Набиҷон Пирматов, наворбардор-таҳиягар Умед Нормуратов, рассом-таҳиягар Мехриҷдини Абусаид, садобардор Фарид Пироиш, равшанидиҳанда Нурадил Рачабов, коргардони танзим Шавкат Марупов фильмро бо маҳорати баланди эҷодӣ ба навор гирифтаанд. Фильм дар бораи муҳаббати ду дилдода Алӣ ва Парӣ қисса мекунад. Танҳо ишқи ҳақиқӣ боис мегардад, ки онҳо ҳама нобаробарии зиндагиро сарфи назар кунанд ва бо ҳам монанд.

Ҳамин тарик, дар замони Истиқлол кинои тоҷик ба бисёр дастовардҳои хунарию эҷодӣ ноил гардид. Ба назари мо, дар кинои замони Истиқлол, пеш аз ҳама, дарки арзишҳои миллию инсонӣ бояд мақоми асосиро соҳиб гардад. Коргардонҳоро мебояд, ки аз нусхабардории фильмҳои ҳориҷӣ ҳуддорӣ намуда, ба ҳаёти миллии тоҷикон ворид шуда, вазъи зиндагии онҳоро дар маркази таваҷҷуҳ қарор диханд. Ҳамзамон дар филми тоҷик бояд фарҳанги милли – сарулибос расму оин, анъанаву маросим ва амсоли ин риоя шавад, табиат ва манзараҳои зебои қишварамон истифода гардад. Танҳо дар ин ҳолат

симогарон дар фильмҳои худ симои тоҷику тоҷикистониро инъикос карда метавонанд.

Адабиёт

1. Бозтоби масъалаҳои фарҳанг дар ВАО /мураттиб ва муҳаррири масъул М. Ҳочаева. – Ҳуҷанд: Меъроҷ, 2013. – 276 с.
2. Габрилович, Е. Сценарии произведение или полуфабрикат? // Летаратурная газета. – 1971. – 15 декабря.
3. Қодирӣ, С. Режесураи кино ва радио / С. Қодирӣ.– Душанбе: Ирфон, 2011. – 225 с.
4. Мирзошоев, С. Роҳи кинои тоҷик / С. Мирзошоев.– Душанбе: Ирфон, 1973.–175 с.
5. Некқадамов, Т. Бозтоби чехраҳои дурахшони кино / Т. Некқадам.– Душанбе: Ирфон, 2019. – 248 с.
6. Нурҷонов, Н. Драмаи ҳалқи тоҷик / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 1985. – 258 с.
7. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои милат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон (ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 январи соли 2015).
8. Раҳимов, С. История кино Таджикистана в период первого тридцатилетия независимости / С. Раҳимов // Кино.–2020.– № 1.
9. Ҳакимов, Н. Инъикоси масъалаҳои фарҳанг дар ВАО / Н. Ҳакимов. – Ҳуҷанд, 2009. – 185 с.
10. Ҷонбобоев, С. Истиқолият ва эъмори тафаккури нави умумимилий дар Тоҷикистон / С. Ҷонбобоев // Истиқлол ва фарҳанг (Маҷмуаи мақолаҳо).– Душанбе, 2017.– С. 100 -114.
11. Эльбаум, С. Энциклопедия кино Таджикистана / Г. Эльбаум, С. Раҳимов. – Душанбе: Эр-Граф, 2012. – 332 с.

Асомуддин Абдулмумин

ТАДЖИКСКОЕ КИНО В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье рассматривается состояние таджикского кинематографа в период Независимости. Таджикское кино играет роль одного из важнейших направлений национальной культуры и важнейшего средства продвижения политики независимого таджикского правительства по поднятию духа самосознания и укреплению национального искусства.

В период Независимости таджикское кино вступило в совершенно новый творческий этап. Исследователь С. Джонбобоев выделил три этапа развития таджикского кино в это время: 1) 1991-1997 годы; 2) 1997-2015 годы и 3) начиная с 2015 года.

Первый этап был очень сложным для таджикского кино с точки зрения политики, культуры и экономики. На втором этапе, благодаря поддержке государства и правительства, таджикское кино начало развиваться быстрыми темпами и стало вести эффективную деятельность как внутри страны, так и за пределами. На третьем этапе созданы студии «Кино» и «Киносервис», пригодные для производства фильмов.

При создании условий таджикское кино стало красочным по жанру и содержанию, на сцену вышли молодые кинематографисты, а в производстве фильмов появились истоки национальной ценности и формирования идентичности.

В целом таджикское кино уделяет внимание пониманию национальных и общечеловеческих ценностей, постепенно вписывается в современные условия общественной жизни и отражает реальную жизнь народа. В то же время таджикский фильм включает в себя национальную культуру – национальная одежда, обряды, традиции и т.д., а также пропагандирует природу и красивые пейзажи нашей страны.

Ключевые слова: независимость, таджикское кино, время, сцена, режиссер, автор, фильм, отражение, образ, роль, национальное самосознание.

Asomuddin Abdulmumin

TAJIK CINEMA IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

The article highlights the state of Tajik cinema during the period of Independence of the Republic of Tajikistan. Tajik cinema plays the role of one of the most important areas of national culture and the most important means of promoting the policy of the independent Tajik government to raise the spirit of self-awareness and strengthen the national art.

During the period of Independence, Tajik cinema entered a completely new creative stage. Researcher S. Jonboboev identified three stages in the development of Tajik cinema at this time: 1) 1991-1997; 2) 1997-2015 and 3) starting from 2015 until today.

The first stage was very difficult for Tajik cinema in terms of politics, culture and economics. At the second stage, thanks to the support of the state and government, Tajik cinema began to develop and began effective activities within and outside the country. At the third stage, the Kino and Kinoservice studios were created, suitable for film production.

When conditions were created, Tajik cinema became colorful in genre and content, young filmmakers appeared on the scene, and the origins of national value and identity formation appeared in film production.

In general, Tajik cinema pays attention to understanding national and universal values, gradually fits into modern conditions of public life and reflects the real life of the people. At the same time, the Tajik film includes national culture - national clothes, rituals, traditions, etc., and also promotes the nature and beautiful landscapes of our country.

Keywords: Independence period, Tajik cinema, scene, director, author, film, image, role, national identity.

ТДУ: 7точик+791.3+9точик+636.98+394.23+688.744+008

Ҷӯрақулов Фармон

НАЗАРЕ БА ДИРӮЗ ВА ИМРӮЗИ СИРКИ ТОЧИК

Дар мақола дирӯз ва имрӯзи сирки точик таҳлилу баррасӣ шудааст. Бозёфтҳои бостонииносӣ субит месозанд, ки жанрҳои муҳталифи сирк реша дар таърих доранд ва ба замонҳои қадим мерасанд. Ҳамчунин маълум мешавад, ки пайдоии сирк мунҳасир ба миллате ва ё кишиваре нест, он аз ҳунару санъати халқҳои гуногун сарчашма гирифтааст, бою пурмазмун гаштааст.

Санъати сиркӣ, жанрҳои алоҳидай он дар адабиёти бадеӣ бо рангу мазмуни дигчасту барҷаста тасвир шудаанд. “Бадоеъ-ул-вақоев”-и Зайнiddин Маҳмуди Восифӣ дар омӯзиши жанрҳои сирк аз нодиртарин сарчашма ба шумор меравад. Дар ин асар санъату маҳорати ҳунармандон, ба ҳукми хеш даровардани ҳайвонот ва намоии “ҳунару санъат”-и онҳо дар ниҳояти камол ба риштai таҳрир қашида шудааст. Дар осори Аҳмади Дониш ва Садриддин Айнӣ низ санъати сиркӣ тавъам бо вазъи замону ҳодисоти рӯзгор инъикос меёбад ва парда аз рӯи олами пурдарду пурфоҷиа ва зулматбори даврони амирӣ мебардорад.

Сирки точик дар даврони шӯравӣ, ба вижса дар солҳои 70 ва 80-уми асри гузашта шуҳратманд гашт ва дар радифи маътуруфтарин сиркҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ҷо гирифт. Дар ин давра дар сирки точик як қатор ҳунармандон кору фаъолият карданд, ки шуҳрати ондавраи сирк ба ном ва маҳорату санъату ҳунари онҳо пайванди ногусастаний дорад.

Ҷанги шаҳрвандӣ ба пешрафти тамоми соҳаҳо зарба зад, аз ҷумла ба фарҳангу илму маориф. Санъати сиркӣ низ дар он айём дар баробари дигар соҳаҳои санъат ба мушкилоти зиёд рӯбарӯ омад, ҳатто хавфи аз байн рафтан вуҷуд дошт. Қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон оид ба рушди санъати сиркӣ ба сирк умри дубора баҳшииданд, он аз нав эҳё шуд, ободу сертамошобин гашт. Аз баракати истиқлол сирки точик сол то сол рушд мекунад, пеш меравад, робитаву ҳамкориҳои он бо сиркҳои ҷаҳон густарии мейбад. Имрӯз ҳунармандони Сирки давлатии Тоҷикистон зери парчами кишивари маҳбуб дар саҳнаҳои сиркҳои ҷаҳон ҳунарномаӣ менамоянд, санъату маданияту фарҳанги моро ба ҷаҳониён муаррифӣ мекунанд. Сирки давлатии Тоҷикистон имсол ва солҳои дигар низ тараққӣ мекунад, барномаҳои ҷолибро манзури тамошобинони хеш мегардонад, ба дилҳо сурур мебахшиад ва хотирҳоро болида мегардонад.

Калидвоҷаҳо: сирк, сирки точик, санъат, ҳунар, маҳорат, ҳунарманд, аҳли ҳунар, истиқлолият, таърих, дастовард, дорбоз, аспдавонӣ, сафари ҳунарӣ, равобити фарҳангӣ.

Санъати сирк дар тӯли асрҳо шакл гирифта, тадриҷан инкишоф ёфтааст. Он аз маҳорату санъати ҳунармандони халқӣ дар боғу майдону бозорҳо, аз базму хурсандиҳову тӯю маросимҳо, аз латифаву ширингуфтториҳои мардум, аз театрҳои халқиву қасбӣ, аз мусобиқаҳои варзишӣ сарчашма гирифтааст. Сирк саҳнаи лутғу латифаву базлаву ҳушигӯфтторӣ, суруру шодиву шодмонӣ, базму рамз, майдони ҳайрату часорату матонату шучоату далерӣ, арсаи ба ҳукми хеш даровардани ҳайвоноти аҳлию ваҳшист. Сирк шавқу эҳсоси тамошобинро

бедор мекунад, ўро ба завқ меорад, дар ҳайрат мегузорад, моту мабхут мегардонад.

Нишонаҳо ё худ жанрҳои ҷудогонаи сирк дар кишварҳои муҳталиф ба тарзу шаклу намуди гуногун зухур кардаанд. Масалан, дар кишварҳои Шарқи Бостон ононе, ки ба бофтани таноб (арғамчин) шуғл доштанд, барои нишон додани бадоштӣ, саҳту мустаҳкамии таноб онро дор қашид, дар болои он роҳ мерафтанд ва дар ин кор онҷунон моҳир шуда буданд, ки мепариданду медавиданд. Ҷанговарони Эронзамин ба ходае, ки рафиқашон дар бозу ё дар камар нигоҳ медошт, баромада дуриҳоро назора мекарданд. Ҳамин гуна боғдорон ҳангоми чамъ овардани ҳосили дарахтони баланд нардбонро озод гузашта, баробарвазниро нигоҳ дошта, мева мечиданд. Дар Ҳитой сирк ба намоишномаҳои театрӣ классикий пайванду наздикий дошт ва як силсила номераҳои нодирро ворид намуд: бозӣ бо навору чатр, машқҳо дар турник, ҷаҳидан аз болои оташ ва корд, баромадан ба баландиҳо тавассути тасма ва ғайра. Ҳунармандони чопонӣ дар кор фармудани корд ва ба нишон расонидани он ҳамто надоштанд, нардбон (зинапоя)-ро дар бамбук овехта, машқҳои гуногунро сабуку ҷолок иҷро менамуданд, танобро ба сад ранг истифода мекарданд. Аз Ҳиндустон ба сирк омӯҳт ва ром кардани мор, шуъбадабозиву ҷашмбандӣ омад ва ба он рангу ҷилои тоза бахшид. Дар кишварҳои Африқо ҷанговаронро аз рӯи маҳорати ҷолокӣ, дорбозиашон интиҳоб мекарданд. Ҷавонон мебоист дар ҳаво муаллақ зананд, ҷаппаву роста шаванд ва ин амалҳо ба оину қеши онҳо пайванд низ дошт ва бъайдтар дар барномаҳои сирк таҷассум ёфт.

Аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки пайдоиши сирк мунҳасир ба як миллате, қавме ва ё кишваре нест, балки он самари ҳунару санъати ҳалқҳо ва кишварҳои гуногун аст, ки яқдигарро такмил додаанд, пухтаву сараву мукаммал намудаанд.

Дастовард, муваффакияту комёбихои имрӯз дар муқоиса бо дирӯз пурратар, возехтар, ҷашмирасу нишонрас мегарданд. Аз ин нигоҳ ба гузашта назар афкандан, онро омӯхтан, муҳтасар бошад ҳам, таҳқиқ намудан аз аҳамият ҳолӣ наҳоҳад буд. Ҳоло ки мавзӯи баҳс сирк аст, саволе пеш меояд, ки мо, тоҷикон, дар гузашта нишоне аз сирк доштем ё на? Афзун бар ин, сирки тоҷик то ба пояи имрӯз расидан чӣ роҳу пайроҳаҳоро тай кард, чӣ монеаҳоро паси сар намуд?

Дар қадом асрӯ замонҳо пайдо шудани аввалин жанрҳои сиркиро муайян кардан корест душвор, аммо ҳаминаш яқин аст, ки он аз қаъри асрҳо оғоз мегирад. «Муҷассамаҳои ромишигарон, раққосон, дорбозон, масҳарарабозон, тасвири уду накора ва ғайра» [12, с.9], ки аз ҳафриётҳои бостоншиносӣ ба даст омадаанд, шаҳодат медиҳанд, ки гузаштагони мо – «суғдҳо ва боҳтариҳо ба мусикӣ, раксу тарона, бозиву мусобиқаҳои варзишиӣ, сайру тамошоҳо таваҷҷуҳи зиёд доштанд»[12, с. 9]. Санъатшинос Низом Нурҷонов дар такя ба тадқиқоти Г.А. Пугаченкова (“Ҳалҷянский масҳараబоз”) навиштааст, ки «Образи масҳараబози қадим дар яке аз ҳайкалҳои қасри шаҳри антиқии Ҷохтар – Ҳалҷаён (дар наздикии Ҷеҳнави имрӯза) акс ёфтааст ва ба асри якуми то миlod тааллуқ дорад» [8, с. 6]. Бино ба маълумоти ҳамин муҳаққиқ ҳунари масҳараబозӣ дар тӯли таъриҳҳо будааст, равнақ ёфтааст, ҳатто дар санъати миниатюри, ба вижана дар санъати миниатюрии асрҳои XV–XVII акс ёфтааст. Ин нукта низ қобили зикр аст, ки муаллиф бо овардани маълумоти сарчашмаҳо иқтиро накарда, ба шаҳру дехоти Тоҷикистон сафар карда, 72

песай хурд-хурдро чамъ оварда, таҳти сарлавҳаи «Театри масҳарабозон» манзури хонанда мекунад [ниг.8, с. 130-250].

Жанрҳои гуногуни сирқ, ба мисли латифаҳои ширину намакин, масҳарабозӣ, гурзбардорӣ, аспсавориву аспдавонӣ, ром кардани ҳайвонот ва ғайра дар осори илмӣ ва адабии гузаштагон бо рангу чилои гуногун инъикос ёфтаанд. Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар «Футувватномаи султонӣ» фасли маҳсусро ба тосбозону лӯъбатбозон (лӯхтакбозон, зочабозон) ва ҳукқабозон (найрангбозон) бахшидааст [ниг. 7. с. 110-113]. Муҳаққиқ Ҳалима Аламова ин фасли «Футувватномаи султонӣ»-ро мавриди омӯзиш қарор дода, менависад: «Аввалин сирки пӯшида ва саҳнаҳои ин тариқати ҳунар дар кишварҳои Аврупо зуҳур намудаву сайқал ёфтааст. Аксар намуди ҳунарвариву саҳнаофариние, ки дар Аврупо дар асрҳои миёна рушд ёфтаанд, дар давлатҳои Машриқзамин низ буданд, vale ҳама намуди бозиҳо дар ин сарзамин мисли Аврупо дастачамъона ичро карда намешуданд» [2, с. 29].

«Бадоеъ-ул-вақоеъ»-и Зайниддин Маҳмуди Восифӣ дар бобати омӯзиши нишонаҳои сирқ дар ибтидиои асри XVI аз беҳтарин ва нодиртарин сарчашмаҳост. Ҳалима Аламова дар мақолаи дигараи «Бадоеъ-ул-вақоеъ» ва назаре ба оғозгоҳи сирки тоҷикӣ ҳикоёtero, ки дар ин асар ба сирқ пайванҷ доранд, таҳлил намуда, ба ҳулосае мерасад, ки «...сартосари «Бадоеъ-ул-вақоеъ»-и Восифиро ҳодисаю воқеаҳо, саргузаштҳои дилчашпу ғароиб, ҳунарнамои парандагону ҳайвонҳо, масҳарабозону гӯштингирон, дорбозону шамшербозон, ҷашмбандону тақлидкорон дар бар гирифтааст» [3, с. 66]. Дар ҳақиқат, Восифӣ дар тасвири бадеии саргузашт, ҳодисаву воқеаҳо ягонаи замони худ буд, ҳикоёти марбут ба ҳайвонотро низ дар ниҳояти камол дилчашпу ҷолиб ба риштаи таҳrir кашидааст, он ҳикоёт то қунун назири худро надоранд, хонанда онҳоро имрӯз низ ба ҳавас меҳонад ва лаззат мебарад. Восифӣ воқеаву ҳодисотеро тасвир мекунад ва либоси бадей мегӯшонад, ки дар муҳиту замони ў ба амал омадаанд, худ шоҳид будааст ё аз ёру дӯстон шунидааст, ба ифодаи дигар, ҳар он чӣ гуфтааст, заминаи воқеӣ, реалий дорад. Аз амалу корҳое, ки ҳайвонот ичро мекунанд, ангушти ҳайрат мегазед ва дар айни вақт аз ақлу заковати инсон низ дар шигифт мемонед, ки ў чӣ тавр тавонистааст ҳайвонро ба ин дарача «тарбият» қунад. Маймун бо одам шатранҷ мебозад ва ачиб ин аст, ки ба чирадастарин шатранҷбозон ғолиб меояд ва ҳамаро ба «водии ҳайрат» меандозад. Восифӣ нақл мекунад, ки дар даврони ҳукмронии Султон Ҳусайн Мирзо шахсе мулакқаб ба Бобоҷамоли Бузбоз аз Ироқ ба Ҳурӯсон омад. Ў шутур, буз, ҳар ва маймунеро ром карда буд ва ба туфайли «ҳунару санъати онҳо» майшати рӯзгор мекард. Ин маймун дар Ҳирот бо маъруфтарин устодони шатранҷ бозӣ мекунад ва ҳамаро яксар мағлуб менамояд. Чун овозай ҳунари маймун ба гӯши Алишери Навоӣ мерасад, «Мавлоно Соҳибдороро, ки шатранҷи сағир ва кабирро мисли ў касе ҳозирона ва ғоибона намебоҳт, фармуд, ки бо он маймун шатранҷ боз. Маймун Мавлонои мазкурро ду навбат мот гардонид ва ин турфатар, ки ҳар бозӣ, ки Мавлоно Соҳиб мекард, он ба ҷониби Бобоҷамол нигоҳе мекард ва ҷашмак мезад, ки яъне «нигар, ки ҳариф чӣ бад бозӣ кард». Навбати сеюм, ки бозӣ мекарданд, Мавлоно Соҳиб аз рӯи зарофат аспро фил ворӣ (фил барин) бозӣ кард. Маймун чунон таппончае (шаппотӣ, торсакӣ) ба рӯи Мавлоно зад, ки нишонаи панҷаи ў қарib як моҳ ба ҷеҳрааш зоҳир буд. Гиребони ўро низ бидарид» [6, с.123-124].

Кайҳост, ки санъати сирқ шакли комил гирифтааст, ба комёбииҳои беназир соҳиб шудааст, ҷузъи чудонопазири фарҳанги ҳалқҳои гуногун гаштааст, аммо

бо ин ҳама саҳнаҳои тасвиркардаи Восифӣ ба навъи худ ногакроранд ва шояд ба кам коргардон даст дихад, ки онҳоро дар саҳнаи сирк хубу марғуб такрор намояд.

Аҳмади Дониш ситорае буд дар тирашабони Бухорои асри XIX. Аз назари ин «нобигаи модарзод» (табъири устод Айнӣ) санъату ҳунари мардуми Бухорои қуҳан ниҳон набуд, аммо аз сӯи дигар, медонист ва бо ҷашми сар медиҳ, ки амиру амалдорон ин санъату ҳунарро дар бештарин ҳолатҳо ба муроди дили ҳеш, ба виже рӯпӯш карданни фиску фасоду фитнаҳо истифода мебаранд. Ба ҳар ваҷҳе ҷашну идҳо баргузор мекарданд, Наврӯз ҳафтаҳо тӯл мекашад. Ў дар «Рисола ё муҳтасаре аз таърихи ҳонадони манғития» менависад: «Дигар назме, ки амир Музофар дар боби вилоятдорӣ ниҳод, вазъи даври угур ва ракси бачагон ва қавлу ғазали масҳарабозон ва дорбозон буд, ки дар тамоми солу фусул ин шева дар ҳамаи қаламрав ҷорӣ буд ва шабу рӯз овози нойу духул аз ҳама ҷо баланд буд, то ахбору ароҷиф (durӯf) (ба) ҳалқ наафтад ва ҳама бадин масҳарагӣ машғул бошанд ва ҳалқ гумон қунанд, ки ҳама ҷо орамидааст ва ҳама фасоду фитнаҳо хобидааст, ки агар дар ҳаволии (гирду атрофи) мамлакат манқазате (вайроние) бошад, мумкин набуд, ки амир бад-ин навъ дилҷамъ бошад ва сомони тараҷӯз духул қунад. То ба ҳадде ки мардуми шаҳр аз беобӣ ҷон медоданд ва ғоҳо аз гаронии нарҳо қолаб тиҳӣ мекарданд, овози нойу духулу қарнӣ ҳамчунон баланд буд ва ракқосон дар раксу симоъ ва дорбоз бар болои сим муаллақ мерафт...» [6, с. 54].

Дониш аз ин ҳама бесомониҳо ба сутӯҳ меояд ва ҳарчанд медонист, ки овози ў ба гӯши амиру амалдорон намерасад ва ба гуфти ҳудаш «фарёде аст дар рӯзи боди шадид», vale bоз ҳам бо як шуҷоату далерӣ садо баланд мекард: «дар ақиби пойнавбат ва аз паси дорбозиҳо ҳама авбош ва аҷомир... дастҳо бардошта, ҷаноби амирро дуо мекарданду ҳалқи тамошобинро ба дуо даъват мекарданд, ки амирро дуо қунед, ки ҷаҳонгир шаванд. Ин ҷӣ шуру ғавғост ва ин ҷӣ базму тамошо, ки мо дар асри ин амир мебинем ва дар аҳди падару падару падар надида ва нашнидаем, илоҳӣ ҳазрат ҷаҳонгир шаванд ва камарашонро Ҳайдари каррор бандад» [6, с. 55].

Устод С. Айнӣ Аҳмади Донишро ҷанд бор аз дуру наздик дидашт, шоҳиди пешғӯиҳои ў оиди гирифтани моҳ будааст, боре ба ҳонааш низ рафтааст, аз дӯстону ҳамсӯҳбатони Дониш дар борааш ҳикоятҳои пурмehr шунидааст ва яке аз аввалин ҳонандагони «Наводир-ул-вақоء» будааст. Қобили зикр аст, ки устод Айнӣ он ҳама дидаву шунидаву мушоҳидаҳояшро дар «Ҷӯшӯштҳо» сабт карда, бад-ин васила ба гуфти адабиётшиносӣ маъруф Валий Самад, «сурату сирати пурҷозиба ва боназокати ин марди шарифи миллатро барои мо қашидааст» [11, с. 93]. Ў на танҳо сурату сирати Донишро барои мо қашидааст, балки мисли Дониш қӯҳнадардҳои Бухороро «ба рӯи об баровардааст». Ў дар ҷилди ҷоруми «Ҷӯшӯштҳо» дар фасли «Иди наврӯзӣ ва сайри Ширбадан» сайру саёҳати иди Наврӯзро тасвир карда менависад, ки «Амирони оҳирии Бухоро ин идро дар роҳи дуру дароз машғул доштани ҳалқ ба корҳои бефоидай зарари моддинок истифода карда, ба ин восита худ осуда зиндагонӣ кардан хостанд... Ў (амир Музофар) дар ҳар ҷо ки манзил қунад, ҷавӣ (базми умумӣ) барпо карда, мардумро ба тамошоӣ вай машғул мекард, то ки ба ин восита оммаи ҳалқро водор қунад, ки аз кирдорҳои нописандидай ў ҷашм пӯшанд ва ё ин ки ба дидани он кирдорҳо фурсат наёбанд. Аз ин ҷумла, ў дар Ширбадан ном ҷорбоғи худ... сайри наврӯзӣ ташкил медод, ин сайрҳои ў то ду моҳ, ҳатто то ҳафтод рӯз давом мекард» [1, с. 196-197].

Устод Айнӣ таассуроти хешро аз сайри Ширбадан дар «Достони сайри Ширбадан» пурра ба риштаи тасвир мекашад, vale барои мо ин нукта муҳим аст, ки дар ҳамон давр муносабати мадании Бухору Россия пойдор будааст, аз ҷумла сирки Россия ба Бухоро сафари ҳунарӣ кардааст ва тамошои ин сирк ба устод Айнӣ мусассар гаштааст. Ӯ муноҳидаҳои хешро ин тавр ба назм даровардааст:

...Ман он гаҳ тамошогаҳе кофтам,
Ба дарвозаи сирқ раҳ ёфтам.
Чу белат гирифтам, шудам дар дарун,
Ки он ҷо будааст аълою дун...
Ба по рост истода кардам назар,
Ҳама кори он сиркро сар ба сар:
Наҳустин қашиданд симе дароз,
Баромад зани русии симбоз.
Ба боло чунон лӯъб оғоз кард,
Ту гӯй, ки мурғест парвоз кард.
Ба таҳсини ӯ ҷумлагӣ ҳамзабон-
Ҳама оғаринҳон, ҳама кафзанон.

Ба ҳамин минвол дигар номераҳои сирк – аспдавонӣ, масҳарабозон, гурзбардорон ва раққосонро тасвир мекунад ва аз ҳама бештар таваҷҷуҳи ўро санъату маҳорати Нина ном духтарча ба худ мекашад:

Дар он байн духтарчае Нина ном,
Ба овози хубу ба ҳусни тамом.
Суруде сароиду раксе намуд,
Ба санъат ту гӯй, ки мислаш набуд.
Ба овози ӯ ҳар касе гӯш кард,
Дигар созҳоро фаромӯш кард.
Пайи рақс печид ба худ чунон,
Ки гуфтанд ӯ ҳаст беустуҳон [1, с. 199-203]

Агар иқтибоси охирро аз «Достони сайри Ширбадан»-и устод С. Айнӣ сарфи назар кунем, аз иқтибосу ишороти аз он пеш оварда маълум мешавад, ки жанрҳои гуногуни сирк дар байни ҳалқи тоҷик аз қадим вуҷуд доштааст, рушду инкишоф ёфтааст, сараву пухта шудааст ва ба мардум фароғату роҳат баҳшидааст. Ин тавр ҳам шудааст ва бисёр иттифоқ афтодааст, ки зимомдорони мамлакат ин санъатро ба муроду мақсади хеш, барои пинҳон доштан ва рӯпӯш кардани фиску фасод ва ноадолативу нобасомониҳо дар кишвар истифода кардаанд.

Ҳукумати Шуравӣ ҳафтод сол қоиму побарҷо буд. Ахли таҳқиқро рӯшан аст, ки рушду инкишофи санъат аз руҳҳои ракини сиёсати Давлати Шӯравӣ маҳсуб меёфт. Муҳаққиқон дар партави ин сиёсат оид ба санъати миллии тоҷик дар ин даврон бо дасту дили гарм ва бо ҳавасу ҳавсало тадқиқотҳо анҷом додаанд. Аммо аз ҷиҳо сабабе ба рушду пешрафти санъати сирки ин давра ҷондона таваҷҷуҳе зоҳир нашудааст. Мо дар бораи роҳи паймудаи сирки тоҷик дар солҳои шӯравӣ танҳо китоби Қ. Сатторов ва И. Раҳимовро бо номи «Сирки тоҷик» дар даст дорему ҳалос. Чун бурду боҳти сирки ин айём дар китоби мазкур ба қадри имкон тафсиру тавзех шудааст, такрори он матлуб нест, аммо

денистани инъикоси шуҳрату мақоми чеҳраҳои номоёни сирк дар саҳифаҳои матбуоти он давр ҷолиб намуд.

Пажӯҳандагон бар онанд, ки мақоми сирки тоҷик аслан дар солҳои 70 ва 80-уми садаи гузашта боло рафт, овозадору шуҳратманд гашт ва дар радифи сиркҳои маъруфи Союзгосцирк ҷо гирифт. Аз баёни асли матлаб андаке пеш рафта, ёдрас менамоем, ки шуҳрати сирки давраи шуравӣ солҳо дар ёду хотирҳо монд, то ҷое ки байди 21 соли Истиқлолият, яъне 2 ноябри соли 2012 дар қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (№ 606) одилона таъқид шуд: «Колективи сирки тоҷик дар гузашта дар байни дигар муассисаҳои сирки Иттиҳоди Шуравӣ яке аз беҳтаринҳо ба ҳисоб мерафт. Ҳонараҳои ҳунармандони маъруф П. Юсуфов, А. Турдиев, У. Тӯраева, Н. Алиева бо бародаронаш дар он солҳо аз дастовардҳои беназири сирк ба шумор рафта, чун дураҳши сирки тоҷик аз тарафи умум писандида шуд ва мавриди эътироф қарор гирифт» [5, с.1].

Театр, сирк ва умуман ҳама намуди санъатро ҳунарманд маъруфу машҳур мекунад. Аз мутолиаи матбуоти солҳои 70-80-ум бар меояд, ки дар он замон як гурӯҳ ҳунармандон, ба мисли Ҳунарманди ҳалқии ҶШС Тоҷикистон Пирназар Юсуфов, ҳунармандони хизматнишондодаи ҶШС Тоҷикистон Тағоймурод Давлатов, Ҷамолиддин Садриддинов, Назринисо Алиева, Сарват Беҳбудӣ, Абдуҷаббор Турдиев, Роман Ёкубов, Барон Даниэл дар сирки тоҷик кору фаъолият карда, онро дар миқёси иттилоқ шуҳратманд намудаанд.

Ҳунару санъати аксари онҳо дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ таҳсину тамҷид шудааст. Бешубҳа, яке аз ҷеҳраҳои тобноки сирки тоҷик дар он солҳо Пирназар Юсуфов будааст, номи ў дар сарҳати ҳамаи навиштаҳост, ў маҳз бо номераи «Корвони Помир» ҳушу ёди тамошбинонро тасхир кардааст.

Аслан вожаи «корвон» дар ҳаёлу хотири аҳли завқу дониш гузаштаҳои дурро бедор мекунад: корвони пурбор аз шебу фарози кӯҳистон, аз саҳроҳои бекарон, аз биёбони регзорон, ки ба ҷуз ҳори муғелон гиёҳе намерӯяд, убур мекунад; корвон бори ҳаёт, бори зиндагӣ мебарад, дилҳоро, кишварҳоро, мардумони гуногунзабонро ба ҳам мепайвандад. Ғазали шӯрангези Саъдӣ ҳушсхан ба ёд мерасад ва «дилро ба түғён ва рӯҳро ба ҳаяҷон» меорад:

Эй сорбон, оҳиста рон, к-ороми ҷонам меравад,
Он дил, ки бо ҳуд доштам, бо дилситонам меравад...

Агарчи корвони Пирназар Юсуфов аз кӯҳу кӯтал, аз биёбон ва ҳомаҳои тафсони рег убур намекунад, вале лаҳзаҳое аз он манзараҳоро дар ёд бедор мекунад. Садои карнаю ҳурӯши доира баланд мегардад, корвони шутурҳо ба манеж мебарояд, сорбон дар тан ҷомаи зарбоғти ҳуҷдӯҳт, дар сар салтаи сultonӣ пеш-пеши корвон, дар ҳавои мусиқӣ арғушт меравад, дар байн «дараҳти себи пурбор» ба назар мерасад. Дар болои шутури аввал дар таҳти равон олиҳае нишастааст зебову раъно, сорбон қайҳост, ки маҳви ҷамоли ўст, ба ў дил бастааст, аз шодиву сурур мераксад, ба ў нигоҳи пурмehr меафканад, вучудаш лабрези ишқ, меҳру муҳаббат аст. Нигоҳҳои пурмehr аз ҷашмони фаттони зебосанами гуландом пинҳон намемонад, ў ҳудро ба рӯи дастони сорбон мепартояд, ҳарду аз шавқи дидору висол мераксанд. Сорбон ба кӯҳони шутур мепарад, бо дутору доира жонглёрӣ мекунад. Олиҳа ба дараҳти себ ишорат мекунад, дилаш себ мекашад. Сорбон шамбарер (қамчини дароз)-ро ба даст мегирад ва аз «дараҳти себ» ба маҳбуба себ «меафшонад», ў себҳоро дар сабад

чамъ мекунад ва чун арзи сипос бозпас ба ҷавон медиҳад. Ҷавон бо себҳо жонглёрӣ мекунад.

Намоиш бисёр не, понздаҳ дақиқа давом мекунад, аммо ба ҳазорон қас шодию суур бахшидааст, гузашта аз ин, ҳамчун сахифаи дурахшону фаромӯшназари таърихи сирки тоҷик боқӣ ҳоҳад монд. Аз назари аҳли тадқиқ жонглёрӣ дар болои шутуру асп яке аз душвортарин номераҳост, ки он дар натиҷаи чусту ҷолоқӣ, машқу тамрини пайваста ва заҳмати ҳаррӯза ба даст меояд. П. Юсуфов, ки марди заҳмату кор буд, ин номераро бо маҳорати тамом иҷро кардааст.

Ин танҳо як номера аст аз барномаи П. Юсуфов бо шутурҳо. Дар лаҳзашои дигар шутурҳо дар саҳна медаванд, аз монеаҳо мечаянӣ, меҳобанду меҳезанд, дар оҳангӣ валс мерақсанӣ, сари зону нишаста таъзим мекунанд, аммо ба андешаи аҳли қалам номераи «Корвони Помир» дар таърихи сирки тоҷик рӯйдоди нодир буд ва ҳамин гуна ҳоҳад монд. Ин номераи П. Юсуфов на танҳо дар матбуоти тоҷик арҷузорӣ шуд, балки дар матбуоти иттифоқ низ чун падидай нодири сиркӣ эътироф гардид. Инро ҳам бояд гуфт, ки Пирназар Юсуфов бо «Корвони Помир» дар ҳайати номдортарин сирқбозони шӯравӣ нисфи ҷаҳонро сайдар кард. Сирқбозони Муғалистон аз маҳорату ҳунари П. Юсуфов он қадар ба ваҷд омаданд, ки ҳангоми ҳайрбод ба ў ду шутур инъом доданд.

Ин буд намунае аз ҳунари волои Пирназар Юсуфов. Аслан, агар дафтари зиндагӣ ва ҳунару санъати П. Юсуфов жарфтар омӯхта шавад, он арзиши як китобро дорад, сарнавишти ў ба маҷоз сарнавишти сорбонеро мемонаӣ, ки гармону сармо, барфу борону тунбоду тӯфонро додааст, аммо наҳаросида роҳ паймудааст ва ба манзили мақсад солиму сарбаланд расидааст. Пирназар дар дехаи дурдасти Қаротегин ба дунё омад, хурд буд, ки аз муҳаббати падару модар бенасиб монд, бори ғами бечорагиву азоби гуруснагиро қашид, талхихо ва маشاққатҳо, хориву зорӣ ва ранҷу азобро паси сар кард, то ин ки ба қуллаи мурод бирасад.

Санъату маҳорати ҳунармандони асиљро ба ёд овардан, сахифаҳои бо мурури айём зери ҳаводиси рӯзгор мондаро тоза намудан аввалан кори ҳайр аст, баъдан сахифаи таърихи сирки тоҷикро пурраву мукаммал кардан аст. Ин ҳам як пораи таърихи фарҳанги дирӯзи қишвар аст, он набояд фаромӯши хотир шавад. Дирӯзо бо имрӯз, имрӯзо бо фардо пайвастан, васл намудан аз суннатҳои нақӯст.

Бигүем, ки сирки тоҷик баъди пош ҳӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ мақому шуҳрати ҳудро чун пештара нигоҳ дошт, ба ҳақиқат рост наҳоҳад омад. Ҷангӣ шаҳрвандӣ адсовату низоъро барангехт, ба рушдӯ нумӯи тамоми соҳаҳо зарба зад, аз ҷумла ба фарҳангю илму маориф. Вазъи ноором, рӯзгори ошуфта, ояндаи торик, маоши ночиз истеъдоду ҳавасҳоро қушт, ҳунармандонро пароканда кард. Дар радифи дигар соҳаҳои санъату ҳунар санъати сирк низ рӯзу моҳу солҳои сангиро паси сар менамуд, тамошобини ҳудро гум кард, ҳатто ҳавфи аз байн рафтан таҳдид мекард. Пас аз ҷанд соли нобасомониҳо муждаи сулҳу созишу оштӣ тадриҷан фазои мусоидро барои кору зиндагӣ фароҳам овард. Бо фаро расидани аввалин имконияту шароит Ҳукумати Тоҷикистон 7 сентябри соли 2001 (№431) «Дар бораи Сирки давлатии Тоҷикистон» қарори маҳсусро ба тасвииб расонд. Таваҷҷӯҳи ҳукумат ба кори сирк равнақи тоза баҳшид, барномаҳои нав таҳия шуда, ҷавонон ба кор ҷалб гардианд, аммо ҳама мушкилоти ҷамъомадаро ҳоло ба таври дилҳоҳ ҳал намудан кори саҳлу осон

набуд. Ҳукумати чумхурӣ вазъи сиркро бори дигар мавриди баррасӣ қарор дод ва аз 2 ноябри соли 2012, № 606 қарори ҳукумат дар бораи «Барномаи рушди санъати сиркӣ дар Ҷумҳории Тоҷикистон дар солҳои 2013-2017» тасдиқ гардид. Дар қарори мазкур гӯшрас гардид, ки «сирки тоҷик аз нав эҳё мешавад, мекӯшад, ки дар байни сиркҳои ҷаҳон мавқеи худро биёбад. Ҳунармандони сиркро муяссар шуд, ки на танҳо беҳтарин анъанаҳо, сунатҳо ва мактаби нодири санъати сиркиро нигоҳ доранд, балки рушди ин соҳаро дар шароити имрӯз идома бидиҳанд» [5, с.1].

Ҳамзамон дар қарори мазкур таъкид шуд, ки «Ҳолати ҳозираи санъати сирк дар Тоҷикистон на факат ба дигаргуншавии вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, балки ба мушкилоти соҳтори сирк вобастагӣ дорад. Дигаргунсозии сирки тоҷик аз ҷараёни умумии дигаргунсозихо, ки на факат дар мамлакат, балки дар соҳаи фарҳанг санъат ба вуқӯй мепайванданд, қафо мемонад. Сатҳи бадеиу эстетикии намоишҳои сирк, эътибори қасби ҳунарманди сирк паст шуда, ҳайати эҷодӣ ба мутахассисони варзидаю ҷавон ниёз дорад. Усул ва нақшай пешбурди сирки муосир ба пуррагӣ истифода карда намешавад» [5, с.1].

Қарорҳои Ҳукумат раҳнамои сирк гардид, ба кори он таконе баҳшид, ба қадри имкону шароит дар кори сирк дигаргунҳо ба амал омад ва албатта, ба туфайли афзудани маблағузорӣ. Ҳамон сол ва солҳои дигар бинои сирк таъмир гардид, курсиҳо иваз ва ҷои зисти ҳайвоноту ҳазандагон таъмир шуданд, фаъолияти ҳунармандон пурсамартар гашт, ба сухани дигар, сирк оҳиста ва батадриҷ рушд ёфт, пеш рафт. Ин пешравиҳо аз назари матбуот низ дур намонд. Масалан, рӯзномаи «Адабиёт ва санъат» фаъолияти сиркро дар соли 2015 ҷамъбаст намуда менависад: «Ҳайати кории Сирки давлатии Тоҷикистон дар соли 2015 ба дастовардҳои назарраси фаъолияти меҳнатӣ ноил гардид. Дар ин давра барномаҳои сиркӣ бо номи «Сармояқ» ва «Наврӯзи оламафрӯз» пешкаши ҳаводорони ин санъати воло гардид. Барномаи наврӯзиро зиёда аз 4252 нафар тамошо кард. Ҳунармандон дар ин давра бо барномаҳои ҳайрияйӣ дар 15 мактаб-интернати чумхурӣ баромад намуданд. Сирки давлатии Тоҷикистон зиёда аз 50 намоишро пешниҳоди тамошобинон гардонид» [9, с.11].

Амири воқеист, мушкилоте, ки дар тӯли солҳо ба вучӯд омадааст, баъзан ислоҳи он низ солҳо тӯл мекашад, баҳусус дар санъати сирк. Аз як мусоҳибаи мӯҳбири маҷаллаи «Бонувони Тоҷикистон» Шаҳదрезай Раҳмон бо ҳунарманди сирк Мадина Назарова маълум мешавад, ки сирк дар соли 2019 низ ба мушкилот рӯ ба рӯ будааст, ба вижга дар масъалаи ҷалби мутахассисони варзида. Ӯ изҳор мекунад: «Мутаассифона, имрӯз дар саҳнаи сирки тоҷик мутахассисони кордон ангуштшуморанд. Ҳуб мебуд сафи он мутахассисоне, ки диди нау замонавӣ доранд, бештар гардад, то ба насли оянда саҳнаҳои ҷолибу ҷавобгӯ ба стандартҳои байналмилалиро омӯзонанд ва онҳо тавонанд, ки дар оянда чунин саҳнаҳоро дар ҳориҷи қишвар ҳам рӯи кор оваранд» [10, с. 46-47].

Як нуктаи бисёр муҳими Барнома низ маҳӯз ҷалб ва таъмини сирк бо ҳунармандони варзида, баланд бардоштани санъату маҳорати онҳост. Аслан пешрафт ва эътибори сирк аз ҳамин ҷизибидо мегирад. Имрӯз сирки тоҷик аз рӯи ҳашт жанри сиркӣ баромад мекунад. Дар саҳнаи сирк 43 нафар ҳунармандон дар жанрҳои гуногуни сиркӣ ҳунарнамоӣ мекунанд, ки бештарини онҳо санъату маҳорати ҳешро дар ҳориҷи қишвар, аз ҷумла дар Россия ва Ҷумҳории Ҳалқии Ҳитой такмил додаанд. Аз сӯи дигар, роҳбарияти сирк тарбияи ҳунармандони ояндаро яке аз самтҳои фаъолияти ҳуд медонад. Ба ҳамин мақсад дар назди сирк студияи «Ҳунарҳои сиркӣ» амал мекунад, ки дар

он 15 нафар наврасону ҷавонон аз рӯи жанрҳои сиркӣ таълим мегиранд. Гузашта аз ин, боз гурӯҳи захиравӣ низ мавҷуд аст, ки дар он 18 нафар қӯдакону наврасон машқ мекунанд. Аз байни онҳо бехтаринҳо ба студияи хунарҳои сиркӣ гузаронида мешаванд.

Барномаҳои сиркро «хунару маҳорат»-и ҳайвонот рангину пурмазмун мекунанд, ба сухани дигар, ба ҳаёти сирк ҷон мебахшанд. Дар ҷаҳон кам нестанд сиркҳое, ки дар онҳо танҳо ҳайвонот «хунар» нишон медиҳанд. Аз ҳамин чост, ки ин нукта, яъне хунарнамой бо ҳайвоноту ҳазандоҳо дар «Барномаи рушди санъати сиркӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2017» маҳсус таъкид шудааст. Дар ҳамин замина ёдрас менамоем, ки сирк то соли 2022 танҳо як асп дошт, имрӯз шумораи аспҳоро ба панҷ расонидааст. Гузашта аз ин, сирк соҳиби хирс, маймун, ҳар, саг, мору сусмор низ мебошад.

Ишора рафт, ки ислоҳи мушкилот баъзан солҳо тӯл мекашад ва ин бесабаб ҳам нест. Зеро, то ба рӯи саҳна омадани як номера, як намоиш коргардону хунарманд моҳҳо, ҳатто солҳо кор мекунанд, ранҷ мекашанд, образ меофаранд ва ба он ороиши бадей медиҳанд. Ба андешаи директори сирк, Ҳунарпешаи шоистаи ҷумҳурий Бахтиёр Раҳматуллозода, таҳияи як номер аз ним сол то сол тӯл мекашад, аз хунарманд сабру тоқат, машқу тамрини пайваста металабад. Сирк нозукиҳои ба ҳуд ҳос дорад, - мегӯяд ў-, масалан, он бо варзиш саҳт пайванҷ мебошад. Акробатҳо дар баландии нуҳ метр хунарнамой мекунанд, ҳурдтарин иштибоҳ боиси паёмади ноҳуш шуданаш мумкин аст. Ё ҳуд ром кардан ҳайвонҳо кори саҳлу осон нест, барои ин солҳо машаққат мебояд қашид. Аз ин рӯ, ҳам хунарманд ва ҳам коргардонро лозим меояд, ки бо камоли диққат кор қунанд, то номери таҳиякардаашон сараву пухта бошад, таваҷҷуҳи тамошбинонро ҷалб қунад. Мақсад, ҳадафи сирк ҳамин аст, то тамошбинон ба шавқ ояд, лаззат барад, аз маҳорату ҷолокии сиркбозон ба ҳайрат ояд, каф қӯбад ва аз сирк розиву қаноатманд биравад.

Санъат риштаҳои дӯстиро мепайвандад, кишварҳоро ба ҳам наздику ошно месозад, ҳалқҳо аз фарҳангу маданияти яқдигар баҳраманд мешаванд, пайванди маънавии мардумони муҳталиф реша медавонад ва рушду камол меёбад. Ин аз рисолатҳои азалии санъату ҳунар аст. Сирки точик дар радифи дигар намудҳои санъат робитаҳои фарҳангиро густариш медиҳад, санъати миллиро бо обу ранги ба ҳуд ҳос ба ҷаҳониён муаррифӣ менамояд. Сирки давлатии Тоҷикистон бо бисёр сиркҳои кишварҳои дуру наздик, инчунин мактабҳое, ки хунармандони сирк тайёр мекунанд, пайванди ҳамкориву дӯстӣ дорад. Танҳо дар соли 2018 12 нафар Коллечи сиркии ба номи Румянсевай шаҳри Москваро ҳатм карданд, 10 нафар ҳунару маҳорати ҳудро дар Коллечи сиркии шаҳри Пекин такмил доданд ва ҳоло бо дасту дили гарм фаъолият мекунанд.

Аз баракати Истиқлол, фазои орому осоиштаи кишвар сафарҳои ҳунарӣ ба хориҷи мамлакат сол аз сол меафзояд. Сирки точик бо ҷандин кишварҳо, аз ҷумла бо Россия, Белорусия, Қазоқистон, Узбекистон, Венгрия, Италия созишномаи ҳамкорӣ ба имзо расонидааст. Тайи солҳои Истиқлол ҳунармандони сирк ба тарикӣ инфириодӣ ва гурӯҳӣ дар Малайзия, Миср, Туркия, Покистон, Олмон, Ӯзбекистон, Қазоқистон ва мамлакатҳои дигар дар радифи маъруфтарин ҳунармандони сиркҳои ҷаҳон зери парчами Тоҷикистон баромад карданд ва кишвари офтобии моро муаррифӣ намуданд. Дар ҳоли ҳозир панҷ нафар аспизони сирк дар Ҷумҳурии мардумии Чин, чор нафар гимнастҳои ҳавоӣ дар шаҳри Антaliaи Туркия, як нафар эквилибррист дар

Олмон хунарнамой мекунанд. Сафарҳои хунарӣ ба кишварҳои дуру наздик хоҳ дарозмуддат бошад ва хоҳ кӯтохмуддат ҳамеша судманду пурмоя аст. Танҳо тобистони ҳамин сол хунармандони сирк ду маротиба ба Ҷумҳурии Қазоқистон сафар карданд. Аз 26 то 30 июли соли ҷорӣ дар шаҳри Алмато дар Фестивали 1 байналмилалии санъати сиркӣ «ALMATV CIRCUS FESTIVAL» хунармандон Анӯша Ҳусейнзода, Шаҳноза Ҷабборова, Шаҳриёр Изатуллоев ва Қурбоналий Ҳалимов бо роҳбарии Илёсхон Алмосов дар жанри эквилибрестикиа иштирок карда, дар байни хунармандони 15 давлати ҷаҳон ҷои сеюмро сазовор ва соҳиби медали биринҷӣ шуданд. Бори дуюм аз 9 то 13 август дар шаҳри Остона иштирок намуданд.

Албатта, ҳадафи асосии сафарҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама, нишон додани хунару маҳорат, муаррифии сирки тоҷик ва дар зимн фарҳангӣ тоҷик аст. Аслан гирен роҳ ёфтган ба саҳнаи сиркҳои ҷаҳон, ба ҳайрат овардани тамошобине, ки ба дидани беҳтарин сиркҳо одат кардааст, кори саҳлу осон нест. Аз он ки сиркбозони тоҷик ба саҳнаҳои сиркҳои ҷаҳон роҳ мейбанд, ин аз маҳорати баланди касбӣ доштани онҳо шаҳодат медиҳад, шаҳодат аз он медиҳад, ки онҳо пайваста дар роҳи хунар мекӯшанд, касбашонро такмил медиҳанд ва равнақ мебахшанд, ба сухани дигар, сафар ба кишварҳои хориҷӣ дар баробари намоиши хунар рушду такмили хунар низ ҳаст, хунармандони ҷавон маҳорату санъати сиркбозони ҷаҳонро мебинанд, меомӯзанд ва барои оянда ба худ чизе мегиранд.

Зимнан ёдрас бояд кард, ки духтарони сиркбози тоҷик дар ҳар кучо ва дар ҳар саҳнае хунарнамой мекунанд, либоси миллӣ дар бар доранд, ҳароина, дар қолаб ва дӯхти шинаму мувоғиқу мутобики саҳнаи сирк.

Санъати сирк минбаъд низ пеш меравад, такомул мейбад, дар саҳнаи он ҳаёти инсон, зебой ва шуҷоату диловарии ў бо шаклу рангҳои гуногун ба ҷилва меояд ва ба тамошобинон суруру шодмонӣ мебахшад. Аслан санъати асил бояд ба умқи дил роҳ ёбад, ба андеша барад, ҳаёлу хотирро ангезад, касро ба ваҷд орад ё мутаассир созад, инсон бояд аз он тӯшае чун раҳоварди зиндагӣ бигирад ва дар тӯли ҳаёт аз он баҳра барад. Сирк воқеан ҳам ба кас нишоту шодмониву ҳушиву ҳуррамӣ мебахшад, ба ҳайрат мегузорад, ғайрату шуҷоату матонату далерӣ илқо мекунад. Сирк ҷозибаи ба худ хос дорад, кӯдакону наврасон дар олами сирк ғарқ мешаванд, меҳанданд, меболанд, ба ҳайрат меоянд, солмандон соате бошад ҳам, бори рӯзгор, ҳаёти ҳашину сангини берунро аз ёд мебаранд, худро сабуку болида эҳсос мекунанд. Сирк ба вижга дар насли наврас ғайрату матонат, чусту ҷолоқӣ, ҳушёриву зиракӣ ва ёру ёвари ҳамдигар буданро парвариш медиҳад.

Сирки давлатии Тоҷикистон имрӯз ва рӯзҳои дигар, имсол ва солҳои дигар низ хурду қалон, ба вижга кӯдакону наврасонро ба сӯи худ меҳонад, дар дилҳои ҷавон сурур меангезад, хотирҳоро болида мегардонад, кӯдакон – ояндаи дураҳшони мо, аз саҳнаҳои рангоронги он дунё-дунё лаззат мебаранд, завқ мекунанд, садои ҳандаҳояшон дар фазои сирк танин меандозад, мавҷ мезанад. Магар ҳамин нест мақсаду ҳадафи санъат!?

Дур нест, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон 35-умин солгарди Истиқлолро бо шукӯҳу шаҳомат таҷлил ҳоҳад кард. Сирки давлатии Тоҷикистон аз ҳоло ба ифтиҳори ин рӯзи муборак фестивали сиркӣ таҳия менамояд. Мо аз сирки тоҷик комёбихо, дастовардҳои бештарро умед дорем.

Адабиёт

1. Айнӣ, С. Ёддоштҳо, қисми чорум / С. Айнӣ. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2019. – 311 с.
2. Аламова, X. Афкори сиркшиносӣ дар «Футувватномаи султонӣ»/ X. Аламова // Фарҳанг ва хунар. – 2007. – №2. – С. 29-30.
3. Аламова X, «Бадоезӯлвақоэй» ва назаре ба оғозгоҳи сирки тоҷик/ X. Аламова // Паёмномаи фарҳанг. – 2007. – №10. – С.58-66.
4. Восифӣ, З. Бадоезӯлвақоэй/ Зайниддин Маҳмуди Восифӣ. – Душанбе: Адиб, 2006. – 200 с.
5. Дар бораи Барномаи рушди санъати сирк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017 / Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – аз 2 ноябри соли 2012, №606.
6. Дониш, А. Рисола ё муҳтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития / Аҳмад Маҳдуми Дониш. – Душанбе: Сарват, 1992. – 97 с.
7. Кошифӣ, X. Футувватномаи султонӣ / Ҳусайн Воизи Кошифӣ. – Душанбе: Адиб, 1991. – 99 с.
8. Нурҷонов Н. Драмаи ҳалқии тоҷик/ Н. Нурҷонов. – Душанбе: Дониш, 1985. – 250 с.
9. 50 намоиши сирки тоҷик / Адабиёт ва санъат. – 2016. – №3 (1818), 21 январ.
10. Раҳмон, Ш. Рақс дар само /Шаҳదрезай Раҳмон// Бонувони Тоҷикистон. – 2019. – №1. – С. 46-47.
11. Самад, В. Тӯшаи ҳамдилӣ / Валий Самад. – Душанбе: Адиб, 1989. – 207с.
12. Сатторов Қ., Раҳимов И. Сирки тоҷик / Қ. Сатторов, И. Раҳимов. – Душанбе: Адиб, 1988. – 64 с.

Джуракулов Фармон

ВЗГЛЯД НА ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ ТАДЖИКСКОГО ЦИРКА

В статье рассматривается прошлое и настоящее таджикского цирка. Археологические раскопки доказывают, что разные цирковые жанры берут корни из истории и относятся к древним временам. Также выяснилось, что появление цирка не ограничивается отдельной нацей или страной, а исходит от культуры и искусства разных народов.

Цирковое искусство, отдельные его жанры красочно описаны в художественной литературе. «Бадоез-ул-вақоэй» Зайниддина Восифи в изучении цирковых жанров является одним из редчайших и ценнейших источников. В этом произведении красочно изображены мастерство народных артистов, приручение животных и их выступления. В произведениях Ахмада Дониша и Садриддина Айни также описаны цирковые жанры, переплетенные с событиями их времен. В них раскрывается тяжелая жизнь народа времен Бухарского Эмирата.

Таджикский цирк стал знаменитым в советское время, особенно в 70-80-ые годы прошлого века и стоял в одном ряду с другими известными цирками Советского Союза. В этот период в таджикском цирке работали ряд артистов, которые принесли ему популярность.

Гражданская война нанесла удар на развитие всех отраслей жизни, в том числе на развитие культуры, науки и просвещения. Цирковое искусство наряду с другими видами искусства столкнулось с проблемами и трудностями, и даже

было на грани исчезновения. Решения Таджикского государства о развитии циркового искусства дали таджикскому цирку второе дыхание, он возродился и вновь приобрел своих зрителей. Благодаря Независимости таджикский цирк год за годом развивается и все больше сотрудничает с цирками других стран. Сегодня артисты Государственного таджикского цирка под знаменем страны выступают на многих цирковых аренах других стран. Таджикский цирк в этом году и в последующие годы будет развиваться, предлагать интересные, привлекательные программы и дарить радость и веселье своим зрителям.

Ключевые слова: цирк, таджикский цирк, культура, искусство, история, артист, артист цирка, деятель искусства, мастерство, культурные связи, независимость, жонглёры, скачки, игра, достижения.

Jurakulov Farmon

A LOOK AT THE PAST AND PRESENT OF THE TAJIK CIRCUS

The article describes the past and present of the Tajik circus. Archaeological excavations prove that different circus genres take their roots from history and date back to ancient times. It also turned out that the appearance of the circus is not limited to a single nation or country, but comes from the culture and art of different peoples.

Circus art and its individual genres are colorfully described in fiction. "Badae-ul-vaqae" by Zainiddin Vosifi is one of the rarest and most valuable sources in the study of circus genres. This work colorfully depicts the skills of folk artists, the domestication of animals and their performances. The works of Ahmad Donish and Sadriddin Aini also describe circus genres connected with the events of their times. They reveal the hard life of the people during the Bukhara Emirate.

The Tajik circus became famous in Soviet times, especially in the 70-80s of the last century and stood on a par with other famous circuses of the Soviet Union. During this period, a number of artists worked in the Tajik circus, who brought it popularity.

The Civil War dealt a blow to the development of all sectors of life, including the development of culture, science and education. Circus art, along with other types of art, faced problems and difficulties, and was even on the verge of extinction. The decisions of the Tajik state on the development of circus art gave the Tajik circus a development impulse; it was revived and again acquired its audience. Thanks to Independence, the Tajik circus is developing year after year and is increasingly cooperating with circuses in other countries. Today, artists of the State Tajik Circus, under the banner of the country, perform in many circus arenas in other countries. The Tajik circus will develop this year and in subsequent years will offer interesting, attractive programs and give joy and fun to its audience.

Keywords: circus, Tajik circus, culture, art, history, circus performer, artist, skill, , independence, jugglers, horse racing, game, achievements.

ТДУ: 002+05+07+9точик+621.311+82точик+621.31+008

Чумъаев Мехроб

ТАҶАССУМИ СИМОИ БУНЁДКОР ДАР ОЧЕРКИ “ҮҚОБИ РОГУН”-И ҶАМОЛИДДИН ТОШМАТОВ

Дар ин пажухшии илмӣ дар бораи очерки “Үқоби Рогун”-и нависандай публистист Ҷамолиддин Тошматов сухан меравад. Асар аз даҳ бахии бо рақамҳои римӣ шиоратиудаи лавҳамонанд иборат аст, ки дар ҳар як бахи як лаҳзаи муҳимми фаъолияти қаҳрамон – Талабио, ки ронандай трактор ва экскаватор мебошаӣ, тасвир ёфтааст. Рафтору кирдор ва хислатҳои қаҳрамон бо уқоб қиёс гардида, нависанда ўро дигбоҳтаи техника меҳисобад. Адӣ аз марҳилаи аввали бунёди нерӯгоҳи Рогун бо қаҳрамони асари худ шинос мебошаӣ, аз ин рӯ тасвири хислату ҳарактер ва қушодани симои қаҳрамон ба ў бо осонӣ муюссар шудааст.

Дар асар якчанд тасодуф инъикос ёфтааст ва маҳз ин тасодуфот боиси хонданиву ҷолиби дикқат баромадани асар гардидаанд. Ба соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ба кор омадани Талабио, таҳсили ў дар курси булдозерронӣ дар шаҳри Душанбе ва тақмилӣ ихтинос дар шаҳри Брянск се лаҳзаи сарнавиштсозе ба ҳисоб мераванд, ки ҳаётӣ қаҳрамони асарро дигаргун ва ўро ҳамчун донаандай хуби техника шуҳратёр гардондаанд. Аз саҳми қаҳрамон дар бунёди роҳи оҳани Кӯргонтеппа – Кӯлоб ва шиғироки ў дар бартараф намудани оқибатҳои сели фалоктбор дар деҳаи Хушёрии ноҳияи Варзоб аён аст, ки ў дар арсаи меҳнат обутоб ёфтаниро барои худ шараф меҳисобад. Ба тақдирӣ нерӯгоҳи Рогун бепарво набудан ва барои бунёди ин иншиоот ҳиссаи сазовор гузоштан аз хислатҳои ҳамидаи қаҳрамон арзёбӣ гардидааст. Зимни тасвири симои қаҳрамон нависанда ба тарбияи ҷавонони маҳаллӣ таваҷҷӯҳи маҳсус зоҳир намудааст. Аз ҷумла қаҳрамони асар дар давоми фаъолияти худ беш аз 10 нафар шогирд тарбия намудааст. Ў ба шогирдони на танҳо нозукии қасбҳои булдозерронӣ ва экскаваторрониро меомӯзонад, балки ба техникии дар ихтиёбрӯда дилсӯзона муносибат карданро низ талқин мекунад.

Калидвоҷаҳо: публистист, Ҷамолиддин Тошматов, иншиоотҳои гидроэнергетикӣ, объекти тасвир, ҳоҷагии ҳалқ, инъикос, гояи бунёдкорӣ, “Үқоби Рогун”, очерк, қаҳрамон, нерӯгоҳи “Рогун”, техника, заҳмати фидокорона, фаъолияти меҳнатӣ, тарбияи насли ҷавон, эстафетаи насли қалонсол, масъулиятишиносӣ, вакил,

Инъикоси ҷараёни бунёди иншиоотҳои барои ҳоҷагии ҳалқ муҳим дар адабиёт ва публистикаи тоҷик анъанаест, ки аз солҳои 30-юми асри гузашта ибтидо мегирад. Ин мавзуъ, аз ҷумла, дар дар эҷоди публистистӣ дар баробари бунёди соҳтмонҳои барои қиҷвар тақдирсоз (ибтидои даҳсолаи 1930) ворид гардида, вобаста ба авзо ва талаботи замон руҳи тоза пайдо кардааст [2, с. 214]. Адібон аз чунин бунёдкориҳо руҳу илҳом гирифта, дар ин бора асарҳои публистистӣ оғаридаанд...

Дар нимаи дуюми асри XX вобаста ба тақозои замон дар ҷумҳурӣ бунёди иншиоотҳои нисбатан бузург, аз ҷумла иншиоотҳои азими гидроэнергетикӣ шурӯъ шуд [ниг.: 6]. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки дар публистика ва насири мустанади тоҷик объекти нави тасвир ворид гардид ва нависандагону публистистон дар бораи ҷараёни бунёди чунин

иншоотҳои барои хоҷагии ҳалқи чумхурӣ воқеан ҳам мухим асарҳо оғариданд. Чунин асарҳо агар, аз як тараф, ифодакунандаи рӯхияи давру замони муайян бошанд, аз тарафи дигар, баёнгари таърихи бунёди иншоотҳои энергетикӣ ба ҳисоб мераванд. Ҳатто баъзе публийтсистон самти фаъолияти ҳудро ба инъикоси бунёди иншоотҳои энергетикӣ ихтисос дода, дар ин мавзӯъ асарҳои зиёд оғариданд [ниг.: 1., с. 468; 5, с. 25-28], яъне аҳаммияти ин иншооти энергетикӣ на танҳо дар воситаҳои ахбори омма борҳо тавсиф ёфтааст, балки дар бораи ҷараёни бунёди он асарҳои зиёди публийтсистӣ ва бадеиву публийтсистӣ оғарида шудааст [ниг.: 2, с. 217-218; 3]. Қаблан мо дар бораи баъзе асарҳои ба нерӯгоҳи Рӯғун бахшидаи нависандаи публийтсист Раҷабалӣ Аҳмад изҳори андеша намуда будем [ниг.: 8; 9; 10; 11]. Дар ин пажуҳиш меҳоҳем, дар бораи асари “Уқоби Рӯғун”-и нависандаи публийтсист Ҷамолиддин Тошматов изҳори андеша намоем.

Ҷамолиддин Тошматов аз ҷумлаи қаламкашони публийтсисте мебошад, ки беш аз ним асари ҳаёти ҳудро ба инъикоси бунёди иншоотҳои гидроэнергетикӣ дар чумхурӣ бахшида, дар ин мавзӯъ асарҳои зиёди ҷолибу ҳонданӣ оғаридааст [6, с. 52]. Бо боварӣ гуфта метавон, ки чунин асарҳои нависандаи публийтсист Ҷ. Тошматов таърихномаи нерӯгоҳҳои барқи обии чумхурӣ ба ҳисоб мераванд ва дар онҳо симои инсонҳои арсаи меҳнат тасвир ёфтааст.

Муҳаққиқ М. Муродӣ дуруст таъкид медорад, ки соҳтмони нерӯгоҳи барқи обии Рӯғун ...дар матбуоти даврӣ, адабиёт ва публийтсистикӣ тоҷик ҷойи маҳсус дорад [4, с. 83]. Ӯ гояи созандагӣ доштани чунин асарҳоро маҳсус таъкид менамояд [2, с. 217-218]. Силсилаасарҳои ба бунёди ин иншооти мухим бахшидаи Ҷ. Тошматов низ тарғибари гояи бунёдкорӣ ва нерӯи созандай инсон мебошанд. Аз ҷумла “Уқоби Рӯғун”-и нависанда дар қолаби очерк оғарида шуда, дар фасли чаҳоруми маҷмуаи “Кашшофони Рӯғун” ҷой дорад ва аз даҳ бахши бо рақамҳои римӣ ишоратшудаи лавҳамонанд иборат аст, ки дар ҳар як бахш як лаҳзаи мухимми фаъолияти қаҳрамон тасвир ёфтааст.

Дар бахши аввали асар, ки хусусияти муқаддимавӣ дорад, сухан дар бораи тарзи зиндагии уқоб меравад. Нависанда хислатҳои уқобро бо хислатҳои қаҳрамони асар – Талабшоҳ қиёс намуда, монандӣ ҷӯё мешавад. Аз ҷумла далериву чусту ҷолоқӣ, кӯҳҳои баландро ошён кардан, бо заҳмат луқмаи ҳалол ҳӯрдани қаҳрамон ба уқоб монанд карда мешавад [ниг.: 7, с. 61-62].

Ба қавли нависанда қаҳрамони ин асари ӯ дилбохтаи техника аст... Қуллаҳои Рӯғун ба ӯ чун бистар (ҳамсони уқоб – Ҷ. М.), пайраҳаҳои кӯҳӣ барояш пайраҳаи тақдир ва дарёи Ваҳш роздони бекарораш ҳисоб мешаванд [7, с. 62]. Ӯ на танҳо булдозеру экскаватор меронаду бо ин навъи техника хуб кор карда метавонад, балки ба таъбирае донандаи хуби “забони техника” низ мебошад ва дар ҳолати зарурат аз уҳдаи таъмиру тармими техникаи дарихтиёрашбуда ба хубӣ мебарояд. Меҳнати ҳалолро пеша намудааст. Бо меҳнати ҳалол ба боварии роҳбарият сазовор гардидааст ва ба қавле обрӯю эътиборро аз меҳнат пайдо кардааст...

Нависанда бо қаҳрамони асари ҳуд ҳанӯз аз марҳилаи аввали бунёди нерӯгоҳи Рӯғун шинос мебошад, ҳатто дар навиштаҳояш порчаҳои ҳаёт ва фаъолияти меҳнатии қаҳрамонро низ тасвир намудааст, вале дар марҳилаи дуюми бунёди Рӯғун воҳӯрии нависанда бо қаҳрамони ҳуд як андоза

тасодуфӣ сурат мегирад ва тасвири ин тасодуф боиси диққатчалбунанда баромадани асар гардидааст.

Нависанда дар асар бо ҳисси қаноатмандӣ дар бораи идома ёфтани корҳои соҳтмонӣ дар Рогун ва тасмими кормандони баҳши адабиёт ва фарҳанги телевизиони Тоҷикистон барои оғариданни филми мустанад ва тарғиби бунёдкориҳо дар ин иншооти азим сухан меронад. Барои ин фильм қаҳрамони яке аз очеркҳои нависанда интихоб карда мешавад ва нависанда ҳамроҳи кормандони телевизион ба Рогун сафар мекунад. Фазои офтобии Душанбе ва барфи лаклакӣ дар Рогун аз маҳсусиятҳои рӯзи сафар қаламдод гардидааст [ниг.: 7, с. 62-63].

Дар қисми аввали фильм қаҳрамон шахси солҳӯрдаи таҷрибаандӯҳта ва дар қисми дуюм ҷавон бояд интихоб карда шавад. Ба ибораи дигар, тасвири корнамоии ду насл дар бунёди нерӯгоҳи Рогун аз муҳтавои асосии фильм арзёбӣ гардидааст, ки басо рамзӣ мебошад, яъне насли қалонсол на танҳо дар марҳилаи аввали бунёди нерӯгоҳ хидмати босазо кардаасту дар марҳилаи дуюми бунёди он фаъолияти созандагиашро давом медиҳад, балки дар тарбияи насли ҷавон барои идома додани эстафетаи насли қалонсол низ пайваста заҳмат мекашад. Насли ҷавон низ на танҳо эстафетаи насли қалонсолро идома медиҳад, балки дар рӯхияи меҳнати созанда барои ояндаи дураҳшони Ватан камол меёбаду ба воя мерасад.

Тасодуфи ҷолиби дигар дар асар он аст, ки аз ҳисоби насли қалонсол маҳз шахсе, ки нависанда ӯро хуб мешиносад – Талабшоҳ ҳамчун қаҳрамон барои фильм телевизионӣ пешниҳод мегардад.

Воҳӯрии нависанда бо қаҳрамони худ пас аз 21 сол сурат гирад ҳам, эшон ҳамдигарро хуб мешиносанд, гарму ҷӯшон ҳолпурсӣ менамоянд. Қаҳрамон дар назди ҳозирин аз ҳодисае ёдоварӣ мекунад, ки дар марҳилаи аввали бунёди Рогун, дар рӯзе, ки пеши маҷрои дарёи Ваҳш баста мешуд, қариб ба сараш омада буд. Ӯ маҳз бо шарофати нависанда аз вартаи ин фалокат раҳо ёфт. Аз ин рӯ некии нависандаро ҳеч гоҳ фаромӯш намекунад, балки ӯро бародар хондааст.

Идомаи сӯҳбати нависанда бо қаҳрамон дар хонаи ӯ, дар сари хони пур аз неъмат сурат мегирад, ки хонданий ва хотирмон мебошад. Нависанда барои бештар шинос шудан ба қаҳрамони худ ва кушодани симои воқеии ӯ ба хонанда бо ҳуҷҷатҳои ӯ шинос мегардад. Аз шиносӣ бо ҳуҷҷатҳои қаҳрамон се лаҳзаи тақдирсози ҳаёти қаҳрамон ба хонанда маълум мегардад: пас аз ҳатми мактаб ба соҳтмони нерӯгоҳи Рогун ба кор омадани ӯ, таҳсил дар курси булдозерронӣ дар Душанбе ва такмили ихтисос дар Брянск. Маҳз ҳамин се лаҳза сарнавишти қаҳрамонро дигаргун ва ӯро ҳамчун донандаи хуби техника шуҳратёр [7, с. 65] намудаанд.

Қаҳрамони асар на танҳо дар бунёди нерӯгоҳи Рогун ба меҳнати шарафмандона машғул аст, балки дар бунёди роҳи оҳани Кӯргонтеппа – Кӯлоб низ саҳм гузошта, сазовори медали “Часорат” гардидааст.

Иштироки Талабшо дар бартараф намудани оқибатҳои сели фалокатбор дар деҳаи Ҳушёрии ноҳияи Варзоб, ки бо даъвати Кумитаи ҳолатҳои фавқулодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирифтааст, барои кушодани ҷузъиёти бештари симои қаҳрамон дар назари хонанда мусоидат намудааст. Талабшо муддати 40 рӯз барои бартараф намудани оқибатҳои оғати табиӣ заҳмат мекашад. Дар ин ҷо нависанда хислатҳои дигар – муомилаи нек, дилёбию забонёбӣ ва бегаразона ба нафъи дигарон

захмат кашидани қаҳрамонро тасвир намудааст. Ҳамин аст, ки мардуми дехаи Ҳушёрии ноҳияи Варзоб низ бо ў зуд унс мегиранд ва рӯзи баргаштани ў ниҳоят ғамгин мешаванд.

Қаҳрамони асар бо вучуди ниҳоят шуҳратёр будан зиндагии хоксорона дорад. Азбаски хонаи ў дар натиҷаи заминларза ҳароб гардидааст, муваққатан ҳамроҳи аҳли оилааш дар вагон умр ба сар мебарад.

Дар тавсири нависанда қаҳрамони асари “Уқоби Роғун” ба тақдири ин иншооти азим ҳаргиз бепарво нест. Ў ҷонидори иқдомҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ барои ҳар чӣ зудтар бунёд намудани нерӯгоҳ мебошад. Аз ин рӯ яке аз аввалинҳо шуда иқдоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар мавриди ба фурӯш баровардани саҳмияҳои нерӯгоҳ дастгирӣ менамояд ва аз ҳисоби маоши ҳуд на танҳо ба номи ҳуд, балки ба номи падару модар ва дигар аъзои оилааш саҳмия мекарад. Ў дарк менамояд, ки ҳаридани саҳмияҳои Роғун ҳисса гузоштан ба бунёди ин нерӯгоҳи барои ҳочагии ҳалқи ҷумҳурӣ тақдирсоз ба ҳисоб меравад.

Яке аз маъсалаҳои муҳиме, ки нависанда дар асар ба он таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир намудааст, саҳми қаҳрамон дар тарбияи ҷавонони маҳалӣ мебошад. Ба қавли нависанда “Талабшо дар ду ҷабҳа меҳнат мекунад. Ҳам дар бардоштани сарбанди баланд, ҳам (дар) шогирд тарбия кардан” [7, с. 71]. Ў зимни фаъолияти пурсамари ҳуд зиёда аз 10 нафар шогирд тарбия намудааст. Ба шогирдонаш низ ҳалол меҳнат кардан ва ба кор мардонавор рафтор намуданро талқин менамояд. Қаҳрамони асар дар кор масъулиятшиносӣ зоҳир намуданро на танҳо аз шогирдон, балки аз ҳар кас талаб мекунад. Ў ба шогирдонаш дар давоми ду-се моҳ нозукиҳои ду қасб – булдозерронӣ ва экскаваторрониро меомӯзонад. Аз ҷумла додар ва бародарзодааш давомдиҳандагони қасби пуршарафи Талабшо мебошанд. Ў ба техникаи дар ихтиёрашбуда ниҳоят дилсӯзона муносибат менамояд ва инро ба шогирдонаш низ талқин мекунад. Роҳбарияти соҳтмон ба ў ва кораш эътиими комил дорад, яъне Талабшо маҳз бо меҳнати ҳалол сазовори боварӣ гардидааст.

Ба фаъолияти Талабшо қисми зиёди ҳамкорон бо ҳавас, аммо баъзеҳо бо ҳасад менигаранд. Нависанда инро ҳангоми тановули ҳӯроки нисфириӯзӣ аз ғайбати баъзе нотавонбинон дар ошхонаи нерӯгоҳ ҳэсос мекунад, vale ациб он аст, ки ҳама ба кордонии ў қоил мебошанд.

Талошу заҳмат ва меҳнати фидокоронаи Талабшоро ба эътибор гирифта, колективи коргарони Роғун дар ҷамъомади умумии ҳуд ўро вакили анҷумани Ҳизби ҳалқии демократии Тоҷикистон (ба қавли коргарони қаторӣ “Ҳизби Президент”) интиҳоб менамоянд.

Қисми хотимавии асар низ хотирмон мебошад. Нависанда рӯзи бозгашти ҳуд ва гурӯҳи эҷодии телевизионро тасвир менамояд. Дар ин қисм низ ду тасодуфи ҷолиб тасвир шудааст. Тасодуфи аввал барфи лаклакӣ дар Роғун мебошад, яъне нависанда ва ҳайати ҳамроҳонашро Роғун бо барфи лаклакӣ пешвоз гирифта, бо барфи лаклакӣ гусел менамояд. Тасодуфи дуюм дар роҳ ба амал меояд. Нависанда ва ҳамроҳонаш ҳини бозгашт дар роҳ ба қаҳрамон – Талабшо вомехӯранд, ки ў аз анҷумани Ҳизби ҳалқии демократии Тоҷикистон бармегашт. Талабшо таассуроти неки ҳудро аз анҷуман ва аз суханони пурхикмати Пешвои миллат дар мавриди нақши Роғун дар таъмини истиқлолияти энергетикии ҷумҳурӣ бо ҳэсосоти баланд накл мекунад. Ў аз он изҳори

қаноатмандӣ менамояд, ки дар анҷуман узви ҳайати Президиум интихоб гардид ва вакilon ӯро аъзои Кумитаи марказии Ҳизби халқии демократии Тоҷикистон баргузиданд. Инро ӯ ҳам шараф ва ҳам масъулияти бузург меҳисобад.

Умуман, аз баррасии очерки “Үқоби Рӯғун” метавон хулоса намуд, ки мақсади нависанда тасвири симои шахси дилбоҳтаи меҳнат мебошад. Аз сидқи дил кор кардан, аз меҳнати ҳалол соҳиби обрӯю эътибор шудан, ба боварии дигарон сазовор гардидан, пеша намудани зиндагии хоккорона, дар руҳияи меҳнати созанда тарбия намудани насли ҷавон аз ҳадафҳои асосии нависанда дар асар ба ҳисоб меравад. Тасодуфҳое, ки дар асар тасвир шудаанд, на танҳо онро ҷолибу ҳондани гардондаанд, балки барои қушодани симои қаҳрамон мусоидат намудаанд. Рафтору кирдори қаҳрамони асар аз ҳар ҷиҳат барои дигарон намунаи ибрат буда метавонад.

Адабиёт

1. Муродӣ, М. Публитистикаи тоҷик (аз оғоз то имрӯз) // М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2021. – 576 с.
2. Муродӣ, М. Таҷассуми НБО-и Рӯғун дар публитистикаи тоҷик / М. Муродӣ // Осор. – Душанбе: Истеъод, 2023. – Ҷ. VIII. – С. 213-248.
3. Муродӣ, М. Рӯғун – парчами саодат / М. Муродӣ // Адабиёт ва санъат. – 2023. – 25 май
4. Муродӣ, М. Таҳқиқи публитистии НБО-и Рӯғун (дар заминаи маводи Садои Шарқ) / М. Муродӣ // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2023. – № 2 (62). – С. 83-95.
5. Сайдзода, Ҷ. Равшонгари ҳаёт ва адабиёт / Ҷ. Сайдзода. – Душанбе, 2017. – 84 с.
6. Тошматов, Ҷ. Солномаи нерӯгоҳҳои барқи обии Тоҷикистон (Летопись гидроэлектростанций Таджикистана) / Ҷ. Тошматов. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 56 с.
7. Тошматов, Ҷ. Кашишофони Рӯғун / Ҷ. Тошматов. – Душанбе: Адиб, 2011. – 176 с.
8. Ҷумъаев, М. Баъзе ҷанбаҳои соҳтмони нерӯгоҳи Рӯғун дар публитистикаи Раҷабалӣ Аҳмад / М. Ҷумъаев // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2022. – № 3 (59). – С. 88-99.
9. Ҷумъаев, М. Ҷанд андеша дар бораи ду асари публитистии ба нерӯгоҳи Рӯғун бахшидаи Раҷабалӣ Аҳмад / М. Ҷумъаев // Публитистика ва баъзе масъалаҳои он: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалий. – Душанбе, 2023. – С. 93-100.
10. Ҷумъаев, М. Тасвири симои қаҳрамони асосӣ дар очерки “Аз Рӯғун то Зорун”-и Раҷабалӣ Аҳмад / М. Ҷумъаев // Публитистика ва баъзе масъалаҳои он: маҷмуаи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалий. – Душанбе, 2023. – С. 139-143.
11. Ҷумъаев, М. Рӯғуншинос Ҷанд андеша перомуни очерки “Баҳти рӯзафзун”-и Раҷабалӣ Аҳмад / М. Ҷумъаев // Баҳори Аҷам. – 2022. – 09 август.

Джумаев Мехроб

ИЗОБРАЖЕНИЕ ОБРАЗА СОЗИДАТЕЛЯ В ОЧЕРКЕ «РОГУНСКИЙ ОРЕЛ» ДЖАМОЛИДДИНА ТОШМАТОВА

В научном исследовании речь идет об очерке «Рогунский орел» писателя-публициста Джамолиддина Тошматова. Произведение состоит из десяти разделов, обозначенных римскими цифрами, каждый из которых описывает важный момент деятельности героя – Талабшо, тракториста и экскаваторщика. В произведении поведение и характеристики героя сравниваются с орлом, и писатель считает его любителем техники. Литератор знаком с героем своего произведения с первой очереди строительства Рогунской ГЭС, поэтому смог легко описать характер и раскрыть образ героя.

В произведении отражено несколько совпадений, и именно эти совпадения сделали произведение интересным и читабельным. Начало трудовой деятельности Талабшо на строительстве Рогунской ГЭС, его обучение на курсах вождения бульдозера в Душанбе и повышение квалификации в Брянске – три судьбоносных момента, которые изменили жизнь героя произведения и прославили его как хорошего знатока техники. Из вклада героя в строительство железной дороги Курган-Тюбе – Куляб и его участия в ликвидации последствий катастрофического наводнения в селе Хушёри Варзобского района видно, что он считает за честь находиться на поприще труда. Неравнодущие к судьбе Рогунской ГЭС и внесение достойного вклада в строительство этого объекта оценивается как одно из качеств героя. Создавая образ героя, писатель уделял особое внимание воспитанию местной молодежи. В том числе, герой произведения за свою карьеру обучил более 10 учеников. Он не только обучает своих учеников тонкостям бульдозерной и землеройной профессий, но и учит бережно относиться к имеющейся технике.

Ключевые слова: публицист, Джамолиддин Тошматов, гидроэнергетические сооружения, объект описания, народное хозяйство, отражение, созидательная идея, «Укоби Рогун», герой, очерк, техника, трудовая деятельность, воспитание подрастающего поколения, эстафета старшего поколения, ответственность, делегат.

Jumaev Mehrob

THE IMAGE OF THE CREATOR IN THE ESSAY “ROGHUN EAGLE” BY JAMOLIDDIN TOSHMATOV

The article dedicated to the essay “Roghun Eagle” written by the writer-publicist Jamoliddin Toshmatov. The work consists of ten sections, marked with Roman numerals, each of which describes an important moment in the hero's activity – Talabsho, a tractor driver and an excavator driver. In the work, the behavior and characteristics of the hero are compared with an eagle, and the writer considers him a lover of technology. The writer is familiar with the hero of his work from the first stage of the construction of the Roghun HPP, so he was able to easily describe the character and reveal the image of the hero.

The work reflects several coincidences, and due to these coincidences that made the work interesting and readable. The start of Talabsho's career at the

construction of the Roghun hydroelectric power station, his training in bulldozer driving courses in Dushanbe and advanced training in Bryansk are three fateful moments that changed the life of the hero of the work and glorified him as a good specialist of technology. From the contribution of the hero to the construction of the Kurghanteppa-Kulab railway and his participation in the elimination of the consequences of a catastrophic flood in the village of Hushyori, Varzob district, it is clear that he considers it an honor to be in the field of labor. Indifference to the fate of the Roghun HPP and making a worthy contribution to the construction of this facility is assessed as one of the qualities of a hero. Creating the image of a hero, the writer paid special attention to the education of local youth. Including, the hero of the work taught more than 10 students during his career. He not only teaches his students the intricacies of the bulldozer and its work, but also teaches them to take care of the available equipment.

Keywords: publicistic work, writer Jamoliddin Toshmatov, publicist, Roghun HPP, object of description, national economy, creative idea, creative power, hero, analogy, technique, labor activity, delegate, congress.

ТДУ: 9 тоҷик+002+05+07+001(092)+502+663.6+551.5+551.41

**Баҳромзода Манижа,
Сафарзода Ҳуршед**

БАРРАСИИ МАСОИЛИ ГЛОБАЛИИ ОБУ ИҶЛИМ ДАР СУХАНРОНИҲОИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН (дар мисоли маводи рӯзномаи «Ҷумҳурият»)

Масоили глобалии обу иҷлим ба сифати масъалаҳои мубрами сайёра, дар асри XXI таваҷҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳонро бештар ба худ ҷалб кард. Тибқи маълумоти СММ, то соли 2030 аҳолии ҷаҳон як миллиард нафар бештар шуда, тақрибан баъд аз 80 сол дар ҷаҳон шумораи одамони аз 80-сола боло дар муқоиса ба имрӯз ҳафт маротиба зиёдтар хоҳад буд. Афзоши аҳолии сайёра ва нишондиҳандои зиёди дарозумрӣ, аз он далолат мекунад, ки талабот ба об низ сол то сол бештар хоҳад шуд. Аз ҷониби дигар, гармиавии иҷлими сайёра ҳатари наверо барои захираҳои оби ҷаҳон, ҳусусан пиряҳои Антарктида ва Гренландия эҷод кардааст, ки ба обишавии рекордии пиряҳо оварда расонидааст. Дар ҷунин шароити нигаронкунандо, дар назди ҷомеаи ҷаҳон масъалаи ҳалли мушкилоти экологӣ ва пайдо намудани роҳҳои мутобиқшавӣ ба тагийрёбии иҷлим гузашта шудааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви ҷомеаи ҷаҳон, дар баррасии масъалаҳои ҷаҳонии об иштироки фаъол дошта, иқдомҳои созандаву саривақтиро пешниҳоди ҷомеаи ҷаҳон менамояд. Бо пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, СММ 5 ташаббуси глобалии марбут ба обу иҷлимро қабул намуд, ки онҳо бори дигар таваҷҷӯҳи аҳли башарро ба мубрам будани ҳалли масоили экологии саёра ҷалб намуданд. Дар заминани ҷунин иқдомҳо, Роҳбари олии мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар форум ва конференсияҳои сатҳи минтақавию баналмилалӣ иштирок ва суханронӣ намуда, ҷонибдории Тоҷикистонро аз ҳалли масоили экологии ҷаҳон нишон додааст. Рӯзномаи “Ҷумҳурият”, ҳамчун наширии расмии мамлакат суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро нашр

намуда, дар муаррифии нақши беназири роҳбари давлат дар баррасии мушкилоти экологии ҷаҳон саҳм гузоштааст. Дар ин мақола масоили глобалии обу иқлим дар суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баррасӣ шудааст.

Калидвоожаҳо: об, иқлим, Тоҷикистон, “Ҷумҳурият”, суханронӣ, Президенти ҶТ, ташаббус, СММ, форум, конференсия, таҳлил, пешниҳод.

Мувофиқи таҳқиқи олимон “дар муқоиса бо давраи пеш аз саноатӣ то соли 2005 ҳарорати миёнаи ҷаҳон 2°C зиёд шуд ва то соли 2030 он метавонад то 4,5°C афзоиш ёбад [4, с. 63]. Чунин нишондиҳанда боиси нигаронии ҷомеаи ҷаҳон гардида, зарурати андешидани тадбирҳои мушаххасро ба вучуд овардааст, зеро кишварҳои зиёде пиряҳҳои худро аз даст дода, аз норасои об танқисӣ мекашанд. Чунончи, Дабири кулли СММ Антониу Гуттерриш зимни суханронӣ дар Ҷумҳурии Федеративии Демократии Непал изҳор доштааст: “Боми ҷаҳон фурӯ меравад”, ҳарорати рекордӣ боиси обшавии рекордии пиряҳҳо мешавад ва тамоми манотики соҳилии ҷаҳон дар ҳатар қарор доранд” [3, с. 63].

Масоили глобалии обу иқлим аз мушкилоти экологие ба ҳисоб мераванд, ки дар ҳама давру замон дар ҳаёти инсоният нигаронкунандагӣ аст. Аз ҷумла, муҳиммияти обро барои ҳаёт ва умуман барои сайёраи Замин олимони зиёде исбот кардаанд, ки ин таваҷҷӯҳро нисбат ба он бештар кардааст. Файласуфи Юнони қадим Фалес обро оғози ҳама оғозҳо номидааст. Ду ҳазор сол баъд Леонардо да Винчи обро илҳомбахши зиндагӣ номид, зеро ҳамаи мавҷудоти зинда дар рӯйи Замин аз об пайдо шудааст. Баъд аз ду аспи дигар Людвиг Фейербах ба ҳулосае омад, ки ба сатҳи об назар андохта, инсон ба дарки ҳуд оғоз намуд [1, с. 49]. Пас, маълум мегардад, ки ҳанӯз аз замонҳои нахустини пайдоиши оламу одам таваҷҷӯҳ нисбат ба проблемаи об аз ҷониби олимон вучуд доштааст. Ин аз он далолат мекунад, ки проблемаи об новобаста ба давру замон яке аз мавзӯъҳои мубрами ҷаҳон боқӣ мондааст.

Тибқи маърӯзаи СММ «панҷоҳ дарсади аҳолии кишварҳои рӯ ба рушд мачбуранд, ки обро аз сарчашмаҳои ифлос дастрас намоянд» [2, с. 9]. Дастрасии нобаробар ба оби тозаи ошомидани имрӯз ҷомеаи ҷаҳонро ба ташвиш овардааст, зеро 80 %-и бемориҳо дар ҷаҳон маҳз ба оби нӯшидани бесифат ва риоя накарданни меъёрҳои санитарию-гигиении обтаъминкунӣ вобаста мебошад [9, с. 39]. Аз ҷониби дигар, афзоиши босуръати аҳолӣ талабот ба оби тозаи ошомидани рӯз то рӯз бештар намуда истодааст, ки ин нақши муҳим доштани обро барои ҳаёт собит менамояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон чун мамлакати дорои захираҳои зиёди об, ба масъалаи об ва мушкилоти вобаста ба он таваҷҷӯҳи маҳсус зоҳир мекунад. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар соҳаи муносибатҳои обӣ, пеш аз ҳама, ба «пешбурди сиёсати истифодабарии маҷмуи захираҳои об, шинохтани об ҳамчун манфиати иқтисодӣ, ба амал овардан ва таҳқими механизми самараноки пешгирикунӣ, ҳалли мушкилот ва зиддиятҳо асос ёфтааст» [6, с. 7]. Пешниҳоди 5 ташабbusi глобалий дар масъалаи обу иқлим аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бозгӯи ҷунин сиёсати созанд дар соҳаи об мебошад.

Муҳим будани масъалаи обро дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон матбуоти даврии тоҷик низ хуб дарк намуда, дар саҳифаҳояш роҷеъ ба ин масъала маводи зиёд нашр намудааст. Нақши муҳим доштани матбуот ва

умуман журналистикаро дар баррасии масоили экологӣ коршиносони соҳа низ маҳсус таъкид кардаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқони тоҷик Ҷ. Н. Якубов [10, с. 8] ва Ш. М. Тоирова [7, с. 13] журналистикаро институти иҷтимоӣ – сиёсӣ номиданд, ки дар инъикоси проблемаҳои экологӣ, таблиғи фаъолиятҳои намунавӣ дар соҳаи беҳдошти муҳити зист ва баланд бардоштани маърифати экологии аҳолӣ нақши бориз дошта, барои хифзи муҳити зист таъсиргузор аст. Нақши муассир доштани журналистика дар баланд бардоштани маърифати экологии аҳолӣ беасос нест, зеро “инсон тули ҳаёти худ бо таъсири иттилои ба ў расида ташаккул меёбад”, - изҳор доштааст муҳаққик Ҷ. Муқим [5, с. 5]. Бозтоби мушкилоти глобалии об ва иқлим дар суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар саҳифаҳои рӯзномаи “Ҷумҳурият” низ инъикоси худро ёфтааст, ки дар зер ба таври муфассал онро таҳқиқ намудаем.

Пажуҳиши маводи рӯзномаи “Ҷумҳурият” нишон медиҳад, ки дар он суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба мушкилоти глобалии об пайваста ба таври муфассал нашр гардидаанд. Тавре маълум аст, мамлакати моро Созмони Милали Муттаҳид (СММ) бештар бо ташабbusҳои глобалиаш эътироф ва муаррифии чомеаи ҷаҳон намудааст. Аз ин рӯ, бештари суханрониҳое, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба масъалаи об дар сатҳи байналмилаӣ ироа намудаанд, маҳз аз қароргоҳи марказии ин созмони бонуфуз дар шаҳри Ню-Йорк садо додаанд. Дар ин суханрониҳо Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон паҳлуҳои гуногуни мушкилоти глобалии обро дар назди чомеаи ҷаҳон ба миён гузошта, ҳалли ҳарчи зудтари масъаларо талаб намудааст. Аз ҷумла, дар суханроние, ки 7-уми сентябри соли 2000-ум дар мулоқоти Ҳазорсолаи СММ дар қароргоҳи марказии СММ аз ҷониби Президенти ҶТ ироа гардид ва он ба таври муфассал дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” инъикос ёфтааст, таъкид шудааст, ки Тоҷикистон кӯшиш менамояд, то дар ҳалли проблемаҳои ҷиддии экологии имрӯза саҳми арзанда гузорад. “Мо ҷомеаи ҷаҳонро бори дигар даъват менамоем, ки ташабbusи маълуми мамлакати моро дар бораи Соли байналхалқии оби тозаи ошомидани эълон кардани соли 2003 дастгирӣ намояд ва ба ҷидду ҷаҳди якҷоя маҷмуи тадбирҳои истифодаи оқилона ва хифзи захираҳои обро дар саросари ҷаҳон муқаррар кунад”, - иброз доштаанд Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии мазкур [Ҷумҳурият.– 2000. – 5 сентябр]. Президенти мамлакат дар мулоқоти 7-уми сарони давлатҳо ва ҳукumatҳои кишварҳои узви Созмони ҳамкории иқтисодӣ низ тезутунд гардидани масъалаи обро таъкид намуда, барои ҷилавгирий аз оқибатҳои номатлуб саъю кӯшиши давлатҳои минтақа ва созмонҳои байналмилалии салоҳиятдорро талаб намудаанд [Ҷумҳурият.– 2002. – 18 октябр].

Пажуҳиши мавзӯъ нишон медиҳад, дар ташабbusҳои глобалии Тоҷикистон доир ба масъалаи об дурнамои ҳалли мушкилоти об дар сайёра ба таври ҷиддӣ баррасӣ гардидааст. Ин масъаларо Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар аксарияти суханрониҳояшон марбут ба об таъкид намуда, таваҷҷуҳи ҷиддӣ доштани ҷомеаи ҷаҳонро ба об ҳамчун неъмати табии иброз доштааст. Аз ҷумла Президенти мамлакат дар Иҷлюсияи Генералии 33-юми ЮНЕСКО дар шаҳри Париж, ки 10 октябри соли 2005 баргузор шуд, таъкид кардаанд: “Мақсади ташабbusҳои Тоҷикистон аз

“Соли оби тоза” эълон намудани соли 2003-юм ва аз чониби Созмони Милали Муттаҳид эълон кардани Даҳсолаи байналмилалии амалиёти “Об барои ҳаёт” ҷалби диққати ҷомеаи ҷаҳонӣ ба проблемаи ҳаётӣ сайёра ва истифодаи оқилонаву ахлоқии он мебошад... фарҳангу ахлоқ дар ҳар масъала бояд ҷузъи муҳимтарини фаъолияти инсонӣ дониста шавад” [Ҷумҳурият. – 2005. – 15 октябр].

Дар суханронии дигари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомали Рахмон зикр гардидааст, ки “нарасидани оби тоза яке аз проблемаҳои ҳазорсолаи нав мебошад, ки ҷомеаи ҷаҳонро ба ташвиш овардааст. Дар саросари олам ҳар сол барои истехсоли миқдори зарурии озука торафт бештар об лозим мешавад” [Ҷумҳурият. – 2003. – 2 октябр]. Ин нукта аз чониби Президенти мамлакат мухтарам Эмомали Рахмон дар Иҷлосия 58-уми Ассамблеи генералии СММ рӯзи 30 сентябри соли 2003 садо додааст. Ба таъкиди Роҳбари давлат тибқи ҳисоби муассисаҳои озука ва қишоварзии СММ бâъди 30 сол барои бо озука таъмин намудани аҳолӣ нисбат ба соли 2003 зарурати 60% бештар об ба миён ҳоҳад омад.

Рӯзномаи “Ҷумҳурият” бо нашри суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомали Рахмон оид ба масъалаи об, таваҷҷуҳи ҷомеаро ба муносибати хайрҳоҳона ва бегаразонаи Тоҷикистон нисбат ба қишварҳои ниёзманди об ҷалб намуда, ин тарзи муносибатро ҳамчун як ҷузъи муҳими сиёсати ҳориҷии қишвар арзёбӣ намудааст. Чуноне ки Президенти мамлакат мухтарам Эмомали Рахмон зимни суханронӣ дар Форуми байналмилалӣ оид ба масъалаҳои оби тоза иброз доштааст: “вакте ки бо сабаби нарасидани оби тозаи нӯшокӣ аз панҷ як ҳиссаи аҳолии сайёра азият кашида, ҳар сол тақрибан панҷ миллион одам аз истеъмоли оби ифлос ва бемориҳои вобаста ба он ҷони худро аз даст медиҳанд, мо мардуми Осиёи Марказӣ, ки ин проблема алалхусус бароямон мураккаб аст, наметавонем мавқеи бетарафиро ихтиёр кунем” [Ҷумҳурият. – 2003. – 2 сентябр]. Президенти мамлакат таъкид намудаанд, ки масоили вобаста ба об тарзе бояд ба роҳ монда шавад, ки мушкилоти марбут ба нарасидани об барои ҳалқҳои сайёра на воситаи тафриқаандозӣ, балки омили муттаҳидкунанда гардад.

Таҳлили суханрониҳои Президенти мамлакат мухтарам Эмомали Рахмон вобаста ба масъалаи об дар рӯзномаи “Ҷумҳурият” нишон медиҳад, ки сарвари давлат дар бештари маврид масъалаи обро ҳадафи нави стратегии ҷомеаи ҷаҳонӣ номидааст, ки расидан ба он ба манфиати тамоми аҳли башар ҳоҳад буд [Ҷумҳурият. – 2003. – 4 сентябр]. Аз омӯзиши маводи рӯзномаи “Ҷумҳурият” бармеояд, ки нақши об дар рушди устувор ва амнияти қишварҳои ҷаҳон аз нигоҳи Тоҷикистон дар ағлаби суханрониҳои Президенти мамлакат таъкид шудааст. Аз ҷумла, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни суханронӣ дар Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳамкории минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои сарҳадгузар, ки 30-юми майи соли 2005 дар шаҳри Душанбе доир гардида буд, таъкид намудааст, ки “ҳалли босамар ва мутакобилан судманди масоили марбут ба захираҳои об дар маъннии васеъ ва ҳатто глобалии он – таъмини сулҳ, рушд ва суботи давлатҳои мост [Ҷумҳурият. – 2005. – 31 май]. Чунин суханони Президент бозгӯкунандай саҳми босазои Тоҷикистон дар тарғиби аҳамияти глобалии мушкилоти об мебошанд.

Ҷанбаи дигаре, ки ҳангоми таҳлили суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомали Рахмон оид ба масоили об ҳосил

гардид, таҳдидовар будани оғатҳои табий аз ҳисоби об мебошад. Президенти кишвар ба ин нуктаи нисбатан муҳими хатаровар дар конфронсҳои сатҳи милливу минтақавӣ ва байналмилаӣ ишораҳои зиёд намудааст. Дар баробари аз ҷониби Тоҷикистон баррасӣ гардидани таҳдидҳои захираҳои об ба инсон дар конфронсҳои сатҳи байналмилаӣ, инчунин бо ташаббуси Тоҷикистон низ соли 2008 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилаӣ бахшида ба коҳиш додани ҳавфи оғатҳои табиии марбут ба об баргузор гардид, ки ин муҳим будани ҳалли мушкилоти вобаста ба обро барои Тоҷикистон бозгӯ мекунад. Дар конфронси мазкур Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон маъруза хонда, аз ҷумла таъқид намудаанд, ки дар давоми 25 соли охир нисбат ба соли 2008 аз шумораи беш аз 9 ҳазор оғати табиии дар ҷаҳон рӯҳдода, қарib 90 фоизи чунин оғатҳои табий аз се ду ҳиссаи шумораи умумии қурбониён ва 75 фоизи зарари онҳо бо сабабҳои метеорологӣ ва гидрологӣ ба миён омада, “мустанқиман ба об вобаста мебошанд” [Ҷумҳурият. – 2008. – 1 июл].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон на танҳо дар конфронси байналмилаии душанбегии вобаста ба коҳиши оғатҳои табиии марбут ба об таваҷҷуҳи ҷомеаро ба андешидани ҷораҳои зарурӣ дар пешгирии чунин хатарҳо ҷалб кардааст, балки бевосита ҳангоми суханронӣ дар дигар конфронсҳои ҷаҳонӣ низ ба масоиле чун хатари канда шудани кӯли Сарез ва таҳди迪 он ба ҳаёти аҳолии минтақаи Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонро ҷалб намудааст. Вобаста ба ин масъала рӯзномаи “Ҷумҳурият” суханронии Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва нуқтаи назари коршиносони соҳаро оид ба имконияти канда шудани кӯли Сарез ва зарурати андешидани тадбирҳои саривақтӣ маводҳои зиёдеро ба табъ расонидааст.

Президенти мамлакат дар суханронии ҳуд дар мулоқоти сарони давлатҳои узви Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ) дар Санкт-Петербург аз ҳавфи канда шудани кӯли Сарез ёдовар шуда, аҳамияти қушишҳои якҷояи ҷомеаи ҷаҳонро барои пешгирии ҳавфи мазкур таъқид намудааст [Ҷумҳурият. – 2002. – 13 июн]. Дар матни дигари суханронии Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба кӯли Сарез иброз доштааст, ки ҳаҷми оби кӯли Сарез қарib 18 километри мукааб буда, онро метавон барои бо оби тоза таъмин намудани миллионҳо нафар сокинони минтақаи Осиёи Марказӣ истифода бурд. Ба ақидаи Президенти мамлакат “чунин иқдом дар баробари ин имкон медиҳад, ки ҳавфи канда шудани банди оби ин обанбори табий пешгирий карда шавад, зеро чунин вазъият барои қисмати зиёди Осиёи Марказӣ оқибатҳои ҳаробиовар дошта метавонад” [Ҷумҳурият. – 2008. – 27 сентябр]. Рӯзномаи “Ҷумҳурият” назари коршиносони соҳаро вобаста ба хатари канда шудани кӯли Сарез ва таҳди迪 он ба аҳолии кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ низ нашр намудааст. Аз ҷумла, дар маводҳои таҳти унвони “Кӯли Сарез: тадқиқоти садсола чиро собит кард?” [Ҷумҳурият. – 2008. – 5 июн] ва “Сарез метавонад тӯли як сол ба 40 миллион нафар об дихад” [Ҷумҳурият. – 2009. – 29 август] мутахассисони соҳа яке аз роҳҳои ҳаҷми оби кӯли Сарезро дар бунёди неругоҳҳои барқии миёнаандоза (200-300 мегаватт) ном бурдаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирий намудани хатари кандашавии кӯли Сарез борҳо таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонро ба ин масъала ҷалб намудааст.

Махсусан, аз чониби Президенти мамлакат мухтарам Эмомалий Раҳмон пешниҳод гардидан таъсиси Консорсиуми байналмилалии кӯли Сарез яке аз қадамҳои устувори Тоҷикистон дар ҳалли ин масъала маҳсуб меёбад. “Ҳадафи аслии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриди таъсиси Консорсиуми байналмилалӣ оид ба кӯли Сарез танҳо ҷилавгирий аз хатари эҳтимолии кӯл нест. Балки Тоҷикистон меҳоҳад бо дастгирии ниҳодҳои молиявии байналмилалӣ ниёзи қишварҳои минтақаро бо оби тоза бароварда созад ва ба ин тартиб вазъи мураккаби истифодаи заҳираҳои обӣ дар минтақаро ба эътидол оварад”, - омадааст дар яке аз маводҳои рӯзномаи “Ҷумҳурия” таҳти унвони “Сарез чӣ дурнамое дорад?” [Ҷумҳурият. – 2011. – 19 феврал].

Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо ба масъалаи кӯли Сарез аҳамият додааст, балки дар маҷмуъ ба мушкилоти глобалии об таваҷҷуҳи махсус намуда, барои ҳалли ин мушкилоти саҳм мегирад. Вобаста ба ин масъала рӯзномаи “Ҷумҳурия” маводҳои зиёдеро ба табъе расонидааст, ки дар онҳо нақши ташаббусҳои Тоҷикистон дар бартараф намудани мушкилоти вобаста ба об баррасӣ гардидааст. Аз ҷумла, дар суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалий Раҳмон дар Форуми дувуми об барои қишварҳои минтақаи Осиё ва Ӯқёнуси Ором, ки 19-уми майи соли 2013 дар қишвари Таиланд дар мавзуи «Амнияти вобаста ба об ва таҳдидҳои оғатҳои табиии марбут ба об» ироа гардид, омадааст, ки дар ҷаҳорҷӯбай конфронтси сатҳи баланд доир ба ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи об қишварҳои ҷаҳон имкон пайдо мекунанд, ки кӯшишҳои ҳудро дар соҳаи об муаррифӣ намуда, барои дарёftи ҷавобҳо ба ҷолишҳои марбут ба об мубодилаи афкор намоянд [Ҷумҳурият. – 2013. – 21 май].

Аҳамияти иқдомҳои ҷаҳонии Тоҷикистон марбут ба об, аз ҷумла ташаббуси ҷаҳоруми Тоҷикистон таҳти унвони Даҳсолаи байналмиаллии амал “Об барои рушди устувор, 2018-2028” дар ҳалли мушкилоти экологии ҷаҳон, дар суханронии навбатии Президенти мамлакат мухтарам Эмомалий Раҳмон дар ҷаласаи ҷоруми панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об (21-уми сентябри соли 2017) низ таъкид гардидааст: “Ҳадафи асосии даҳсолаи мазкур боз ҳам баланд бардоштани дарки масъалаҳои об дар Рӯзномаи ҷаҳонии рушд ва мусоидат ба татбики Ҳадафҳои рушди устувор марбут ба об буда, барои муттаҳид соҳтани талошҳои мо дар ин самт кумак ҳоҳад кард”. [“Ҷумҳурия”, 2017. 22 сентябр].

7-уми июни соли 2022, зимни суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронтси дуюми байналмиаллии сатҳи баланд оид ба Даҳсолаи байналмиаллии амал «Об барои рушди устувор, 2018 – 2028», Пешвои миллат мухтарам Эмомалий Раҳмон изҳор доштанд, ки масъалаи об дар ҳама давру замон мухиммияти ҳудро аз даст надода, ҷомеаи ҷаҳонро мебояд атрофи ҳалли мушкилоти он тадбир андешад: “Мо бояд фаромӯш насозем, ки масъалаи об, бинобар аҳамияти ҳаётӣ ва ҳосса доштанаш, бояд ҳамеша чун масъалаи афзалиятнок бокӣ монад. Тибқи арзёбии коршиносон, дар соли 2050 шумораи аҳолии курраи замин эҳтимоли расидан то 9 миллиард нафарро дорад, ки албатта, боиси зиёдшавии ҷандинкаратаи талабот ба об ҳоҳад гардид», - изҳор доштаанд Пешвои миллат зимни суханронии мазкур [Ҷумҳурият, 2022. 8 июн].

Ҷанбаи дигаре, ки ҳангоми таҳлили суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалий Раҳмон дар рӯзномаи “Ҷумҳурия” оид ба масоили обу иқлим ба мушоҳидати расид, ин бетаъсир будани ҳиссаи Тоҷикистон ба ҳавои атмосфера мебошад. Роҳбари давлат ба ин нуктаи нисбатан мухим аз ҷумла, зимни суханронӣ дар Ичлоси 27-уми Конфронтси ҷонибҳои Конвенсияи

қолабии СММ оид ба тағиیرёбии иқлим (КОП-27), 7-уми ноябри соли 2022, изҳор доштанд, ки хушксоливу обхезиҳои бесобиқаи соли 2022 дар ҷаҳон ва аз он ҷумла дар минтақаи Осиёи Марказӣ бори дигар сабит намуданд, ки тағиирёбии иқлим аз умдатарин мушкилоти ҷаҳон боқӣ мемонад. Дар ин масъала Роҳбари давлат ҳиссаи қами мамлакати моро дар тағиирёбии иқлим маҳсус қайд намуда, изҳор доштаанд, ки «ҳиссаи Тоҷикистон дар ҳаҷми партовҳои газҳои гулхонай хеле ноҷиз аст ва дар ин радабандӣ қишивари мо дар чойи 130-ум қарор дорад, яне аз рӯйи андозаи пасти ҷунин партовҳо мавқеи пешсафро ишғол менамояд» [Ҷумҳурият, 2022. 8 ноябр].

22-24-уми марта соли 2023 Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамраисии Конфронси оби СММ-ро бо ҳамроҳии Шоҳигарии Нидерланд бар ӯҳда дошт. Ҷумҳурии Тоҷикистон зери роҳбарии Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, бо иштироки фаъоли ҳуд дар Конфронси оби СММ - 2023, ки қариб баъд аз 50 сол маротибаи дуввум дар ҷунин сатҳ барпо гардид, бори дигар таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонро ба мубрамтарин масоили ҷаҳон, таҳдидҳои гуногун ба заҳираҳои об, афзоиши босуръати аҳолӣ ва обшавии пиряҳҳо ҷалб намуд. Ҳабарнигори рӯзномаи “Ҷумҳурият” Лашкар Шарифзода нуктаҳои муҳими суханрониҳои Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар Конфронси оби СММ-2023 ба таварии иқтибос гирдоварӣ намуда, онҳоро дар саҳифаи рӯзномаи нашр намудааст. Аз ҷумла, дар маводи мазкур аз суханрониҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷунин иқтибосҳо оварда шудаанд: “Тоҷикистон ба сифати қишивари манбаи обҳои минтақаӣ, ҳамзамон ҷонибдори истифодаи сарфакоронаву оқилонаи об дар минтақа ва берун аз он аст. Аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирий ёфтани ҳамаи ташабbusҳои мо ва ба ҳайси яке аз қишиварҳои пешсаф дар баррасии масъалаҳои глобалии об эътироф шудани Тоҷикистон ин ҳуд дастоварди бузургест....Дар ҳақиқат ин Конфронс ҷаҳонро муттаҳид соҳт. Биёд мо дар атрофи об муттаҳид бошем! Биёд ҳамин фурсатро ҷиҳати суръат баҳшидан ба татбиқи минбаъдаи рушди устувор ва дигар ҳадафҳои вобаста ба об аз даст надиҳем!” [Ҷумҳурият, 2023. 29 марта].

Ҳамин тавр, аз таҳлили мавзуъ маълум гардид, ки рӯзномаи “Ҷумҳурият” ба масъалаи об ҳамчун баҳши муҳими сиёсати хориҷии Тоҷикистон таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир намуда, давоми солҳои 2000-2023 суханрониҳои Президенти мамлакатро пайваста ба таври муфассал нашр намудааст, ки ин матолиб Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олий, суханрониҳо дар ҷаласаҳои СММ, дар мулоқотҳо бо сарони давлатҳо ва мулоқот бо намояндағони қасбу кори гуногуни ҷомеа, дар муроҷиатнома ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар форум ва конфронсҳои сатҳи минтақавию байналмилалиро ташкил медиҳад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин суханрониҳо таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонро ба масъалаи об ва пайомадҳои манғии тағиирёбии иқлим ба заҳираҳои об ҷалб намудаанд. Ин аз он дарак медиҳад, ки дар давоми 23 соли ҷонибдорӣ ёфтани ташабbusҳои глобалии Тоҷикистон марбут ба об, рӯзномаи “Ҷумҳурият” ҳамасола (аз 1 то 9 маротиба) суханрониҳои Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро доир ба мушкилоти норасони об ва дигар масоили муҳими глобалии экологӣ ба табъ расонида, муҳим будани ҳалли масъалаи глобалии обро дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон исбот намудааст.

Адабиёт

1. Андреев, И. Л. Мать и матрица жизни: [диалог философа и медика о роли воды в биосфере и жизни человека] / И. Л. Андреев, Ю. А. Рахманин // Экология и жизнь. – 2006. – № 5. – С. 49 – 53.
2. Взгляд на пресноводные ресурсы мира // Вода для людей, вода для жизнь |обзор. – 2003. –36 с.
3. Генсек ООН – из Непала: таяние ледников приводит к трагедии [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.un.org/ru/211169> (Дата обращения: 02.11.2023).
4. Дропот Г. А. Экологические проблемы как глобальная угроза безопасности / Г.А. Дропог, Е.В. Кочеткова // Вестник Московского Университета. Серия 18. Социология и политология. 2009. – № 3. – С. 61-73.<file:///C:/Users/User/Downloads/ekologicheskie-problemy-kak-globalnaya-ugroza-bezopasnosti.pdf>
5. Муқим, Ҷ. Радиои Би-Би-Си: дирӯз ва имрӯз / Ҷ. Муқим. – Душанбе: Деваштич, 2006 – 124 с.
6. Нуралиев, К. Захираҳои оби Тоҷикистон: ташаббусҳо, вазъият ва дурнамо К. Нуралиев, М. Абдусамадов, Р. Б. Латипов. – Душанбе. – 225 с.
7. Тоирова, Ш. М. Особенности развития современной таджикской экологической журналистики в свете проблем водных ресурсов, строительства Рогунской ГЭС и чрезвычайных ситуаций: дис...кандт. филол. наук : 10.01.10 / Тоирова Ш. М. – Душанбе. – 2015. –168 с.
8. Трушина, Т. П. Экологические основы природопользования. 2- е изд. [Текст] / Т. П. Трушина. - Москва: Дошков и К°. - 2006. - 348 с.
9. Шарифов, Г. В. Об, ҳаёт, сиёsat / Г. В. Шарифов. – Душанбе: Недра, 2013. – 140 с.
10. Яқубов, Дж. Н. Журналистика и экология: проблемы и перспективы (на примере материалов СМИ Республики Таджикистан) : автореф. дис... канд. филол. наук: 10.01.10 / Дж. Н. Якубов. – Душанбе. : ООО «Сармад-Компания», 2009. – 24 с.

**Бахромзода Манижа,
Сафарзода Хуршед**

**ОСВЕЩЕНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ ВОДЫ
И КЛИМАТА В ВЫСТУПЛЕНИЯХ ПРЕЗИДЕНТА
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
(на примере материала газеты «Джумхурият»)**

Глобальные проблемы воды и климата, как актуальные проблемы планеты, в XXI веке все больше привлекают внимание мирового сообщества. По данным ООН, уже к 2030 году в мире будет на миллиард человек больше населения, а примерно через 80 лет в мире будет в семь раз больше людей старше 80 лет, чем сегодня. Увеличение населения планеты и высокий показатель долголетия свидетельствуют о том, что потребность в воде также будет увеличиваться год от года. С другой стороны, потепление климата планеты создает новую опасность для мировых водных ресурсов, особенно для миллиардов ледников Антарктиды и Гренландии, что привело к рекордному таянию ледников. В таких тревожных условиях перед мировым сообществом стоит задача

решения мировых экологических проблем и поиска путей адаптации к изменению климата.

Республика Таджикистан, как член мирового сообщества, активно участвует в рассмотрении Мировой Водной Повестки дня и предлагает мировому сообществу конструктивные и своевременные меры. По предложению Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона ООН принял 5 глобальных инициатив, связанных с водой и климатом, которые еще раз привлекли внимание человечество к актуальности решения экологических проблем планеты. В контексте подобных инициатив высшее руководство страны уважаемый Эмомали Рахмон принял участие и выступил на региональных и международных форумах и конференциях, продемонстрировав поддержку Таджикистана решению глобальных экологических проблем. Газета «Джумхурият», как официальное издание страны, опубликовало выступления Президента Республики Таджикистан и способствовало представлению уникального вклада Главы государства в рассмотрение экологических проблем мира. В данной статье основное внимание сосредоточено на обсуждении глобальных проблем воды и климата в выступлениях Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.

Ключевые слова: вода, климат, Таджикистан, «Джумхурият», выступление, Президент РТ, инициатива, ООН, форум, конференция, анализ, предложение.

**Bahromzoda Manizha,
Safarzoda Khurshed**

COVERAGE OF GLOBAL WATER AND CLIMATE PROBLEMS IN SPEECHES OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN (based on materials of the newspaper “Jumhuriyat”)

The global problems of water and climate, as pressing problems of the planet, are increasingly attracting the attention of the world community in the 21st century. According to the UN, by 2030 there will be a billion more people in the world, and in about 80 years there will be seven times more people over 80 in the world than there are today. The increase of the world's population and high longevity indicate that the need for water will also increase from year to year. On the other hand, the planet's warming climate is creating new dangers for the world's water resources, especially for the billions of glaciers in Antarctica and Greenland, which has led to record melting of glaciers. In such alarming conditions, the world community is faced with the task of solving global environmental problems and finding ways to adapt to climate change.

The Republic of Tajikistan, as a member of the world community, actively participates in the consideration of the World Water Agenda and offers constructive and timely measures to the world community. At the proposal of the President of the Republic of Tajikistan, His Excellency Mr. Emomali Rahmon, the UN adopted 5 global initiatives related to water and climate, which once again attracted humanity's attention to the urgency of solving the planet's environmental problems. In the context of such initiatives, the Leader of the Nation, honorable Emomali Rahmon, took part and spoke at regional and international forums and conferences, demonstrating

Tajikistan's support for solving global environmental problems. The «Jumhuriyat» newspaper, as the official publication of the country, published speeches by the President of the Republic of Tajikistan and contributed to the presentation of the unique contribution of the head of state to the consideration of environmental problems of the world. This article focuses on the discussion of global water and climate issues in the speeches of the President of the Republic of Tajikistan, honorable Emomali Rahmon.

Keywords: water, climate, Tajikistan, newspaper “Jumhuriyat”, speech, President of the Republic of Tajikistan, initiative, UN, forum, conference, suggestion.

ТДУ: 9тоҷик+502+04+05+002+663.6+621.22+910.2+551.4

Эшонқулов Эшонқул

ИНЬИКОСИ МАСЪАЛАИ ЗАХИРАХОИ ОБИИ ТОЧИКИСТОН ДАР МАТБУОТИ ДАВРӢ (баррасии хуносавӣ)

Дар мақола инъикоси масъалаҳои марбут ба захираҳои обии Тоҷикистон дар матбуоти даврии тоҷик ба тариқи иҷмолӣ баррасӣ гардидааст.

Матолиби мазкур дар ВАО се марҳиларо дар бар мегирад – марҳилаи аввал аз солҳои ҳафтодуми садаи нуздаҳ то солҳои Ҷанги ҷаҳонии аввал, марҳилаи дуюм замони Иттиҳоди Шуравӣ ва марҳилаи сеюм ба давраи истиқолияти давлатии Тоҷикистон рост меояд. Ҳар кадоми ин марҳилаҳо, ки веҷсагиҳои худро доранд, дар шароити хоси таъриҳӣ ва дар асоси масъалагузории замон шакл гирифтаанд. Аз ин рӯ, ҳузури масъала дар матбуоти даврӣ вобаста ба проблемаҳои мавҷудаи он давраи хос мавариди баррасӣ қарор гирифта аст.

Дар марҳилаи аввал асосан ба масъалаҳои марбут ба омӯзишии захираҳои обии Тоҷикистон таваҷҷӯҳ шудааст. Аллакай дар ҳамин давра масъалаи обшиавии тиражҳо ва тағйироти иқтимаи мушоҳид мерақидааст. Дар марҳилаи дувум масъалаи асосӣ истифодаи захираҳои обӣ буда, он нисбатан яктарафа инъикоса гардидааст. Дар марҳилаи сеюм матбуоти даврии ҷумҳурии масъаларо аз паҳлуҳои гуногун матраҳ карда, ба хонанди иттилооти бештар пешниҳод кардаанд ва иттилооти марҳилаҳои қаблиро, ки расонат нашуда буданд, низ аз ҳуҷҷатҳо дастраси омма намудаанд.

Калидвоҷсаҳо: захираҳои обии Тоҷикистон, масъала, инъикос, матбуоти даврӣ, тиражҳо, обёри, истифодаи об, гидроэнергетика, экология, экспедиция.

Гармӣ ва камборишии рӯзафзун, об шудани пиражҳо, норасоии об, тақсимоти ноодилонаи захираҳои обӣ яке аз проблемаҳои муҳимми ҷаҳони мусоир ба ҳисоб меравад. Қарib сяеки аҳолии сайёра дар минтақаҳо зиндагӣ мекунанд, ки танҳо 20-25 фоиз бо оби нӯшокӣ таъминанд. Кишварҳои осиёӣ, ки қарib ҳафтод дарсади аҳолии қураи Замин дар онҳо зиндагӣ мекунанд, нисбатан мушкили бештар доранд. Дар ин қитъа таъминот бо оби ошомидани 40 дарсадро ташкил медиҳад. Дар кишварҳои Амрикои Лотинӣ, Африқо низ вазъ беҳтар аз ин нест

Аз ин чост, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон тайи бист сол таваҷҷӯҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба ин масъала ҷалб менамояд. Бо

ташаббуси Тоҷикистон Созмони Милали Муттаҳид ҳашт қатънома дар ин маврид қабул намуд, аз ҷумла ӯзун шудани соли 2003 «Соли байналмилалии оби тоза», солҳои 2005-2015 «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт», соли 2013 «Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об», солҳои 2018-2028 «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» ва ниҳоят соли 2025 Соли ҳифзи пиряҳҳо ва ҳамчун 21 март Рӯзи ҳифзи пиряҳҳо.

Аз тарафи дигар, 65% захираҳои обии Осиёи Марказӣ дар Тоҷикистон фароҳам мешаванд. Дар даҳсолаҳои наздик гармии бештарӣ ҳавову обшавии пиряҳҳо ва ҳамзамон коҳиши боришот ба норасоии шадиди об дар минтақа оварда мерасонад. Бино бар ин, масъала на танҳо аҳаммияти иқтисодию иҷтимоӣ, балки аҳаммияти сиёсӣ низ дорад ва ба яке аз масъалаҳои мавриди таваҷҷуҳи ҷомеа табдил ёфтааст.

Таърихи инъикоси масъалаи мазкурро дар матбуоти даврӣ ба се марҳила метавон тақсим кард. Марҳилаи аввал аз солҳои ҳафтодуми садаи нуздаҳ то солҳои Ҷангӣ ҷаҳонии аввал, марҳилаи дуюм замони Иттиҳоди Шуравӣ ва марҳилаи сеюм давраи истиқлолияти давлатии Тоҷикистон аст.

Аслан масъалаи захираҳои обии Тоҷикистон аз нахустин давраи мавриди омӯзиш қарор гирифтган бо сиёсат тавъям будааст. Дар соли 1870 бо сафари ҳарбии Кауфман ҳамзамон сурат гирифтани нахустин экспедитсияи илмии А. П. Федченко ба кӯҳистони Зарафшонро метавон ҳамчун рамз пазируфт. Аз ҳамон солҳо матбуоти ҷаҳонӣ, маҳсусан матбуоти даврии Россия ва Аврупо, ба ин мавзӯъ таваҷҷуҳи ҳос зоҳир намудаанд ва ин раванд то имрӯз идома дорад.

Аз соли 1871 дар пайи экспедитсияи А. П. Федченко экспедитсияҳои илмӣ ва пажуҳишҳои алоҳидай олимони рус, англис, олмонӣ ва фаронсавӣ ба кӯҳсари Помир низ шурӯъ шуда, то ҷангӣ ҷаҳонии аввал идома ёфтанд. Натиҷаи ин пажуҳишҳо ҳам дар расонаҳои иттилоотӣ ва ҳам ба шакли сафарномаҳову китобҳо дар Россияву Аврупо ба нашр мерасиданд. Соли 1870 дар шаҳри Тошканд рӯзномаи «Туркестанские ведомости» таъсис ёфт, ки ҳафтае як шумора ва аз соли соли 1893 ҳафте ду шумора ба нашр мерасид, қарib дар ҳар шумораи он мақолаҳои кишваршиносӣ, аз ҷумла масъалаҳои омӯзиши пиряҳҳо, кӯлу дарёҳо, обхезӣ, обёрии даштҳо низ интишор меёфтанд. Натиҷаҳои тадқиқоти олимоне чун А. П. Федченко, И. В. Мушкетов, Н. А. Северцов, В. Ф. Ошанин дар рӯзнома инъикос мегардиданд [ниг.15]. Масалан, Н. А. Северцов дар шумораи 8-и соли 1878 дар мақолаи «Экспедитсия Алай ва Помир» дар бораи корҳои анҷомшуда ва вазифаҳои ояндаи соли 1878 менависад: «Тадқиқоте, ки тирамоҳи гузашта дар вилояти Фарғона ва музофотҳои кӯҳистонии он аз тарафи ман ва ходимони экспедитсияи илмӣ анҷом шуд, танҳо оғози як кори густарда аст, ки бояд то оҳири соли ҷорӣ анҷом шавад. Танҳо он вақт натиҷаҳои илмии экспедитсия маълум мешавад, аммо мушоҳидаҳои ҳолия низ метавонанд доир ба Тиёншон ва Помир бაъзе масъалаҳоро равшан кунанд» [15]. Баъдтар дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои дигари Генерал-губернатории Туркистон, ки асосан ба забони русӣ нашр мешуданд, мақолаҳои илмиву оммавӣ, очеркҳо, сафарномаҳо ва ҳисоботҳои экспедитсияҳои илмӣ ба табъ мерасиданд. Ҳамчунин дар матбуоти даврии Россия ба мавзӯи Осиёи Марказӣ ҳамчун минтақаи нави Россия таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мешуд. Дар матбуоти даврии Урупо ҳам рағбат ба ин мавзӯъ хеле зиёд будааст.

Библиографи рус В. И. Межов ҳамаи матолиби марбут ба Осиёи Марказиро, ки дар рӯзномаву маҷаллаҳо ва китобҳо дар Россия ва кишварҳои гуногуни аврупой мунтазир мешуданд, пайваста ҷамъоварӣ намуда, дар 416 ҷилд бо номи «Туркестанский сборник» маҷмуа кард. Баъд аз ӯ ин корро

пайравонаш идома дода, ба онро 594 чилд расондаанд, ки аз хабару мақолаҳо, такризҳо, сафарномаҳо ва очеркҳои рӯзномаву мачаллаҳо ва китобҳои илмимиву оммавии дар Русия, кишварҳои Аврупо ва Амрико аз соли 1867 то 1917 нашршуда иборатанд. Дар чилди 584-уми он, ки аз маълумотҳои библиографӣ иборат аст, зери сарлавҳаи «Гидрология: баҳрҳо, кӯлҳо, дарёҳо, обҳои маъданӣ, роҳҳои киштигард» [14, с. 74] садҳо матолиб зикр шудааст.

Аз соли 1871 экспедитсияҳои илмӣ ва пажуҳишҳои алоҳидаи олимони рус, англис, олмонӣ ва фаронсавӣ низ ба кӯҳсори Помир шурӯъ шуда, то ҷанги ҷаҳонии аввал идома ёфт. Масалан, солҳои 1896, 1898, 1906 ва 1913 экспедитсияҳои илмии Ҷамъияти ҷуғрофиёни Олмон сурат гирифт, ки дар он олимони машхуре, монанди Р. Рикмерс ширкат доштанд [ниг.10] Натиҷаи ин пажуҳишҳо ҳам дар расонаҳои иттилоотӣ ва ҳам ба шакли сафарномаҳову ёддоштҳо дар Россияву Аврупо ба нашр мерасиданд. Ҳисоботҳои экспедитсияҳои илмӣ низ бештар ба таври ёддошт ва сафарномаҳо навишта мешуданд, ки ба доираи васеи хонандагон нигаронида шуда буданд ва хонандагон онҳоро бо мароқи зиёд меҳонданд.

Дар пажуҳишҳо ва ёддоштҳои муҳаққиқони ин давра, ки дар матбуоти даврӣ ба нашр расидаанд, асосан масъалаҳои миқдор ва ҳачми пиряҳҳову кӯлҳо, дарёҳо, сабабҳои пайдоиши кӯли Сarez ва заминчунбии соли 1911, обҳезиҳо, обёрии заминҳои нав, таксими об ва монанди инҳо матраҳ гардидаанд. Танҳо перомуни сабабҳои пайдоиши кӯли Сarez то оғози ҷанги ҷаҳонии якум панҷ мақола чоп шудааст [ниг. 6]. Масъалаи обшавии пиряҳҳои Зарафшону Помир ва гармшавии иқлими Осиёи Миёна нахустин бор дар ҳамин давра аз тарафи муҳаққиқони ҳам рус ва ҳам олмонӣ матраҳ шудааст.

Масъалаи дигари марбут ба захираҳои обии Тоҷикистон, ки дар матбуоти даврии нимаи аввали садаи бист ҷойгоҳи хос дошт, суннати истифодай захираҳои обӣ миёни шаҳру вилоятҳост. Дар ин давра А. Миддендроф, Н. Шавроф, Н. Александров В. Киршбаум ва дигарон доир ба фарҳанги кишоварзӣ ва проблемаҳои мусосири он. дар рӯзномаву мачаллаҳои гуногуни Россия ва Тошканд мақолаҳо ба табъ расондаанд [11].

Баъд аз он ки қисмати зиёди Осиёи Марказӣ ба ҳайати Россия шомил шуд ва дар минтақа кишоварзӣ, махсусан пахтакорӣ, густариш ёфт, мушкилоти нарасидани об дар вилоятҳо, аз ҷумла дар Ҳучанд ва Ҷиззах сар зад ва нахустин бор масъалаи тақсимоти об аз зовияи сиёсӣ пеш омад. Аз соли 1873 обёрии заминҳои канори Самарқанд шурӯъ гардид. Дар натиҷа оби дарёи Зарафшон дар Бухоро хеле кам шуд ва сари истифодай об миёни губернатории Самарқанд ва Аморати Бухоро ихтилоф сар зад. Танҳо соли 1902, баъд аз кори яксолаи комиссияи муштарак, масъалаи истифодай баробари оби Зарафшон ҳал карда шуд [5].

Дар давраи шуравӣ таҳқиқи захираҳои табиии Тоҷикистон ба таври комплексӣ сурат гирифт, ки омӯзиши мабаъҳои об дар он ҷойгоҳи хос дошт. Соли 1928 Ҳукумати Шуравӣ Экспедитсияи муштараки шураввию олмонии Помиру Олойро ташкил дод. Вазифаи ин экспедитсия асосан тадқиқи густараи пиряҳҳои баландкӯҳи Помиру Олой буд. Дар ҳайати ин экспедитсия 11 нафарӣ аз ҳар ду тараф интиҳоб шуда, коргардонону наворбардорон низ шомил буданд ва ҳар ду тараф мусатакилона фильм бардоштанд. Фильми ҷониби Олмон, ки «Боми ҷаҳон» ном дошт, як моҳи тамом дар ҳамаи кинотеатрҳои Олмон намоиш дода шуд. Мутаассифона, фильми коргардонони петербургӣ то ба имрӯз нарасидааст, вале фильми ҷониби Олмон то қунун маҳфуз аст ва арзиши илмиву таърихии худро гум накардааст [1]. Солҳои 1932, 1934 ва 1937 низ экспедитсияҳои комплексӣ ба

кӯҳистони Помир сурат гирифтанд, ки натиҷаҳои он пажуҳишҳо то имрӯз заминай бунёдӣ ба шумор меоянд.

Аммо ин даваро асосан давраи истифодаи захираҳои обӣ метавон номид. Обёрии заминҳои бекорхобидаи Осиёй Марказӣ дар давраи Ҳокимияти Шуравӣ ҳанӯз аз соли 1918 оғоз гардидааст [7]. Соҳтмони каналҳои хурду бузург, аввалин нерӯгоҳҳои барқӣ бо суръати баланд идома пайдо карданд. Соли 1942 соҳтмони обанбори нерӯгоҳи барқии Фарҳод ва канали Фарҳод оғоз шуд, ки заминҳои зиёди Тоҷикистон зери об монд. Баъдтар соҳтмони нерӯгоҳи Қайроқум низ ҳамин пайомадро дошт.

Дар васоити аҳбори оммаи ҷумҳурияйӣ ва иттифоқӣ ҷараёни соҳтмон, аҳаммияти иқтисодию иҷтимоии ин иншоотҳо хеле васеъ тарғибу ситоиш шудаанд. Аммо ба ҷиҳатҳои манғии ин масъал камтар таваҷҷуҳ қардаанд, агар чи «ҳанӯз соли 1918 аз пайомади лоиҳаҳои глобалий археолог, этнolog ва ирригатор Д. Букинич, мудири баҳши ирриатсияи комисариати қишоварзии РСФСР ҳушдор дода буд» [7]. Ҷойгоҳи пайомадҳои экологиву иқтисодии ин иқдом, ҳалалдор шудани соҳтори низоми суннатии қишоварзӣ дар матбуоти он давра ҳолист. Ҳамчунин масъалаи тағиби таркиби миллии аҳолӣ дар натиҷаи муқимий қардани қабилаҳои кӯҷӣ ва муҳочирати дохилӣ, пайомади яку якорба ба дехқон табдил додани кӯчманҷии ҷорводор ва ҳатто ихтилофоти миёни ҳукумати Тоҷикистон бо ҷумҳуриҳои пойиноб ва ҳукумати марказӣ матраҳ нашудааст.

Дар ин давра дар матбуоти даврӣ танҳо андешаҳои интиқодӣ масъалаи ҳатари экологии кӯли Сарез ва ҳушкидани баҳри Араб буд. Масалан, соли 1946 В.В. Акулов оғоҳ намуд, ки соли 1968 кӯли Сарез боиси фоҷеаи мудҳише ҳоҳад гардид. Соли 1952 олими дигар В. И. Рутсак фикри ўро рад намуд.

Охири солҳои 60-ум ва аввали солҳои 70-ум бино ба истифодаи бенизоми об ва риоя накардани талаботи экологӣ оби дарёи Сир то Араб нарасида ҳушк гардид, ҳаҷми оби Ому нисбат ба соли 1961 шаш маротиба кам шуд ва солҳои 1985-1986 тамоман ба Араб нарасид. Соли 1986 рӯзномаи «Правда» дар минтақаи Сарез аз омодагии лоиҳаи обёрие ҳабар дод, vale дар ин ҳабар ягон нақшаи мушахҳас ва роҳи ҳалту фасли он баён наёфта буд. Соли 1975 Қарори Совети Вазирони СССР ба мақсади пешгирии ҳатари экологии Сарез ва истифодаи оби он барои обёрий ва истехсоли қувваи барқ дар матбуот ба нашр расид [9, с. 79]. Перомуни соҳтмони нерӯгоҳҳои барқӣ гоҳ-гоҳ баҳсҳои кӯтоҳе дар гирифтааст. «Барои мисол, соли 1962 доир ба соҳтмони нерӯгоҳҳои барқӣ баҳси кӯтоҳе сар зада, як зумра адабону рӯзноманигорони сатҳи Шуравӣ зидди бунёди НБО-и «Норак» ва дигар силсиланерӯгоҳҳои рӯди Ваҳш баромадаанд. Ҳамон вақт тавассути матбуоти даврӣ олимони шуҳрати ҷаҳонидоштаи Иттиҳоди Шуравӣ, аз зумраи академик М. В. Келдиш, А. Н. Несмѧнов, А. М. Садовский, А. П. Александров ба адабону рӯзноманигорон муроҷеат намуда, иброз доштанд, ки «ба ин шакли лоиҳаҳои илмию муҳандисӣ даҳолат намоянд, зоро онҳо ҳусусиятҳои ба ҳуд ҳос дошта, моҳияташон ба пуррагӣ на барои ҳама равшан мебошад» [3, с. 68].

Ниҳоят охири солҳои ҳаштгодум, яъне замони бозсозӣ ва ошкорбаёни, масъалаҳои экологӣ ва об дар матбуоти даврӣ ба дуввумин мавзууи пурсарусадо табдил ёфт, баъд аз масъалаи забон. Мақолаҳо бар зидди фаъолияти Корхонаи алюминий, Комбинати кӯҳӣ-химиявии Ленинобод, соҳтмони корхонаи аккумуляторӣ, ки бояд дар Қӯлоб соҳта мешуд, соҳтмони Обанбори Зиддӣ, ки қарор буд, дар саргҳи дарёи Варзоб бунёд шавад, нашр шудаанд, ки муаллифон зиёну ҳатари эҳтимолии онро мавриди баҳс қарор додаанд. Дар ин гармогармӣ масъалаи Обанбори Нерӯгоҳи барқии Рогун низ мавриди ҳамла қарор гирифт.

Ҳатто рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ», ки нашрияи Ҳизби Коммунист, яъне ҳизби ҳоким буду мебоист дар татбиқи сиёсати иқтисодии он низ саҳм мегирифт, дар ҷодаи инкору эътиrozҳо пештозӣ дошт. Дар ин маврид доир ба матбуоти даврии солҳои 80-ум мухаққик X. Асозода дуруст қайд мекунад, ки «Чунин андешаҳо дар матбуот хеле зиёд ба назр мерасанд, ки бештари онҳо заминаи илмӣ надошта, олуда ба сиёсатанд» [2, с. 33].

Ба назари мо, сабаби ба яке аз ду масъалаи доги матбуот табдил шудани мавзуи обу экология, дар он буд, ки аввалан, дар пасманзари инҳо як навъ эътиroz ба ҳукумати марказӣ нуҳуфта буд. Ҳамчунин, озурдагии хотираи таърихии ҳалқи мо аз масъалаи об шояд сабаби дуввум буд. Солҳои чилуму панҷоҳум заминҳои зиёд зери оби обанбори Фарҳод ва канали Фарҳод, Обанбори Қайроқум, ки аслан судаш ба мо набуд, монданд.

Аз тарафи дигар, журналистои чумхуриҳои шуравӣ аз сиёсати давлатдорӣ ва низоми иқтисодии мусир оғоҳии камтар доштанд. Сабаби «ҳидматҳои хирсон»-и бархе аз рӯзномаҳоро ҳам метавон дар ҳамин донист. Зимнан, журналистикаи мо, ки бо «Бухори Шариф» аз масъалаҳои маорифпарвӣ оғоз ёфта буду дар саргҳи он маорифпарварон ва адібону фарҳангииён меистоданд, ҳанӯз ҳам бештар фарҳангии адабӣ буд ва муаллифони фаъоли рӯзномаҳо бештар филологҳои романтик буданд, ки дар дарки ҳамаҷонибаи воқеият ва равандҳои глобалий очиз меомаданд ё ба тақлид аз матбуоти марказӣ масъалаҳоро аз зовияе пайгирӣ мекарданд, ки ба манфиатҳои миллӣ ба ҳам омад.

Баъд аз эъломи истиқлолият чумхуриҳои минтақа захираҳои иқтисодии ҳудуди ҳудро моликияти давлатӣ эълон карданд. Акнун мавқei ҳам давлат, ҳам матбуот ва ҳам журналистои дар асоси мафиатҳои миллӣ ба ҳам омад.

Пас аз ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ Ҳукумати чумхурӣ ба хотираи таъмини амнияти энергетикий ва рушди иқтисодӣ соҳтмони нерӯгоҳи Рӯгуно дубора оғоз қард, татбиқи амалии лоиҳаи нерӯгоҳи дарёи Зарафшонро рӯи даст гирифт, аммо ба мухолифати қишварҳои поёноб рӯбарӯ омад. Ин ихтилофот дар мавриди идомаи соҳтмони Рӯгун бештар шиддат гирифт. Ҳукумати чумхуриро лозим омад, ки масъала дар сатҳи ҷаҳонӣ матраҳ қарда шавад. Соли 1996 коршиносни ҶФО лоиҳаи нерӯгоҳи дарёи Зарафшонро арзёбӣ қарда, бехатарӣ ва манфиати онро барои минтақа исбот қарданд. Соли 2003 бо ташабbusi Тоҷикистон ва маҳсусан Президенти қишвар мұхтарам Эмомалӣ Раҳмон «Соли оби тоза» эълон шуд. Албатта, ин ташабbus, ки минбаъд тавсеа пайдо қарду то имрӯз идома дорад, пеш аз ҳама, манфиатҳои миллиро дар батн дошт. Дар иртибот бо ташабbusҳои Тоҷикистон воситаҳои аҳбори омма ба масъалаи об бештар таваҷҷӯҳ қарда, онро ҳаматарафа инъикос намуданд. Чунончи мухаққик Оҳунзода Н. навиштааст, «Ташабbusҳои байналмилалии Тоҷикистон дар васоити аҳбори оммавии ватаниву хориҷӣ ба таври фарогир инъикос ёфтаанд, ки аз як ҷониб, нақши Тоҷикистонро дар ҳалли мушкилоти глобалии ҷаҳон нишон диханд, аз сӯи дигар, ба баланд шудани обрӯю эътибори қишвари мо дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидат менамоянд» [11, с. 104].

Дар иртибот ба соҳтмони НОБ-и Рӯгун ҷандин масъалаи мубрами захираҳои оби чумхурӣ дар матбуоти даврӣ матраҳ гардидаанд, аз ҷумла масъалаи тақсимоти ноодилонаи оби дарёҳои сарҳадгузар, зарурати пардоҳти ҳарочоти иншооти обрасонӣ аз ҷониби қишварҳои зидаҳл, истифодай бемеъёри об дар қишварҳои пойиноб, соҳтмони сисиланерӯгоҳҳо ба хотираи танзими таъминоти об, ҳатар ва хисороти обхезихо, селҳо, истифодай кӯлҳову обанборҳо барои тафреҳу табобат ва моҳипарварӣ, ҳатароти экологиии кӯли Сарез ва истифода аз он ва монанди инҳо

Бино бар пажуҳиши мухаққиқ Баҳромзода Манижа, дар солҳои 2007-2016 доир ба масъалаи об дар рӯзномаҳои «Ҷумхурият» 309, «Садои Мардум» 140, «Фараж» 36 ва нигоҳ 21 мавод нашр гардидааст. «Ҳабарнигорони матбуоти расмӣ ва ҳусусии тоҷик дар партави пешниҳодҳои глобалии Тоҷикистон марбут ба об, андешаҳои коршиносони соҳа, масъулини ниҳодҳои даҳлдор ва намоянданғони дигари ҷомеаро вобаста ба ҳифзи табиат, самаранок истифода бурдани заҳираҳои об ва пештирий намудани муносибати ғайриокилонаи инсон ва табиат пурсон шуда, натиҷаи онро нашр намудаанд» [4, с. 195]. Дар матбуоти ин давра мақолаҳои назарӣ-сиёсии марбут ба об ҳам ҷойгоҳи хос дорад. Ин гуна матолиб, ки бештар дар мачаллаи «Садои Шарқ» ба нашр расидаанд, аз ҷониби мухаққиқону коршиносоне монанди С. Нематуллоев, Ҳ. Умаров, Ҳ. Муҳаббатов, Ҳ. Аброров, Ҳ. Асоев ва дигарон иншо гардидаанд, ки моҳияти масъаларо аз ҷанбаҳои гуногун ба таври мушаххас, бо далелҳои мультамад ва баррасии андешаҳои муқобил ошкор намудаанд. Ин вежагӣ қариб ба ҳамаи нашрияҳои ин давра хос аст. Вежагии дигари матолиби ин давра дар он аст, ки проблемаҳои марбути замони Шуравиро, ки дастраси ҳондагони матбуот нашуда буданд ё оммаи мардум аз онҳо камтар оғоҳӣ доштанд, аз бойгониҳо ва сарчашмаҳои илмӣ дастраси ҳонандагон намуда, ҳалои матбуоти давраи дуюмро то андозае ҷуброн намудаанд.

Ҳамин тавр, дар матбуоти даврӣ инъикоси масъалаҳои марбут ба об дар се марҳилае, ки матраҳ шуд, гуногун будааст. Дар марҳилаи аввал, ки аз солҳои ҳафтодуми садаи нуздаҳ то солҳои Ҷангӣ ҷаҳонии аввалро, дар бар мегирад, асосан масъалаҳои таҳқиқотӣ ва кишваршиносӣ тарҳ гардидаанд. Дар марҳилаи дуюм, яъне дар замони Иттиҳоди Шуравӣ масъалаҳои истифодай об, аз ҷумла барои тавсееи кишоварзӣ, гидроэнергетика ва монанди инҳо танҳо аз зовияи суди иқтисодӣ инъикос гардидаанд. Ба масъалаҳои зиёни экологӣ ва пайомадҳои манғии густариши аз ҳад зиёди обёрии кишоварзӣ, ки аз солҳои аввал дар байни роҳабарияти Шуравӣ мухолифони худро дошт, танҳо солҳои охири мавҷудияти Шуравӣ дар матбуот густариш ёфтаанд. Ва ниҳоят, дар марҳилаи сеюм матбуоти тоҷик дар замони истиқлол ба масъалаи заҳираҳои обии кишвар ҳамаҷониба ва пайваста таваҷҷӯҳ намуда, онро аз зовияҳои гуногун бо ҳонандагони худ дар миён гузаштаанд. Аз он ҷиҳат ки матбуот ҳамҷун ниҳоди фаъолияти иҷтимоӣ ва василаи идораи ҷамъияти ба рушди равандҳои иҷтимоӣ метавонад таъсир расонда, оммаи мардумро барои таҳқиқи падидаҳои гуногун ва ҷустуҷӯи роҳи ҳалли вазъи буҳронӣ ба ҳам орад, ба назари мо, зарурати таъсиси як мачаллаи назарӣ-сиёсӣ, ки тавонад масъалаҳои мухталифи иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсии фарҳангро ба таври низомманд ва жарфтар дар миён гузорад, вучуд дорад. Ҳамҷунин синни миёнаи коршиносону мухаққиқоне, ки муаллифони фаъоли матбуот ба ҳисоб мераванд, хеле баланд аст. Зарурати омода намудани журналистону коршиносони экологӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва монанди инҳо низ пеш омадааст.

Адабиёт

1. Алайско-Памирская (Памиро-Алайская) экспедиция 1928 года <https://foto-history.livejournal.com/10519584.html>. (захираи электронӣ). Санаи дастрасӣ: 23.05.2023.
2. Асоев, Ҳ. НБО-и Роғун – кафолати рушди устувори минтақа, ч. 2. / Ҳ. Асоев. – Душанбе: Дониш: 2019. –216 с.

3. Асоев, X. Рогун – машъалафрӯзи минтақа, ч. 1 / X. Асоев. – Душанбе: Дониш, 2018, 136 с.
4. Баҳромзода, М. Баррасии об ҳамчун масъалаи глобалий дар матбуоти даврии тоҷик / М. Баҳромзода. – Душанбе: Истебдод, 2012. – 224 с. (с.).
5. Бутаев, Ж. Освещение ирригационной системы Самаркандской области в статистических обзорах и сборниках второй половины XIX –начала XX век /Ж. Бутаев.– Низоми дастрасӣ: <https://cyberleninka.ru/> – (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 08. 06. 2023.
6. Межов, В. И. Туркестанский сборник / В. Межков.– Низоми дастрасӣ: <https://yandex.ru/search/?text> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 14.06.2023.
7. Мезенцев, Г. Развитие ирригационных систем Узбекистана и высыхание Арала / Г. Мезенцев.– Низоми дастрасӣ: <https://yandex.ru/search> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 03.06.2023.
8. Муродӣ М. НБО-и «Роғун» – ишрооти таърихии аср / М. Муродӣ, Н. Охунзода // Илм ва ҳаёт, 2023, № 2.– С.14-16.
9. Мухаббатов, Х. Сарез аз нигоҳи имрӯзу фардо // Садои Шарқ, 1993, № 3– с. 77-84.
10. Об экспедициях Рикмерса в 1890-1928 Низоми дастрасӣ: <https://planetguide.ru/kru-gosvetka/entry/318/> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 10.06.2023.
11. Охунзода, Н. Ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон: зарурат ва аҳаммият // Паёмномаи фарҳанг. – 2032.– № 2. – С. 3-9.
12. Памирско-Алайская экспедиция Низоми дастрасӣ: <http://nrm.nioch.nsc.ru/history/ap-1928.pdf> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 12.06.2023.
13. Рыженков, М. Р. Газета «Туркестанские ведомости» // Вопросы истории, 1986, № 10. Низоми дастрасӣ: <https://biblio.kz/m/articles/view/> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 09.06.2023.
14. Туркестанский сборник. Том 584 .<http://ts.manas-edu.kg/index.php/library/index> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 14.05.2023.
15. Туркестанские ведомости, – 1878, – №8. <https://yandex.ru/search/?text> (захираи электронӣ). Санай дастрасӣ: 10.06.2023.

Эшонкулов Эшонкул

ОСВЕЩЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ (обзорный анализ)

В статье в обзорном ключе рассматривается история освещения в прессе вопросов, связанных с водными ресурсами Таджикистана. По классификации автора эти публикации в периодической печати включает в себя три этапа.

Первый этап с семидесятых годов девятнадцатого века до Первой мировой войны, второй этап в период Советского Союза и третий этап в период независимости Таджикистана. Каждый из этих этапов, имеющих свои особенности, формировался в конкретных исторических условиях и исходя из проблем времени. Поэтому уровень отражения данной проблемы рассматривается автором в контексте конкретного периода. Если на первом этапе публиковались, в основном, вопросы, связанные с изучением водных ресурсов Таджикистана, то на втором этапе основным вопросом является использование

водных ресурсов, и он отражался в одностороннем порядке. На третьем этапе вопрос обсуждается с разных сторон и читателю предоставляется больше информации.

Ключевые слова: водные ресурсы Таджикистана, проблема, освещение, периодическая печать, ледники, водопользование, водопотребление, гидроэнергетика, экология, экспедиция.

Eshonkulov Eshonkul

BRIEF REVIEW OF THE HISTORY OF THE PROBLEM OF WATER RESOURCES OF TAJIKISTAN IN THE MEDIA

The article reviews the history of media coverage of issues related to the water resources of Tajikistan in an overview manner. According to the author's classification, these publications in the media include three stages - the first stage from the seventies of the 19th century to the First World War, the second stage during the Soviet Union and the third stage during the independence of Tajikistan. Each of these stages, which have their own characteristics, was formed in specific historical conditions and based on the problems of the time. Therefore, the author in the context of a particular period considers the level of reflection of this problem. If at the first stage, mainly issues related to the study of water resources of Tajikistan were published, then at the second stage, the main issue is the use of water resources, and it was reflected unilaterally. At the third stage, the issue is discussed from different sides and more information is provided to the reader.

Keywords: water resources of Tajikistan, mass media, articles, glaciers, irrigation, water use, hydropower, ecology.

МУАЛЛИФОН

Абдуллоев Шамсиддин – ходими калони илмии Маркази мероси фарҳанги тоҷикони ПИТФИ.

Асомуддини Абдулмумин – ходими пешбари илмии шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ.

Баҳромзода Манижа – номзади илмҳои филологӣ, ходими калони илмии шуъбаи воситаҳои аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ.

Казакова Ҳанзарифа – и. в. дотсенти кафедраи хореографияи Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода.

Комилзода Шариф – номзади илмҳои педагогӣ, ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ.

Носирова Лайло – котиби илмии ПИТФИ.

Нурматзода Ҳасан – номзади илмҳои таърих, мудири кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода.

Раҳимӣ Диљшод – номзади илмҳои филологӣ, мудири Маркази мероси фарҳанги тоҷикони ПИТФИ.

Раҷабова Азизой – ходими калони илмии шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ.

Саидов Қобилҷон – омӯзгори калони кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонашиносии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода.

Салимзода Фатҳиддин – унвончӯи Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Сафарзода Ҳуршед – номзади илми филология, дотсенти кафедраи забонҳои Коллеҷи омӯзгории шаҳри Турсунзода.

Титова Оксана – ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолияти китобдории ПИТФИ.

Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таърих, докторанти ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

Яқубов Юсуфшо, Академики АМИТ, доктори илмҳои таърих.

Ҷумъаев Мехроб – номзади илми филология, ходими пешбари илмии шуъбаи аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ

Ҷӯракулов Фармон – ходими пешбари илмии шуъбаи фарҳанг ва санъатшиносии ПИТФИ.

Эшонқулов Эшонқул – ходими пешбари илмии шуъбаи аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ

АВТОРЫ

Абдуллоев Шамсуддин – ведущий научный сотрудник отдела Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Асомуддин Абдулмумин – ведущий научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ.

Бахромзода Манижа – кандидат филологических наук, старший научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ.

Джумаев Мехроб – ведущий научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ.

Джуракулов Фармон – кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник отдела культуры и искусствоведения НИИКИ.

Казакова Ханзарифа – и.о. доцента кафедры хореографии ТГИКИ имени М. Турсун-заде.

Комилзода Шариф – кандидат педагогических наук, ведущий научный сотрудник отдела библиотечной деятельности НИИКИ.

Носирова Лайло – научный секретарь НИИКИ.

Нурматзода Хасан – кандидат исторических наук, заведующий кафедрой культурологии и музееведения ТГИКИ имени М. Турсунзаде.

Раджабова Азизой – старший научный сотрудник отдела библиотечной деятельности НИИКИ.

Рахими Дилшод – кандидат филологических наук, заведующий отделом Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Сайдов Кобилджон – старший преподаватель кафедры культурологии и музееведения ТГИКИ имени М. Турсунзаде.

Салимзода Фатхиддин – соискатель Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониша НАНТ.

Сафарзода Хуршед – кандидат филологических наук, доцент кафедры языка Педагогического колледжа Турсунзаде.

Титова Оксана – ведущий научный сотрудник отдела библиотечной деятельности НИИКИ.

Шарифзода Фирдавс – кандидат филологических наук, докторант ТГПУ имени С. Айни.

Якубов Юсуфшо – академик НАНТ, доктор исторических наук.

Эшонкулов Эшонкул – ведущий научный сотрудник отдела СМИ и издательского дела НИИКИ

AUTHORS

- Abdulloev Shamsuddin** – Leading scientific worker of the Centre for Cultural Heritage of Tajiks of the RICI.
- Asomuddin Abdulmumin** – Leading scientific worker at the Department of Art and Cultural studies of the RICI.
- Bahromzoda Manizha** – Candidate of philological sciences, Senior scientific worker at Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.–
- Eshonkulov Eshonkul** – Leading scientific worker at Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.
- Jumaev Mehrob** – Candidate of philological sciences, Leading scientific worker at Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.
- Jurakulov Farmon** – Leading scientific worker at the Department of Art and Cultural studies of the RICI.
- Kazakova Khanzarifa** – Associate Professor of Department of Choreography of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.
- Komilzoda Sharif** – Candidate of pedagogical sciences, Leading scientific worker at the Department of Library activities of the RICI.
- Nosirova Laylo** – Scientific Secretary of the RICI.
- Nurmatzoda Hasan** – Candidate of historical sciences, Head of Department of Cultural Studies and Museology Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.
- Rahimi Dilshod**, Candidate of philological sciences, Head of the Centre for Cultural Heritage of Tajiks of the RICI.
- Rajabova Azizoy** – Senior scientific worker at Department of Library activities of the RICI.
- Saidov Qobiljon** – Senior lecturer at the Department of Cultural Studies and Museology Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.
- Salimzoda Fathiddin** – Doctorate student of the Institute of History, Archeology and Ethnography named after A. Donish.
- Safarzoda Khurshed** – Candidate of philological sciences, Associate Professor jf the Department of Language of Pedagogical College of Tursunzade
- Sharifzoda Firdavs** – Candidate of historical sciences, doctoral student of S. Aini TSPU.
- Titova Oksana** – Senior scientific worker at Department of Library activities of the RICI.
- Yakubov Yusufsho** – Doctor of historical sciences, Academician of the National Academy of Sciences of Tajikistan.

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Рахимӣ Д. Хусусиёти ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ ва мавзеъҳои муқаддаси Тоҷикистон.....	5
Яқубов Ю., Салимзода Ф. Мулоҳизаҳо доир ба бозиҳои бачагонаи ноҳияи Данғара	12
Абдуллоев Ш. Одобу зиёрати мазорҳо дар навоҳии Тоҷикобод, Ёвон ва Фарҳор.....	20
Носирова Л. Ҷойгоҳи об дар афсонаҳои сехромези тоҷикӣ.....	28

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Шарифзода Ф., Комилзода Ш. Фаъолияти иттиҳодияҳои эҷодии соҳаи фарҳангу ҳунар дар даврони истиқлол.....	38
Нурматзода X., Сайдов Қ. Истиқлолияти давлатӣ ва рушди соҳаи осорхонашиносӣ.....	45
Титова О., Раҷабова А. Ҷанбаҳои асосии омӯзиши вазъи истифодай технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳанги шаҳри Хуҷанд ва ноҳияи Бобоҷон Ғафуров...	52

Санъатшиносӣ

Казакова X. Санъати рақс дар давраи инкилоби маданий	58
Асомуддини А. Кинои тоҷик дар даврони истиқлол.....	73
Ҷӯрақулов Ф. Назаре ба дирӯз ва имрӯзи сирки тоҷик.....	83

ВАО ва табъу нашр

Чумъаев М. Таҷассуми симои бунёдкор дар очерки “Уқоби Рогун”-и Ҷамолиддин Тошматов.....	95
Баҳромзода М., Сафарзода X. Баррасии масоили глобалии обу иқлими дар суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	101
Эшонқулов Э. Инъикоси масъалаи захираҳои обии Тоҷикистон дар матбуоти даврӣ.....	110
Муаллифон	118

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Рахими Д. Атрибуты историко-культурных и природных священных мест в Таджикистане.....	5
Якубов Ю., Салимзода Ф. Несколько слов о детских играх Дангаринского района.....	12
Абдуллоев Ш. Практики и обычаи посещения мазаров в Таджикабадском, Яванском и Фархорском районах.....	20
Носирова Л. Место воды в таджикских волшебных сказках.....	28

Социально-культурная деятельность

Шарифзода Ф., Комилзода Ш. Деятельность творческих объединений в области культуры и искусства в период независимости.....	38
Нурматзода Х., Саидов К. Государственная независимость и развитие музееведения	45
Титова О., Раджабова А. Основные аспекты изучения состояния использования информационно-коммуникационных технологий в деятельности образовательных учреждений сферы культуры города Худжанда и Бободжон Гафуровского района.....	52

Искусствоведение

Казакова Х. Танцевальное искусство таджиков в период культурной революции (1924 - 1934)	58
Асомуддин А. Таджикское кино в период независимости.....	79
Джуракулов Ф. Взгляд на прошлое и настоящее таджикского цирка.....	83

СМИ и издательское дело

Джумаев М. Изображение образа созидателя в очерке «Рогунский орел» Джамолиддина Тошматова.....	95
Бахромзода М., Сафарзода Х. Освещение глобальных проблем воды и климата в выступлениях Президента Республики Таджикистан.....	101
Эшонкулов Э. Освещение проблемы водных ресурсов Таджикистана в периодической печати.....	110
Авторы	118

CONTENTS

Cultural heritage

Rahimi D. Attributes of the historical-cultural and natural sacred sites in Tajikistan.....	5
Abdulloev Sh. Practices and customs of visiting mazars in Tajikabad, Yavan and Farkhor regions.....	12
Yakubov Y., Salimzoda F. Some words about folk games of the people of Danghara district.....	20
Nosirova L. The place of water in the Tajik fairy tales	28

Social and cultural activities

Sharifzoda F., Komilzoda Sh. Activities of creative associations in the field of culture and art during the period of independence.....	38
Nurmatzoda H., Saidov Q. The state independence and development of museum studies in Tajikistan	45
Titova O., Rajabova A. Some issues of studying the state of use of information and communication technologies in the activities of educational institutions in the field of culture of the city of Khujand and Bobojon Ghafurov district	52

Art studies

Kazakova Kh. Dance art of Tajiks during the cultural revolution (1924-1934)	58
Asomuddin A. Tajik cinema in the period of independence	73
Jurakulov F. A look at the past and present of the Tajik circus	83

Mass Media and publishing issues

Jumaev M. The image of the creator in the essay “Roghun eagle” by Jamoliddin Toshmatov	95
Bahromzoda M., Safarzoda Kh. Coverage of global water and climate problems in speeches of the President of the Republic of Tajikistan	101
Eshonkulov E Brief review of the history of the problem of water resources of Tajikistan in the media.....	110
Authors	118

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИХЙ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташхиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташхис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Таработ барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи таработи асосӣ ба муаллиф ҳабар медиҳанд. Норасоиҳо, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташхис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи таработи ҷорӣ, барои ташхис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) равон карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоварии илмӣ, муҳиммияти омӯзиши масъала, арзиши таъриҳӣ ва фактологии мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоиҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳulosai муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудиҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи даҳлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳачми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмии барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоиҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни чопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудиҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои чопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, чопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонидорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздидҳӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани ҳабар дар бораи раванди тақриздидҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дарҳости даҳлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии атtestatсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устраниить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

**Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачаллаи илмии
«Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд**

Дар мачаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва табъу нашр, хунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба мачалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобӣ бошанд: а) мувофиқати соҳти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи мачалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмии мачалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо хуруфи Times New Roman барои матнҳои русиёанглисӣ ва бо хуруфи Times New Roman Тј барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳачми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳачми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 сахифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилҳоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯйи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳачми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 асад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи кори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва сахифаи мушахҳаси он бояд дар қавси ҷаҳорқунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва сахифаи 25 мебошад.

Накшашо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

*Сурогаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2),
ПИТФИ, шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва табъу нашр. Тел.: (+992
37) 233-84-58, murodi@mail.ru*

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ
Требования к научным статьям, поступающим
в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, библиотековедению, СМИ и печатным изданиям, народные ремесла и другим, имеющим новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например: Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
 - название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
 - информация об авторе на трех языках (таджикском, русском и английском). Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), занимаемая должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно группировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

Наш адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательского дела. Тел.: (+992 37) 233-84-58; murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширии илмию таҳлили
2023, № 4 (64)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2023, № 4 (64)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2023, № 4 (64)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Аминов Абдуфаттоҳ

Муҳаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Муҳаррири техникӣ
Қузиев Ҷумъабой

Ба чоп 22.12.2023 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғази оғсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи оғсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 25 /23

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Арҷанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

